

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences

e-ISSN 2602-229X

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

Yıl/Year: 2021 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 1

İndeks ve Platformlar

Index and Platforms

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

Clarivate Analytics publons

MLA
International
Bibliography

ASOS
indeks

ScienceGate

EE
Central and Eastern European Online Library

Crossref

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Email: alinterisosyalbilimler@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/alinterisosbil>

ASOBİD/AJOSS

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD) uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda iki sayı yayımlanır.

Alinteri Journal of Social Science (AJOSS) is an international peer-reviewed journal and published twice a year.

ALINTERİ

Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences
ASOBİD/AJOSS

E-ISSN: 2602-229X

Baş Editör/Editor-in-Chief

Yahya YEŞİLYURT
(Kastamonu University/Turkey)

Editör Yardımcısı/Assistant Editor

Erkam TEMİR
(Kastamonu University/Turkey)

Yabancı Dil Editörü/Language Editor

Muhammet Sinan ALPSOY
(Kastamonu University/Turkey)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet TOKSOY (Adnan Menderes University/Turkey)
Evren KÜÇÜK (Kastamonu University/Turkey)
Fırat YALDIZ (Kastamonu University/Turkey)
Hossein SHEIBAN (Stockholm University/Sweden)
İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Metin ÜNVER (Istanbul University/Turkey)
Recep GÜLMEZ (Binali Yıldırım University/Turkey)
Ryan Michael GUNDERSON (Miami University/United States)
Songül ALŞAN (Binali Yıldırım University/Turkey)
Stephen R. GOODWIN (Emory University/United States)

Bilim ve Danışma Kurulu/Science and Advisory Board

Abdulrahim HUSAYN (American University/Lebanon)
Bereket KARİBAYEV (National University/Kazakhstan)
Elvira LATİFOVA (State University/Azerbaijan)
Evangelia BALTA (NHRF/Greece)
Geza DAVID (Eötvös Lorand University/Hungary)
Glenn W. MUSCHERT (Miami University/United States)
Gültekin YILDIZ (National Defence University/Turkey)
Haldun EROĞLU (Ankara University/Turkey)
İsa BLUMI (Stockholm University/Sweden)
İsmet TÜRKMEN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Jamil Poladkhan HASANLI (State University/Azerbaijan)
Jansaya JABİNA (International Relations Univ/Kazakhstan)
Mihai RETEGAN (Universitatea din Bucureşti/Romania)
Nenad MOAČANIN (Academy of Sciences/Croatia)
Neşe ÖZDEN (Ankara University/Turkey)
Refik TURAN (Gazi University/Turkey)
Salih TUNÇ (Akdeniz University/Turkey)

Sekreteryas/Secretariat

Abdullah KARAGÖZ
Oğuzhan AKSU

Kapak Tasarım/Cover Design

M. Çağrı YILMAZ
Köksal BİLİRDÖNMEZ

Hakem Kurulu/Referee Board

Abdülkadir GÜL (Erzincan University/Turkey)
Abdulrahim ABU HUSAYN (American University of Beirut/Lebanon)
Ahmet TOKSOY (Adnan Menderes University/Turkey)
Andrey V. KOROTAYEV (State University/Russia)
Beishenbek TOGTUGULOV (Kastamonu University/Turkey)
Bereket KARİBAYEV (Al/Farabi Kazakh National University/Kazakhstan)
Elvira Mahammadgizi LATİFOVA (Baku State University/Azerbaijan)
Erol TURAN (Kastamonu University/Turkey)
Esat AKTAŞ (Bayburt University/Turkey)
Evangelia BALTA (National Hellenic Research Foundation/Greece)
Evren KÜÇÜK (Kastamonu University/Turkey)
Fatma ŞİMŞEK (Akdeniz University/Turkey)
Geza David (Eötvös Lorand University/Hungary)
Glenn W. MUSCHERT (Miami University/ABD)
Güven DİNÇ (Akdeniz University/Turkey)
Hasan GEYİKOĞLU (Ataturk University/Turkey)
Hidayet KARA (Alparslan University/Turkey)
Hossein SHEIBAN (Stockholm University/Sweden)
İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Isa BLUMI (Stockholm University/Sweden)
İsmet TÜRKMEN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Jamil Poladkhan HASANLI (Baku State University/Azerbaijan)
Jansaya JABİNA (University of IR and World Languages/Kazakhstan)
Kader POLAT (Erzincan University/Turkey)
M. Sait DİLEK (Ataturk University/Turkey)
M. Serhat YILMAZ (Kastamonu University/Turkey)
Mevlüt YÜKSEL (Ataturk University/Turkey)
Mihai RETEGAN (Universitatea din Bucureşti/Romania)
Muhammet GÜÇLÜ (Akdeniz University/Turkey)
Murat FİDAN (Kastamonu University/Turkey)
Murat HANİLÇE (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Mustafa ORAL (Aksaray University/Turkey)
N. Fahri TAŞ (Erzincan University/Turkey)
Najat SAYEM KHALİL (IRCICA/Turkey)
Nenad MOAČANIN (The Croatian Academy of Sciences and Arts/Croatia)
Oktay KIZILKAYA (Kafkas University/Turkey)
Osman EMİR (Karadeniz Technical University/Turkey)
Recep ÇELİK (Yalova University/Turkey)
Ryan Michael GUNDERSON (Miami University/ABD)
Savaş EĞİLMEZ (Ataturk University/Turkey)
Sedat BİNGÖL (Anadolu University/Turkey)
Songül ALŞAN (Erzincan University/Turkey)
Stephen R. GOODWIN (Yeditepe University/Turkey)
Suwaibah QADRİ (University of Karachi/Pakistan)
Süleyman ÇİĞDEM (Ataturk University/Turkey)
Ufuk ERDEM (Ardahan University/Turkey)
Ümit KILIÇ (Ataturk University/Turkey)
Vedat KARADENİZ (Erzincan University/Turkey)
Venera İSTAYEVA (University of IR and World Languages/Kazakhstan)
Yasemin AKTAŞ (Bayburt University/Turkey)
Yasin TOPALOĞLU (Ataturk University/Turkey)

YAYIN İLKELERİ

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki defa yayınlanır. Ana dili Türkçe olan dergiye İngilizce makaleler de kabul edilmektedir. Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi; Tarih, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi disiplinlerinde bilimsel konu ve sorunları araştıran bir dergidir. Özgün nitelikli uluslararası ve ulusal araştırma makaleleri yayımlamayı amaç edinmiş **hakemli ve akademik** bir dergidir.

Dergi amacına uygun gönderilecek aday makalenin başka bir dergi veya kitapta yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başvurulmamış olması gerekmektedir. Makalelerinin yayınlanmasını isteyen yazarlar dergipark.gov.tr adresine kayıt olup sisteme makalelerini yüklemeleri gerekmektedir. Online olarak başvurusu yapılmayan hiçbir makale dikkate alınmayacaktır. Makale metni, derginin internet sitesindeki Yazım Kurallarında belirtilen şartlara uygun olarak yazılmalıdır. Makaleye ait görsel öğeler var ise bunlar metinden bağımsız, .jpeg veya tiff formatında olmalı ve çözünürlüğünün 300 dpi'den az olmamalıdır. Makalede özet bulunmalı ve özetten en az 150, en fazla 200 kelime kullanılmalıdır. Özetten çalışmanın sonucundan ziyade bu çalışmaya neden ihtiyaç duyulduğu ve çalışmanın hedefi hakkında bilgi verilmelidir. Kaynak taraması, yöntem, bulgulara da özetten değinilebilir. En az 4, en fazla 6 anahtar kelime kullanılmalıdır. Türkçe kaleme alınan makalenin özeti Türkçe ve İngilizce olmalıdır. Türkçe haricindeki makalelerin özeti ise yazım dili ve Türkçe yazılmalıdır.

Makaleler dipnot dahil en fazla 8.000 kelime olmalıdır. Kitap incelemeleri 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Vaka raporları veya analizler dipnot dahil en fazla 5000 kelime olmalıdır.

Dipnotlar metinde parantez içinde verilmeli, kaynakça bölümü makalenin sonunda yer almalıdır. Metinde kullanılan kaynaklar; yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa numarası şeklinde kısaltılmış olarak verilmeli, bir defa kullanılan yayınlar için de aynı kurala uyulması gerekmektedir. Yazar gerekli gördüğü hallerde sayfa altı numaralı dipnotta kullanabilir.

Yayımlanmak üzere gönderilen her makale, baş editör ve dergi yardımcı editörleri tarafından incelenmektedir. Makale editörleri tarafından önerilen iki hakem tarafından değerlendirilmekte ve yayım konusundaki kesin sonuç baş editör tarafından verilerek yazara üç ay içinde bildirilmektedir. Aday makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına yayım kurulu nihai karar vericidir. Makalenin yayım sırasına alınabilmesi için her iki hakemden olumlu görüş alınması şartına haiz olması gerekmektedir. Hakemlerden birisi yayınlanamaz kararı verdiğinde, üçüncü bir hakeme gönderme durumu editör kurulunun takdirine bırakılır. Hakem değerlendirmelerinde araştırmalara ilişkin ham veriler hakemler tarafından talep edildiğinde yazar bu verileri hakemlerle paylaşmak zorundadır. Yazar, gerektiğinde makalenin yayınlanmasından sonra da bu verileri sağlamakla yükümlüdür. Düzeltme gereken makaleler yazarlarına gerekli düzeltmeleri yapmaları için iade edilir. 1 ay içerisinde düzeltilmesi yapılmayan makaleler yayım aşamasına alınmaz ve sorumluluk yazarına aittir. Yazılar, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmezler.

Dergimiz ortak yazarlı makale kabul etmektedir. Ancak sayısı üçü geçemez. Ortak yazarlı makalede katkı oranı en yüksek olan yazar ilk sırada yer alır. Diğer isimler katkı oranına göre sıralanır. Yüksek Lisans ve doktora tezlerinden üretilen makaleler ayrı bir ibare ile belirtilmeli ve danışmanından onay yazısıyla sunulmalıdır.

Kongre, sempozyum, çalıştay, vb. gibi yerlerde sunulmuş bildiriler değerlendirilmek üzere dergimize kabul edilmektedir. Ancak yazar başlığın sonuna koyacağı sembol dipnotla bu hususa açıklık getirmelidir. Bu çalışmanın mükerrer olması yahut bildiri kitapçığında da basılması tamamen yazar sorumluluğundadır.

Makalelerdeki fikir ve sonuçlar yazarın şahsi görüşü olup, doğrudan veya dolaylı olarak *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi* görüşü niteliği taşımaz. Yazarlar, yayıma kabul edilen yazılarının yayım/tefif haklarını dergiye devretmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan

yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Tamamen yahut kısmen kopyalanması yasaktır. Dergide yayınlanan tüm makalelere açık erişim sağlanmaktadır.

Dergimize gönderilen makaleler iThenticate İntihal Programı ile tarandıktan sonra değerlendirme aşamasına geçilmektedir. Yapılan intihal analizinde %15'i geçen makaleler düzeltilmesi amacıyla yazara raporla birlikte geri gönderilir. Düzeltmeler için bir aylık süre tanınır. Bu düzeltmeler verilen süre içinde yapılmadığı takdirde çalışma reddedilir. İntihal programına kaynakça olmadan makale yüklenir. %15'lik birimde pay oranlarının dağılımı esastır.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Çift Kör İnceleme ve Değerlendirme Süreci

Çift kör inceleme, bilimsel yayınların en yüksek kalitede yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların objektif bir değerlendirmesinin temelini oluşturur ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilir.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayın kalitesinde hakem görüşlerinin belirleyici bir yeri vardır.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi, tüm çalışmaların değerlendirme sürecinde hem hakem hem de yazar kimliklerinin birbirlerinden gizlendiği anlamına gelen çift kör değerlendirme yöntemini kullanır. Bu nedenle yazarlardan makaleleri sisteme yüklerken isimlerini silmeleri istenir.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen tüm çalışmalar aşağıdaki adımlara göre çift kör inceleme yöntemi ile değerlendirilir.

1. İlk Değerlendirme Süreci

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen çalışmalar önce editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmayan, dil yönünden zayıf olan ve İngilizce anlatım kuralları bilimsel olarak kritik hatalar içeren, orijinal değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılayamayan çalışmalar reddedilir. Reddedilen çalışmaların yazarlarına makale gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içinde haber verilecektir. Uygun çalışmalar, çalışmanın ön değerlendirme için ilgili olduğu alan editörüne gönderilir.

2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri, dergi yayın politikaları, çalışmanın kapsamı ve özgünlüğü açısından çalışmaları, giriş ve literatürü, yöntemleri, bulguları, sonuçları, değerlendirme ve tartışma bölümlerini detaylı olarak inceler. Bu inceleme sonucunda uygun olmayan çalışma en geç dört hafta içinde alan editörünün değerlendirme raporu ile birlikte yazara iade edilir. Dergiye uygun olan çalışmalar hakem sürecine geçirilir.

3. Hakem Süreci

Çalışmalar içeriklerine ve hakemlerin uzmanlığına göre hakemlere gönderilir. Çalışmayı inceleyen alan editörü, uzmanlık alanlarına göre Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi Danışma Kurulu'ndan veya hakem havuzundan çalışma alanına uygun en az iki hakem önerir.

Editörler, alan editöründen gelen hakem önerilerini değerlendirir ve çalışmalar hakemlere sunulur. Hakemler, değerlendirdikleri çalışma ile ilgili herhangi bir süreci veya belgeyi paylaşmayacaklarını garanti etmekle yükümlüdür.

4. Hakem Değerlendirme Süreci

Değerlendirme süreci için hakeme verilen süre 15 gündür. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerileri, yazarlar tarafından "düzeltme talimatı" na göre 1 ay içinde tamamlanmalıdır. Hakemler düzeltmeleri yeniden gözden geçirerek çalışmanın uygunluğuna karar verebilir ve ayrıca gerekirse birden fazla düzeltme talep edebilir.

Hakem Raporları

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların orijinalliğine, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluğuna, bulgu ve sonuçların tutarlı sunumuna ve literatür incelemesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara dayanmaktadır:

1. Giriş ve Literatür: Değerlendirme raporu, çalışmada ele alınan problemin sunumunu ve amacını, konunun önemini, ilgili literatürün kapsamını, çalışmanın güncelliğini ve özgünlüğünü içerir.

2. Metodoloji: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlilik ve güvenilirliği ile veri toplama ve analiz sürecine ilişkin bilgileri içerir.

3. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ve bulguların tutarlılığı, gerekli tabloların sunumu ile birlikte şekillere ilişkin görüşleri ve kullanılan testlerin kavramsal değerlendirmesini içerir.

4. Değerlendirme ve tartışma: Değerlendirme raporu, bulguların araştırma soruları ve hipotezlere uygunluğu, genelleştirilebilirlik ve uygulanabilirliğe dayalı konu hakkındaki görüşü içerir.

5. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu, literatüre katkıları, ileride yapılacak çalışmalar ve alandaki uygulamalara yönelik önerileri içerir.

6. Biçim ve anlatım: Değerlendirme raporu, başlığın içeriğe uygunluğunu, çalışmada İngilizce'nin uygun kullanımını, çalışmanın dili ve APA kurallarına göre atıf ve referansları içerir.

7. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu, çalışmanın bir bütün olarak gerçekliği, literatüre katkısı ve alandaki uygulamalar hakkında görüş içerir.

PUBLICATION GUIDELINES

Alnteri Journal of Social Sciences is published twice in a year. Journal in English and Turkish languages are accepted to the Journal whose maternal language is Turkish. Alnteri Journal of Social Sciences is a journal which search scientific topics and problems in history, international relations, sociology and politics. Moreover, it is an **international and peer reviewed** journal which has the aim to publish unique qualified international and national research journals.

It is required that candidate article which will be send appropriate to the aim of journal should not be published or applied for publication in other journals or books. The authors who want their articles to be published should first register to the dergipark.gov.tr address and then should upload their articles. The applications which are not online will not be considered and accepted. The article should be written according to the Spelling Rules in the website of the journal. If there are visual items in the text, these should be independent from the text, be in .jpeg or .tiff format and its resolution should not be less than 300dpi. There should be an abstract in the article and the abstract should be minimum 150 words and maximum 200 words. The abstract should not give information about the conclusion of the research but rather it is give information about the reasons behind this research and about the objectives of the research. Literature review, method and findings can be explained in the abstract. At least 4, at most 6 key words should be used. Abstracts of articles in Turkish should be in both Turkish and English. Abstracts of other articles in languages other than Turkish should be in their maternal language and in Turkish.

Articles should be at most 8.000 words including the footnote. Book reviews should be between 1500-2000 words. Case reports or analyses should be at most 5000 words including the footnote.

Footnotes should be supplied in parenthesis, references should be at the end of the article. The references used in article should be in the form of author's surname, publication date, page number as an abbreviation, it is necessary to follow the same rules for the publications which used for once. Author can use footnote at the end of the paper if it is necessary.

Each article that sent to be published are examined by the editor-in-chief and the chief editors and are directed to the field editors. Article are examined by two arbitrators who will chosen by the chief editors out of 5 arbitrators who are recommended by field editors and the final decision about publication is made by the chief editor and notified to the author within 3 months. Editorial board is the ultimate decision maker for the publication of a candidate article. For an article to be ordered as a publication, it is necessary to get favorable opinion from at least one arbitrators. If one of the arbitrators reject the publication of the article, the article can be sent to third arbitrator. However, this decision will be made by the editor. Articles which needs proofreading can be returned to the authors for making corrections if it is necessary. Articles whose corrections not made within one month are not taken for publication stage and the responsibility belongs to the author. Articles are not given back whether they are published or not.

Our journal accepts co-authored articles. However, their number cannot exceed three. In the co-authored article, the author with the highest contribution rate takes the first place. Other names are listed according to their contribution rate. Articles produced from master's and doctoral theses should be indicated with a separate phrase and submitted with a letter of approval from the advisor.

Congress, symposium, workshop, etc. The papers presented in such places are accepted to our journal for evaluation. However, the author should clarify this issue with a footnote to be placed at the end of the title. It is the author's responsibility to have this work duplicate or to publish it in the proceedings booklet.

The ideas and results in the articles are the opinion of the author, therefore directly or indirectly, they are holding qualification as the opinion of **Alinteri Journal of Social Sciences**. It is counted that authors transferred the copyrights of their articles to the journal. Articles that published in the journal can be quoted by giving the references. Copying is forbidden neither completely nor partially.

After the articles sent to our journal are scanned with the iThenticate Plagiarism Program, the evaluation phase is started. Articles that exceed 15% in the plagiarism analysis are sent back to the author with the report for correction. One month is given for corrections. If these corrections are not made within the given time, the work is rejected. The article is uploaded to the plagiarism program without a bibliography. Distribution of share rates is essential in 15% unit.

PEER REVIEW PROCESS

Double-Blind Peer Review and Evaluation Process

Double-Blind Peer Review is a method applied for publishing scientific publications with the highest quality. This method forms the basis of an objective evaluation of scientific studies and is preferred by many scientific journals.

The views of referees have a decisive place in the publication quality of Alinteri Journal of Social Sciences.

Alinteri Journal of Social Sciences uses the double-blind peer review method, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process, in the evaluation process of all studies. For this

reason, the authors are asked to erase their names while uploading the articles to the system.

All the studies sent to Alinteri Journal of Social Sciences are evaluated by double-blind peer review method according to the following steps.

1. Initial Evaluation Process

The studies submitted to Alinteri Journal of Social Sciences are first evaluated by the editor. At this stage, studies that are not in line with the aim and scope of the journal, are weak in terms of language and narrative rules in English contain scientifically critical mistakes, are not original worthy and cannot meet publication policies are rejected. Authors of rejected studies will be notified within one month at the latest from the date of submission. Eligible studies are sent to the field editor to which the study is relevant for pre-evaluation.

2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the field editors examine the studies, introduction and literature, methods, findings, results, evaluation and discussion sections in detail in terms of journal publication policies, scope and authenticity of study. Study which is not suitable as a result of this examination is returned to the author with the field editor's evaluation report within four weeks at the latest. The studies which are suitable for the journal are passed to the referee process.

3. Referee Process

The studies are sent to the referees according to their content and the expertise of the referees. The field editor examining the study may propose at least two referees from the pool of Alinteri Journal of Social Sciences Advisory Board or referee pool according to their field of expertise or may propose a new referee appropriate to the field of study.

The editors evaluate the referee's suggestions coming from the field editor and the studies are submitted to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any process or document about the study they are evaluating.

4. Referee Evaluation Process

The period given to the referee for the evaluation process is 15 days. Proposals for corrections from referees or editors must be completed by the authors within 1 month according to the "correction instruction".

Referees can decide on the suitability of the study by reviewing the corrections and may also request multiple corrections if necessary.

Referee Reports

Referee evaluations are based in general on the originality of the studies, the method used, the conformity with the ethical rules, the consistent presentation of the findings and results, and the examination of the literature.

This review is based on the following elements:

1. Introduction and Literature: The evaluation report contains the presentation and purpose of the problem addressed in the study, the importance of the topic, the scope of the relevant literature, the timeliness and the originality of the study.

2. Methodology: The evaluation report includes information on the suitability of the method used, the choice and characteristics of the research group, validity and reliability, as well as on the data collection and analysis process.

3. Findings: The evaluation report includes opinions on the presentation of the findings obtained in the frame of the method, the correctness of the analysis methods, the aims of the research and the consistency of the findings, the presentation of the required tables, figures and images and the conceptual evaluation of the tests used.

4. Evaluation and discussion: The evaluation report includes the opinion on the subject based on findings, relevance to research questions and hypotheses, generalizability and applicability.

5. Conclusion and suggestions: The evaluation report contains the opinion on the contributions to the literature, future studies and recommendations for the applications in the area.

6. Style and narration: The evaluation report includes compatibility of the headline with the content, appropriate use of English in the study, refers and references in accordance with the language of the study and APA rules.

7. Overall evaluation: The evaluation report contains opinion on the authenticity of the study as a whole, its contribution to the educational literature and the applications in the area.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Muhammad HARİS-Farid BİN MASOOD

LEGAL REVIEW OF KASHMIR CONFLICT: APPROACH TO RESOLUTION THROUGH
RAWLS' THEORY OF JUSTICE

Keşmir Çatışmasının Hukuki Değerlendirmesi: Rawls'un Adalet Teorisi ile Çözüme Yaklaşım
(1-12)

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

DİPLOMAT VE ENCÜMEN-İ DÂNİŞ ÜYESİ SAHAK ABRO'NUN [Sahag Abroyan/Uuhwul
Uuhwul] BATILI DİLLERDEN YAPTIĞI ÇEVİRİ FAALİYETLERİ

Translation Activities of Diplomat and Encümen-i Dâniş Member Sahak Abro [Sahag Abroyan/
Uuhwul Uuhwul] from Western Languages
(13-27)

Hüseyin SEVİNÇ

DEMOKRASİ BAĞLAMINDA REFERANDUM UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Referendum in the Context of Democracy: Turkey Example

(29-50)

Beishenbek TOKTOGULOV-Aikanysh ESHNAZAROVA

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE İÇ VE DIŞ GÖÇÜN BİŞKEK KENTİNDE ORTAYA
ÇIKAN MEKÂNSAL AYRIŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

The Effects of Internal and External Migration on the Spatial Segregation in Bishkek in the Post-
Independence Period
(51-65)

Derleme Makaleler/Review Articles

Tuğçe KARAMANOĞLU

TANRILARDAN PATRONLARA OTORİTENİN GELİŞİMİ

From Gods to Bosses: The Development of Authority
(67-80)

Kitabiyat/Book Reviews

Yılmaz KILIÇ

Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-
Öğretim, Emin Yayınları, Bursa, 2012, 182 Sayfa, ISBN: 9786054487448

(81-84)

Cansu ADATEPE

H. Baha Öztunç, Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-
1876), Kitabevi, İstanbul, 2020, 296 Sayfa, ISBN: 9786057819321

(85-91)

Şeyma ÇATAK DALDAL

Furkan Kaya, Türk Dış Politikası'nın ve Kıbrıs'ın "Zorlu" Dönemi, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi,
2018, 259 Sayfa, ISBN: 9789753070850

(93-95)

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

LEGAL REVIEW OF KASHMIR CONFLICT: APPROACH TO RESOLUTION THROUGH RAWLS' THEORY OF JUSTICE

Keşmir Çatışmasının Hukuki Değerlendirmesi: Rawls'un Adalet Teorisi ile Çözüme Yaklaşım

Muhammad HARİS^{1*} • Farid BİN MASOOD²

¹ Karachi Institute of Economics and Technology, Karachi, Pakistan.

² Institute of Business Administration and Centre of Biomedical Ethics and Culture (CBEC), Karachi, Pakistan.

Geliş Tarihi/Received Date: 16.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.03.2021

ABSTRACT

After Independence, Kashmir has been the greatest source of conflict between India and Pakistan. Since the partition, it was apprehended that the conflict of Kashmir may linger on for several years before a decisive solution is reached. This problem has lead Pakistan and India into three major wars and several small-scale conflicts (it may lead to further conflicts in the future if not resolved). This article seeks to propose that Kashmir was definitely a bone of contention between the two newly independent states that could not be overseen; however, there were other various factors of domestic and international nature that triggered the conflict. This article, while discussing the background, it analyses the legal claims of both parties and political issues regarding the conflict. In the last section, a brief discussion on the possible future solutions will be put forward. The basic aim of the article is to review the matter of Kashmir conflict objectively and in sheer isolation from any sort of bias. The arguments and reviews put forward will be impartial in order to illuminate the matter on the one hand and eradicate misconceptions on the other.

Keywords: Kashmir, India, Pakistan, Rawls, Justice, Conflict Resolution.

ÖZ

İngiliz İmparatorluğu'ndan bağımsızlıktan sonra Keşmir, Hindistan ve Pakistan arasındaki en büyük çatışma kaynağı oldu. Bölünmeden bu yana Keşmir çatışmasının belirleyici bir çözüme ulaşılmadan önce yıllarca devam edebileceği anlaşıldı. Bu sorun Pakistan ve Hindistan'ı üç büyük savaşa ve birkaç küçük ölçekli çatışmaya sürükledi (çözülmezse gelecekte daha fazla çatışmaya yol açabilir). Bu makale Keşmir'in kesinlikle göz ardı edilemeyecek iki yeni devlet arasında bir çatışma noktası olduğunu öne sürmeyi amaçlamaktadır; ancak, çatışmayı tetikleyen çeşitli yerel ve uluslararası faktörler de vardır. Bu makale, arka planı tartışırken, çatışmayla ilgili hukuki ve siyasi konulara ışık tutacaktır. Son bölümde, gelecekteki olası çözümler hakkında kısa bir tartışma yapılacaktır. Makalenin temel amacı Keşmir çatışması konusunu herhangi bir önyargı olmadan nesnel olarak gözden geçirmektir. Tartışmalar ve incelemeler bir yandan konuyu aydınlatmak ve diğer yandan yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için tarafsız olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keşmir, Hindistan, Pakistan, Rawls, Adalet, Çatışma Çözümü.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Haris, M., Bin Masood, F. (2021). Legal Review of Kashmir Conflict: Approach to Resolution through Rawls' Theory of Justice. *Alinteri Journal of Social Sciences*, 5(1): 1-12.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: muhammadharis396@gmail.com

INTRODUCTION

Pakistan and India are finding themselves increasingly tied together in the conflict, which is none other than the Kashmir dispute. Both the countries have fought three wars over Kashmir along with a plethora of small skirmishes; hence this dispute has proved to be a major obstacle to a peace settlement in the subcontinent (Mustafa, 1972).

Nonetheless, the Kashmir dispute is not just a territorial conflict. The religion plays a significant role in molding the underlying causes of the dispute. Kashmir's populace is predominantly divided into three major religious groups: Muslims, Hindus, and Buddhists. These religious groups correspond to five discrete regions of the state of Jammu and Kashmir. The population of Kashmir Valley and Gilgit at the time of partition was predominantly Muslim and Jammu was Hindu while Ladakh and Baltistan were Buddhist. But because of the fact that the population of Kashmir Valley is more than the collective population of the other four regions, the state, on the whole, is majorly Muslim. Rendering to the census of 1941, the total population of the state of Jammu and Kashmir was 4 million, out of which 3 million were Muslim. Due to the state's greater Muslim population, Pakistan proclaims its right regarding Kashmir, while India reiterates the accession's significance. Both countries employ complicated legal arguments to defend their respective stances pertaining to Kashmir (Khan, 2007).

British colonization proved to be the onset of this conflict (Copland, 1993). The contention between India and Pakistan was not unavoidable; rather, it was the inadequacy on the part of Britain regarding the post-colonial order, especially the issue of princely states. Though the legal claims made by both the countries since partition are valid, politics and lack of international will have weakened them. Nonetheless, each party's self-righteous attitude and unilateral interventions have stalemated the issue (Farrell, 2003).

METHOD AND RESEARCH PROBLEM

The research is to understand the legal status of the Kashmir conflict and to propose a workable solution. The conflict is observed from the perspective of international and domestic law. Legal claims of both countries would be critically examined.

Kashmir dispute has plagued the relationship between the two countries for more than seven decades (Lamb, 1997). Both sides present their own claims over Kashmir with legal backing, but it is important to determine the validity of these claims and their legal implications. The conflict has been the chief stimulant of three major wars and the perpetual tension between the two states (Birdwood, 2005). Keeping in mind that both the countries are nuclear powers and possess sophisticated weaponry, it is extremely important to work out an adequate solution to maintain the region's peace. The significance of this research is that it analyses the legal claims of both parties. It aims to examine the historical conditions that gave birth to the conflict. This research also intends to propose a feasible solution to the conflict while putting forth a more unbiased approach.

This research focuses on the role of law in the conflict of Kashmir. Thus, its scope is limited to understanding the legal claims of both the countries and the obstinacy that has resulted in the stalemate. It does not address other aspects of the conflict. The study will be conducted within four months, from February to May.

LEGAL EXAMINATION OF THE CONFLICT

Legal arguments have proved to fuel the dispute rather than solving it. Both the rivals claim the validity of their position by citing international law and interpreting it to their own advantage. However, the line between law and politics has been blurred and both the parties fail to differentiate between binding law and non-binding law in legal arguments (Farrell, 2003). This section will shed light on the misunderstandings regarding the law and its consequences. It will also elaborate that these political and legal factors have resulted in the entrenchment and continuation of the conflict.

PARTITION AS CATALYST OF THE CONFLICT

Although internal tensions were existent in Kashmir before the partition and "communalism" was further nurtured by the colonial administration, the event that triggered the conflict was the partition (Farrell, 2003).

It has been contended by the revisionists that although popular sentiment was in favor of partition, the notion of partition was not fully espoused by Jinnah but only used as a strategy in dealing with the Congress (Roy, 1990). In any case, it seems that neither party was prepared for a sudden British withdrawal which was expedited by the advent of the Labour Party's government in Britain (Roy, 1990).

The appraisable act of decolonization of India was ironically executed in an irresponsible manner that failed to cope with complex issues. Had the issue of the accession of princely states been sorted out in a better-planned way, a perpetual interstate conflict would not have erupted.

LEGAL STATUS OF ACCESSION

The British provided the legal framework for the accession of the princely states in the form of the Instrument of Accession. The Maharaja of Kashmir executed the Instrument and Mountbatten formally accepted it, but it can be argued that the accession and the acceptance were temporary in order to provide military assistance to Maharaja. This argument is supported by the content of the letter written to the Maharaja by Mountbatten, which evidently mentions that the future of Kashmir will be determined in accord with the will of its people.

It is also argued that the accession would have been legal if a plebiscite had established it. The partition occurred at a time when the notion of self-determination was rallying acceptance and popularity and all the debates of the independence of India from British rule were rooted in this notion. The idea of self-determination was incorporated in the UN charter and the organization considers it as one of its foremost principles. It states that "(the goal of the organization is) to develop friendly relations between nations based on respect for the principles of equivalent rights and self-determination of the people" (*United Nations Charter*, n.d.). Therefore, the accession of Kashmir was carried out in clear disregard of the UN Charter and the principle of self-determination.

Although these arguments are valid to a significant extent, they are not completely infallible. The legality of the accession should be examined on two levels: on the level of domestic law and international law.

Domestic Level: According to the domestic law, the India Independence Act contained no such conditions of a plebiscite for the accession of a state to either of the dominion. However, it provided that the dominions would continue to be administered by the Government of India Act of 1935. The Act, on the other hand, stated that "an Indian state shall be deemed to have acceded to the Dominion if the Governor-General has signified his acceptance of a Device of Accession executed By the ruler while declaring that he is willing fully acceding to the Dominion" (Government of India Act 1935, n.d).

Thus, under these two acts, the accession of Kashmir does not violate any law and Kashmir became a part of the Dominion of India upon the execution and formal acceptance of the Instrument of Accession regardless of the content of subsequent personal letters of Mountbatten or the statements of Indian politicians. Moreover, the accession of more than 500 states to either of the Dominions was carried on the same principle without any plebiscite (Thomas, 2020). At the same time, the idea of territorial integrity (a core attitude on India's side) is opposite to Pakistan's claims for self-determination as well as Muslim brotherhood.

International Level: Considering the context of international law and its analysis, the status of the concept of self-determination must be examined. Surely, self-determination is a well-established norm in contemporary international law (Castellino, 2000). Still, the principle of inter-temporal law requires that a particular issue should be examined in the light of the international law existent at the time of occurrence of the issue. Therefore, the status of the idea of self-determination at the time of partition must be examined.

It has been argued that self-determination was mentioned in the UN Charter but only in a "limited" manner (Castellino, 2000). The significance gained after that was gradual. The crucial time of its evolution was the 1960s. During this time, several significant international resolutions were adopted. The latter Declaration, adopted in 1970, marked the complete evolution of the norm of self-determination (Castellino, 2000).

This brief review demonstrates that the idea of self-determination transformed into a norm well after the partition. Consequently, self-determination as a binding law did not apply to Kashmir as a hard or binding law in 1947. Thus, the premise that the accession of Kashmir was illegitimate cannot be propounded on this proposition.

LEGAL AUTHORITY OF UN'S RESOLUTIONS

The United Nations was still a newly born organization at the time the Kashmir issue was brought to its consideration. The cold war politics further diluted the efficacy of the Security Council to solve the issues. The UN did not have the status that it later attained; therefore, both India and Pakistan were able to cite or reject its authority for their own purposes. So, it can be concluded that there were some shortfalls in mediation attempts in the early years (Brecher, 1953).

Several instances prove the preceding statement. For example, both India and Pakistan manipulated the resolution made by UNCIP in 1948 to their own advantage. Both the parties have kept on blaming the other for noncompliance to the resolution. India accuses Pakistan of not withdrawing its troops; Pakistan accuses India of refusing to

demilitarize and conduct a plebiscite. This exchange is well document in the literature pertaining to the topic (Farrell, 2003).

These exchanges are undoubtedly unproductive as it is obvious that the claims made by both countries are not based on international law; rather, they are vain attempts merely pointing at the delinquency of the other. It is also evident that the tenacities of the Security Council were not binding decisions pursuant to Article 25 of the UN Charter; they were commendations made under Article 38 (*United Nations Charter*, n.d.). The resolutions adopted by the UNCIP were also not binding; in fact, they were proposals. This can be proved by the statement of Josef Korbel, who wrote in 1949, " (one) had to keep constantly in mind that (UNCIP) was an agency of good offices having no power to levy its decisions" (Korbel, 1949).

However, the Security Council's ineffectiveness is not surprising due to the rivalries and suspicions that existed between its permanent members. The clashing interests and partialities of the Soviet Union, USA, China, and the UK ensured inaction (Farrell, 2003). Some of the factors that made the Kashmir issue controversial were:

- 1- Kashmir borders with China;
- 2- USA's interest in establishing firmer relations with Pakistan;
- 3- involvement of Britain in the past sub-continent, and,
- 4- USA's distrust of India's commitment to the non-aligned movement.

Due to Pakistan's alliance with the US and India's relations with the USSR, any decision made against either of the countries was vetoed, as was the case with other cold war disputes. Moreover, the resolutions adopted by the UNCIP were all soft laws that only served as fuel for the arguments rather than settling it.

REPERCUSSIONS OF DOMESTIC LAW AND POLITICS

The political actions of India and the diplomatic actions of Pakistan have resulted in an ambiguous status of Kashmir. The domestic legislature adopted by each country regarding Kashmir has entrenched the conflict and manipulated the public opinion within the countries in such a way that any practicable move towards the resolution of the conflict would be perceived as a loss. Both parties have failed to recognize any potential legitimacy of other's claims while proclaiming their own uprightness (Murphy, 1990).

India's decision to establish a constituent assembly and framing a constitution for Kashmir has been detrimental to the resolution of the conflict. Although it has strengthened India's control over Kashmir, avoiding a truly democratic exercise of self-determination has created doubts regarding India's intentions for a plebiscite.

On the contrary, Pakistan's decision to make a military alliance with the US ruled out the chances of resolution of the conflict in its early years. Moreover, it has also been detrimental to Pakistan's relationship with India. The role of Pakistan's military leadership has also been controversial in this regard as they are accused of serving their own interests at the cost of Kashmir.

THE DEADLOCK

The bilateral talks have also been futile in solving the conflict. Nevertheless, they have managed to create a bilateral system of conflict resolution, which has only contributed to maintaining the status quo.

The strict bilateral nature of the Shimla Agreement has lent perpetuity to the conflict as no external power or organization can interfere. So as long as either of the countries refuses to agree on any of the issues, the situation will remain the same. This bilateralism has resulted in a stalemate and has done no better than establishing a line of control in the form of a de facto border. At the time when the UN has become capable enough for settling the conflict, either of the countries can cite the Shimla Agreement to deny its interference (Howley, 1991).

POTENTIAL SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL LAW IN CONFLICT RESOLUTION

In the previous section, it has been discussed that owing to certain reasons, international law has been ineffective in solving the conflict (Vaish, 2011). Despite this fact, the rules of international law should be at the center of conflict resolution. This section will discuss the role that the following can play in resolving the dispute:

- 1- The doctrine of self-determination,
- 2- The Simla Agreement,
- 3- UN's measures, and,
- 4- Interstate cooperation

THE DOCTRINE OF SELF DETERMINATION

It can be argued that the first part of the self-determination – freedom from foreign domination- was completed when Britain withdrew its forces from Kashmir in 1947. But nationalists from both sides, as well as supporters of Kashmiri independence, would deny this. However, the second part -determination of the political future- is the real focus. Both Pakistan and India have certain validity in their claims of possession, and the possibility of power-sharing or independence can also be considered. So, the will of the people must choose their preferred arrangement (Brecher, 1953).

In the cases of self-determination, deciding who should exercise this right is the most difficult question. Suggestions have been made that it should be exercised by the people of the entire state, people of all the regions, or only by the people of Kashmir valley (Khan, 2007). This question is further complicated by the change in the demographics of the region resulting from political upheaval.

Despite the fact that there are no certain solutions to these problems in international law, they should be solemnly considered before any future attempt of resolution.

IMPORTANCE OF SIMLA AGREEMENT

The Simla Agreement has proved to be an impediment in the past due to its strict bilateralism. But it can also prove to be the preferable method of determining who should

exercise the right of self-determination, as this Agreement will be an important factor in any of the future negotiations between India and Pakistan. The international community can also play a role if both parties agree; however, the ultimate responsibility and authority lie with the two countries.

According to the Shimla Agreement, the countries should have negotiated in the future and settled the dispute by peaceful means (*Simla Agreement*, n.d.). Unfortunately, this has not happened, and the stalemate still exists. Still, this Agreement provides an opportunity and requires India and Pakistan to resolve the dispute through bilateral talks.

In the future, If the situation of the stalemate remains the same and the Agreement completely fails to yield any progress, there can be two possibilities. First, India and Pakistan should enter into a new agreement. Second, the UN should intervene and take binding action for the resolution of the conflict.

UNITED NATIONS' MEASURES

As discussed previously that the UN has hitherto been unsuccessful in solving the dispute. The lack of success was generally due to cold war politics and the inability of the UN to take binding action. But this does not rule out the possibility of its future role in the settlement of the dispute.

There three primary roles the UN will play in settlement of the issue.

- 1- The UN is the most relevant organization that pressurizes both the countries to engage in bilateral negotiations complying with the Shimla Agreement. Although it declined to intervene in the past (*United Nations rejects Pakistan's appeal for intervention on J-K*, 2019), it can perform this task while respecting the terms of the Shimla Agreement and eradicating past suspicions.
- 2- The organs of the UN should show their readiness to play an active role in the resolution of the conflict. If the countries agree, it can also specify an organ or set up a commission to facilitate the process of negotiation.
- 3- The UN may be forced to assert its pressure in order to maintain world peace and stability (*United Nations Charter*, n.d.). Although it should respect the bilateral regime, it should take binding action if the situation becomes openly hostile; as today, the SC is in a better position than it was in the cold war era.

BILATERAL COOPERATION

It seems oversimplified to say that the dispute should be solved with interstate cooperation considering that both the states have failed to do so. Nevertheless, interstate cooperation is the only means to reach an agreement that would be satisfactory for India, Pakistan and the people of Kashmir.

A detailed plan for mutual action is required, but first, the politicians of both countries should solemnly undertake the task keeping aside their own interests. They should stop providing lip service and avoid using the Kashmir issue for political propaganda (Thomas, 2020), and think for the betterment of the people. Besides, the discussion of past incidents and disputes that do not promote positivity should not be mentioned in the talks. Both sides should forsake their past claims of self-righteousness

and workout a new agenda. If the states fail to accomplish this, then an outside intervention or another armed conflict is the only solution.

APPROACH TO RESOLUTION AND RAWLS THEORY

John Rawls was an American political philosopher who witnessed extreme poverty and destitution in his early years in America. Devastated with prevailing social injustice globally, shocking poverty in America and the consequences of the first world war inspired him to follow academia. Rawls was the first-hand witness of social inequality which prevailed over the following years around the world.

Rawls provided the theory of justice, where he stated that justice is the basic structure of society. Essentially, it is the virtue of society that should be upheld for social institutions' sound functioning. His theory was not limited to this, but it also discussed how these institutions would distribute rights while delineating the duties and liberties. The central problem of the theory of justice is to lay down the principles that would bring the social structures. He identifies inequality in society as an imbalance of justice, which leads to different consequences with respect to the extent of inequality and its form. The social contract that comes forth inclines to the excessive liberty that favors in a single direction, often due to the manipulation of the contract.

The two essential components of justice that should make their way dominantly in the social contract should be liberty and equality. They can be generalized as

- 1- there should be equal liberty for each individual of the society to its basic extend which should also comply with the generalized liberty in the system for all.
- 2- social and income opportunities should be equally integrated that they are of the fullest benefit to the least privileged and should also provide access to the official level and positions with fair conditions and equality for all.

Rawls defines his justice as all the social goods - liberty and opportunity, income and wealth, and the bases of self-respect - are to be circulated likewise unless an inadequate distribution of any or all of these goods is to the advantage of the least favored. The benefits, according to Rawls, are very significant since the betterment of an individual and establishment of a better society will depend upon social cooperation and establishing an alliance amongst the people for a collective betterment. This will also lessen the constraints of commitment among the people and authorities to help the community from which individual will benefit. Society is a communal venture for mutual advantage.

The relevance of using the Rawlsian theory of justice for resolving and understanding the lingering conflict of J&K is immense. Over the years, the increasing tension in J&K has been primarily due to deprivation of their social equality, rights, and injustice. Denial of democratic rights has prevented the conflict from being even close to resolution. Samantra Bose has stated that the uprising in J&K is because primarily because of the denial of the democratic rights of people. Labeling that as simply a Muslim uprising against the state would not be relevantly conceived, and all of this has still persisted not because of unacceptance of Muslims of secular state but because of the hopelessness that has prevailed over the years of acquisition of their basic political and

social rights and hence justice. In consequence, India is getting more harm than good by maintaining a realist stance rather than an idealistic approach to resolution.

The second most important issue is the entitlement issue which has increased over time without any considerable thought. The claim of Pakistan and India over the region in the following years has significantly undermined the right of self-determination of Kashmiris. Such entitlement itself is in clear opposition to the political and social rights of Kashmiris. Matters like water resources and geo-strategic standpoint has induced securitization of the region, but both the countries being a nuclear power would avoid any major armed conflict resorting to diplomatic moves to tackle situations is violating the social-political sphere thus preventing any consolidation on what Kashmiris would want to propose. Even if these nations opt for war over such resources or armed conflict of different natures, the social injustice during the term would be of higher extend. On the other hand, Rawlsian theory seems a relevant approach that puts forward the notion of conflict-free society and justice with mutual cooperation, which seems to provide a way through these bleak circumstances by encouraging the consideration of self-determination while social and political rights to be provided to Kashmiris.

ECONOMIC INTER-DEPENDENCE

Economic interdependence is the reliance on keeping good relations with foreign countries to maintain trade and other economic and political incentives. This has played a major role in international politics and diplomacy. The trade between the country is estimated not only in an economic sense but also realized in political benefits over the real cost.

Economic interdependence can play a key role in the resolution of the conflict. Stimulating the economic dependence on each other would help Pakistan and India to create healthier diplomatic ties. Large-scale economic benefits would indulge the three parties to more peaceful resolution contentment over the mutual cooperation.

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

This article analyzed the origin of the Kashmir dispute and its subsequent entrenchment. The partition has been deemed as the trigger of the overt conflict. The role of international actors has also been discussed regarding their failure to resolve the conflict due to their nonbinding action and competing interests of the world powers. Furthermore, each country's overemphasis on the "soft law" and unilateral has further complicated the dispute.

However, negotiations and international law provide the best opportunity for the settlement of the dispute. Considering the principle of self-determination, both countries should work for a bilateral solution to the conflict. The international community should also play an active role in promoting the disputants to put their heads together for a solution.

The matter has been dealt with the realist approach and has not culminated in any potentially significant resolution to the conflict. India and Pakistan being nuclear powers, have channeled their solutions in such a manner that reaching a resolution has become increasingly complicated. Their nuclear ability has limited the resolution to the conflict through diplomatic ways and eliminated the resolution through armed conflicts. Over the

past years, lack of this understanding and struggle of dominance and security of the resources present in Jammu and Kashmir has let India completely ignore the social standing of the Kashmiris, deprivation of their social rights, injustice with completely undermined and limited political liberty has induced armed struggles in J&K, recent legislative activities such as the revocation of the articles 35A and 370 have just fueled the deteriorating circumstances, this has to be considered by India while on the contrary, this has not been the case on Pakistan's side, where political and social liberty is upheld (Shahid, 2018).

Resolution of the conflict while considering John Rawl's theory of Justice would be a positive direction. According to him and in the case of the current conflict, establishing justice and equality in IOJK would be a possible way forward. This would nurture political and social security, which Kashmiris have been deprived of since the conflict has emerged. Reduction in state oppression and entitlement of the region would increase the confidence of the local Kashmiri. The most essential element of their social and political liberty and equality is their right to self-determination. This has been constantly neglected due to the authoritative realist approach towards the region, which has been severely undermining the democratic right of Kashmiris. The win-win outcome for all the concerned parties- Pakistan, India, and Kashmiris- would only be achieved if viewed from a different perspective of Rawlsian theory that would be cooperation. Similarly, economic interdependence would elaborate on the need for initiating peaceful bilateral cooperation for the resolution of the conflict. This would not only help regularize the region's politics but also would provide grounds for healthier circumstances of cooperation and diplomatic relations, making way for a brighter light at the end of the tunnel for the concerned parties. Both sides should forsake their past claims of self-righteousness and workout a new agenda. If the states fail to accomplish this, then an outside intervention or another armed conflict is the only solution.

Kashmir issue has lingered quite some time now with no clarity over its resolution. The ways and propositions for the resolution of the conflict until yet have gone in vain. There is an immense need for resolution considering different approaches. These new approaches could be considered in light of the previous attempts to resolve the conflict. Primarily establishment of the social and political status of Kashmiri has to be restored by India in order to show interest in a peaceful resolution. The conflict has rather intensified over time, and different perspectives and approaches may help in better diplomatic ties among the three parties. The right of self-determination would seem the most applicable way for the resolution, which should not be opposed by the concerned, while the restoration and consideration of Kashmiris should bring into the way for resolution. Increased mutual cooperation among the parties, especially Kashmiris and India, would help them have a transparent mechanism for mutual value integration. An increased economic interdependence would allow countries and the region to benefit from the growth of the economy and help bilaterally reach a conclusion.

REFERENCES

- Birdwood, L. (2005). *Two Nations and Kashmir*. Gulshan Books.
- Brecher, M. (1953). Kashmir: A Case Study in United Nations Mediation. *Pacific Affairs*, 26(3), 195–207.
- Castellino, J. (2000). *International Law and Self-Determination: The Interplay of the Politics of Territorial Possession With Formulations of Post-Colonial National Identity*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Government of India Act 1935. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from Constitution of India website:
https://www.constitutionofindia.net/historical_constitutions/government_of_india_act_1935_2nd%20August%201935
- Copland, I. (1993). Lord Mountbatten and the integration of the Indian states: A reappraisal. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 21(2), 385–408.
- Farrell, B. (2003). The Role of International Law in the Kashmir Conflict. *Penn State International Law Review*, 21(2), 293-313.
- Howley, J. (1991). Alive and Kicking: The Kashmir Dispute Forty Years Later. *Penn State International Law Review*, 9(1), 87–120.
- Khan, A. (2007). The Kashmir Dispute: A Plan for Regional Cooperation. *Columbia Journal of Transnational Law*, 31(1), 495–550.
- Korbel, J. (1949). The Kashmir Dispute and the United Nations. *International Organization*, 3(2), 278–287.
- Lamb, A. (1997). *Incomplete Partition: The Genesis of the Kashmir Dispute 1947-1948*. Roxford.
- Murphy, A. B. (1990). Historical justifications for territorial claims. *Annals of the Association of American Geographers*, 80(4), 531-548.
- Mustafa, Z. (1972). The Kashmir Dispute and the Simla Agreement. *Pakistan Horizon*, 25(3), 38–52.
- Potter, P. B. (1950). The Principal Legal and Political Problems Involved in the Kashmir Case. *The American Journal of International Law*, 44(2), 361.
- Qadeer, M. A. (2017). *United Nations Resolutions on Kashmir and their Relevance*. 2(1), 65–95.
- Roy, A. (1990). The High Politics of India's Partition: The Revisionist Perspective. *Modern Asian Studies*, 24(2), 385–408.
- Shahid, M. 2018. "Azad Jammu and Kashmir vs. Indian Occupied Kashmir: The Difference." Retrieved May 30, 2021, from Global Village Space website:
<https://www.globalvillagespace.com/azad-jammu-and-kashmir-vs-indian-occupied-kashmir-the-difference/>
- Simla Agreement: Agreement between the Government of India and the Government of the Islamic Republic of Pakistan on Bilateral Relations. (n.d.). Retrieved May 30,

2021, from UN Peacemaker website: <https://peacemaker.un.org/indiapakistan-simlaagreement72>

Thomas, R. G. C. (2020). *Perspectives On Kashmir: The Roots Of Conflict In South Asia*. Routledge.

United Nations Charter. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from United Nations website: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

Vaish, V. (2011). Negotiating the India-Pakistan Conflict in Relation to Kashmir. *International Journal of World Peace*, 17(3), 53–80.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

DİPLOMAT VE ENCÜMEN-İ DÂNİŞ ÜYESİ SAHAK ABRO'NUN [Sahag Abroyan/Uuhwul Uupotwul] BATILI DİLLERDEN YAPTIĞI ÇEVİRİ FAALİYETLERİ

Translation Activities of Diplomat and Encümen-i Dâniş Member Sahak Abro [Sahag Abroyan/Uuhwul Uupotwul] from Western Languages

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ*

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 09.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.04.2021

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, yükseliş dönemlerinin ardından yaşadığı önce duraklama daha sonra ise gerileme dönemleri devletin birçok alanda ihtiyaç duyduğu reformların gerçekleştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaçların giderilmesi konusunda askerî alanda başlayan reform adımlarının tek başına yeterli olmayacağı anlaşılacak zamanla köklü bir reform yapılmasının kaçınılmazlığı ortaya çıkmıştır. Bu noktada özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları ile birlikte birçok alanda köklü reformlar yapılmış, ancak devletin içine düştüğü gerileme süreci durdurulamamıştır. Bu anlamda gerçekleştirilen köklü reformların gayrimüslimler üzerinde de birtakım yansımaları olmuştur. "Modernleşme dönemi" olarak da anılan bu süreçte, devlet özellikle ihtiyaç duyduğu alanlarda yurtdışına eğitim amaçlı öğrenci göndermeye başlamıştır. Bu öğrencilerin ağırlıklı olarak gittikleri Avrupa devletlerinde edinmiş oldukları deneyimler zamanla yurda dönüşleriyle birlikte ülke içinde etkisini göstermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra farklı dillerden çok sayıda eser de Türkçeye çeviri yoluyla kazandırılmıştır. Bu çevirilerin Türkçeye kazandırılmasında gayrimüslimlerin önemli bir etkisi olmuştur. Gerek yabancı dillere olan ilgi ve yetenekleri gerekse yurtdışında edinmiş oldukları deneyimleri aracılığıyla dönemin çok sayıda önemli eserleri Ermeni münevverleri aracılığıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Bu çevirileri yapan isimlerden biri de daha ziyade diploması ve bürokrasi alanındaki üstün başarıları ile tanınan Sahak Abro'dur. Bu makalede Abro'nun hayatı ve eserlerine kısaca yer verildikten sonra, Abro'nun yapmış olduğu çevirilerin Osmanlı modernleşme tarihi açısından önemi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Modernleşme, Entelektüel, Sahak Abro, Encümen-i Dâniş, Ermeniler.

ABSTRACT

The period of stagnation and then the decline of the Ottoman Empire after the establishment and rise periods brought up the issue of reforms that the state needed in many areas. It has been understood that the reform steps initiated in the military field alone will not be enough to meet these needs, and it has emerged that a radical reform is inevitable over time. At this point, fundamental reforms were made in many areas, especially with the Tanzimat and Islahat, but the regression process that the state fell into could not be stopped. The radical reforms carried out in this sense had some repercussions on non-Muslims as well. In this process, also known as the "modernization period", the state started to send students abroad for educational purposes, especially in the fields it needed. The experiences of these students in the European countries they mostly go to have started to show their effects in the country after they return home. In addition, many works from different languages have been translated into Turkish. Non-Muslims had an important effect on the translation of these translations into Turkish. Many important works of the period were translated into Turkish through Armenian intellectuals, thanks to their interests and skills in foreign languages and their experiences abroad. One of the names who made these translations is Sahak Abro, who is better known for his outstanding achievements in diplomacy and

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: yildizdeveci@gmail.com

bureaucracy. After giving a brief overview of Abro's life and works in this article, the importance of Abro's translations for the history of Ottoman modernization will be emphasized.

Keywords: Ottoman, Modernisation, Intellectual, Sahak Abro, Armenians.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Deveci Bozkuş, Y. (2021). Diplomat ve Encümen-i Dâniş Üyesi Sahak Abro'nun [Sahag Abroyan/Uuhuluş Uuqnotulu] Batılı Dillerden Yaptığı Çeviri Faaliyetleri. *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 13-27.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çabaları ilk etapta askerî alanda başlamış olsa da zamanla devletin bütün katmanlarında böyle bir ihtiyacın olduğu anlaşılmıştır. Modernleşme gayretleri beraberinde toplumların aydınlanma süreci üzerinde de önemli bir etki bırakmıştır. İmparatorluk sınırları dahilindeki tüm Müslim ve Gayrimüslimler üzerinde etkili olmaya başlayan bu süreç, ne yazık ki bir arada yaşayan farklı gruplar üzerindeki etkisini eşzamanlı olarak gösterememiştir.

Toplumların aydınlanma tarihi sürecinde matbaa ve basım-yayım faaliyetlerinin de önemli bir etkisi olmuştur. Örneğin; Bogos Levon Zekiyan, Ermeni aydınlanma sürecinin Ermeni matbaası ve yayıncılığı aracılığıyla çok daha erken tarihlerde gerçekleştiğine işaret eder. XVI. ve XVII. yüzyıllarda dahi Ermenice kitapların Avrupa şehirlerinde, çoğunlukla Venedik, Paris, Marsilya ve Amsterdam'da basıldığını, bu yayınlar aracılığıyla Ermeni münevverlerinin Batı ile Doğu arasında temaslar kurmak suretiyle birer köprü vazifesi gördüklerini kaydetmiştir.²

Batılı toplumların aydınlanmalarında basım-yayım faaliyetleri etkili olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da matbaanın gelmesi ve yaygınlaşmasının modernleşme alanında son derece önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. İlk matbaanın 1727'de Sultan III. Ahmed döneminde kurulmasının ardından 1729 yılında Türkçe eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda İbrahim Müteferrika (ö.1160/1747) ile başlayan matbaacılık serüveni bir ilk olsa da Osmanlıda gayrimüslimlerin çok daha önce basım yayın alanında son derece velud bir çizgi izledikleri bilinmektedir. Özellikle Ermeni harfli Türkçe gazetelerin yayınlanması ve Tanzimat dönemine dair gelişmelerin mezkûr gazetelerde yer almış olması bu durumun önemli göstergelerindedir. Örneğin; 1863 yılında yayın hayatına başlayan *Varaka-i Havâdis* adlı Ermeni harfli Türkçe gazete bu noktada dönemin seküler Ermeni düşünce yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.³

YÖNTEM

Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşamış ve Batılı dillerden çok sayıda eseri Türkçeye kazandırmış, önemli Ermeni münevverlerden biri olarak bilinen Sahak Abro'nun hayatı ve eserleri ele alınacaktır. Çalışmada Abro'nun bir entelektüel olarak seçilmiş olunmasının temelinde literatürde kendisiyle ilgili sınırlı bilgilerin olmasının yanı sıra, daha çok diplomatik kariyeriyle biliniyor olunmasının da önemli bir etkisi vardır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlı Türkçesi ile

² Bogos Levon Zekiyan, *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi*, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2018, ss. 60-61.

³ 1863 yılında yayın hayatına giren *Varaka-i Havadis* 1870 yılına kadar aktif yayın yapan Ermeni harfli Türkçe bir gazetedir. Gazete ilk senesinde Salı ve Perşembe günleri iki sayfa, Cumartesi günleri ise dört sayfalık uzun formatta yayınlanmıştır. Örnek olması açısından bkz. *Varaka-i Havâdis*, No: 12, 27 Temmuz 1863.

kaleme almış olduğu eserleri ve bu eserlerinin içeriğine dair çok fazla araştırmanın günyüzüne çıkarılmamış olunmasının etkisi olmuştur. Ayrıca Abro'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle yazdığı eserler aracılığıyla sunduğu katkıyı ön plana çıkaran çalışmalardan ziyade, kendisinin diplomasi alanındaki başarılarıyla tanınan bir şahsiyet olması da bu konunun seçiminde etkili olmuştur.

OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme çabaları *kuruluş* ve *yükseliş* dönemlerindeki gücün yabancı devletler karşısında kaybetmeye başlanmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır. Bu noktada yabancı devletlere karşı üstünlüğünü kaybetmeye başladığını fark eden Osmanlı Devleti, mevcut kurumların acilen yenilenmesi gerektiğini, ancak bu yolla bir çözüm sağlanabileceğini dşnmştir. Bunun için ilk dönemlerde bazı alanlarda birtakım adımlar atılmıştır. Ancak III. Selim'in (1789-1807) tahta çıktığı dönemde yapılan reformlar bu açıdan seleflerinkinden farklı olmuştur. III. Selim'in başlattığı reform faaliyetlerinin uygulanmasında bu alanda kendisinin aldığı eğitimin de önemli bir etkisi olduğuna dikkat çeken araştırmacılara göre, III. Selim daha şehzade iken "bütün müesseselerde ıslahat" fikrini⁴ hayata geçirmeyi düşünen bir padişah olmuştur.⁵ III. Selim'in başlattığı kapsamlı reform çalışmaları kısa vadede başarısız olsa da yeni bir süreci başlatmış olması açısından önemlidir. Bu konuda Carter V. Findley, III. Selim'in daha tahta çıkmadan önce gizli yazışmalarla niyet ettiği reformları gerçekleştirmek için Fransız yardımına başvurduğunu dahi dile getirmiştir. III. Selim'in reform konusundaki birinci önceliğinin mevcut askerî birlikleri yenilemek olduğuna işaret eden Findley, teknik hizmetlerin düzeyini yükseltmek için *Nizâm-ı Cedîd [Yeni Düzen]* adıyla bilinen Avrupa tipi bir ordu kurmaya çalışıldığını da belirtir.⁶

Findley, Osmanlıların reform ihtiyacının öncelikle askerî alanda yapılması gerektiğinin farkında olduğunu, ancak askerî reformların gerçekleştirilebilmesi için devletin bir bütün olarak (ekonomi, toplum ve kültürel alanlarda) dönüştürülmesi gerektiğini ifade eder.⁷ Tam da bu noktada bu değişim ve dönüşümün yaşandığı alanlardan biri de eğitim olmuştur.

Niyazi Berkes, III. Selim döneminde uygulanmaya başlanan reformların temelde askeri alanla sınırlı olsa da söz konusu dönem için küçümsenemeyecek adımlar olduğunu ve bu dönemde eğitim alanında da birtakım adımların atıldığını belirtmiştir. Yeni askerlik yöntemlerine uygun askerlerin yetiştirilmesi için orduya gerekli olan yabancı subayların yurda getirtilmesi, yerli fen subaylarının yetiştirilmesi, dışarıdan alınması gereken silah ve mühimmatların getirtilmesi gibi son derece önemli adımlar bu dönemde atılmıştır. Bu süreçte ayrıca devletin sınırları içinde yapılabilecek olan askerî malzemeler için işyerlerinin açılması, bunun için gerekli ham madde ve işlenmiş maddelerin tedariki, yeni kışlaların yaptırılması oldukça önemli girişimlerdir. Bu dönemde fen subayı eğitimi

⁴ Geniş bilgi için bkz. *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Edt. Seyfi Kenan), İstanbul: İSAM Yayınları, 2010; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (ev. Hr Güldü), İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

⁵ Necdet Hayta-Uğur nal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVIII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi Yay., 2013, ss. 65-80.

⁶ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, 2. Baskı, (ev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, ss. 30-31.

⁷ Findley, *a.g.e.*, s.75.

yapan okulların genişletilmesi, yenilerinin açılması, eğitim için gerekli ders kaynaklarının Fransızca'dan Türkçeye çevrilmesi ve yayınlanması büyük bir önem kazanmış olup, böylece *Nizâm-ı Cedîd* döneminde eğitim konularında da reform adımlarının temelleri atılmıştır.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1834 yılında Avrupa'ya öğrenci gönderildiğini kaydeden Odile Moreau, bu dönemde aynı zamanda Avrupa'dan öğretmen ve mühendis getirilmeye başlandığına işaret eder. 1834 ile 1838 yılları arasında Avrupa'ya ilk öğrencilerin gönderildiğini ve gidilen ülkeler arasında Londra, Paris ve Viyana'nın da aralarında yer aldığı ülkelere toplamda yirmi altı öğrencinin gönderildiği kaydedilmiştir.⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılda hız kazanmış olan modernleşme sürecinde gayrimüslimlerden çok sayıda Ermeni münevverin Batılı dillerden Türkçeye çeviri yoluyla eserler kazandığı bilinmektedir. Bu makalede bu isimlerden sadece birine yer verilecektir. Akademik literatürde yaygın olarak diploması ve bürokrasi alanlarındaki başarılarıyla bilinen Sahak Abro'yla ilgili olarak bu makalede daha ziyade Türkçeye kazandırmış olduğu eserler ve bu eserlerin önemi üzerinde durulacaktır. Böylece Abro'nun bir aydın olarak Batılı dillerinden yapmış olduğu tercüme eserlerin dönemin kamuoyu üzerindeki yansımaları anlaşılmasına çalışılacaktır.

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ ÜYESİ SAHAK ABRO (SAHAK ABROYAN EFENDİ) VE BATILI DİLLERDEN TÜRKÇEYE KAZANDIRDIĞI ESERLER

ՍԱՀԱԿ ԱԴՐՈԵԱՆ

15 Eylül 1823 İzmir- 8 Ağustos 1900 İstanbul¹⁰

Sahak Abro, Ermeni Abro Çelebi'nin oğlu olarak 15 Eylül 1823 yılında İzmir'de doğmuştur. İstanbul'a genç yaşta gelmiş olan Abro *Bâb-ı Âlî Tercüme Kalemi*'nde göreve

⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: YKY Yayınları, 2002, s. 96. Ayrıca, *Nizâm-ı Cedîd* dönemi askerî, idârî, ilmi, iktisâdî ticarî, siyasî ve diploması alanlarında yapılmak istenen yenileşme/düzeltilme çabaları için bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayûnları -Nizâm-ı Cedîd- 1789-1807*, Ankara: TTK, 1988.

⁹ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2010, ss. 58-59.

¹⁰ Taceddin Kayaoğlu, *Osmanlı Hâriciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 319.

başlamıştır.¹¹ Tanzimat'ın eşitlik politikasının olumlu yansımalarının görüldüğü alanlardan biri de *Tercüme Odaları*¹² olduğundan, araştırmacılara göre Müslüman memurların yanında gayrimüslim memur sayısında da bu dönemde belirgin bir artış yaşanmıştır.¹³

1853 yılına kadar Krikor Margosyan ile birlikte Ermenice bir dergi olan *Noyyan Ağavni* [Nuh'un Güvercini]¹⁴ adlı bir süreli yayında görev alan Abro, daha sonra *Hâriciye Nezâreti*'ne girmiştir.¹⁵ Namık Sinan Turan'a göre Tanzimat dönemi boyunca devletin en güçlü unsuru Mülkiye memurlarından oluşmuştur. Mustafa Reşid Paşa, Fuad ve Mehmed Emin Âlî Paşa (1814-1871) gibi parlak isimleri yetiştiren Hâriciye bürokrasisi en güçlü pozisyonuna bu dönemde ulaşmış olup, Sultanın otoritesi ikinci plana düşmüş ve bürokratların egemenliği başlamıştır. Turan, Hâriciye seçkinler zümresinin yetiştiği esas kurumların başında *Tercüme Odası*'nın geldiğini, özellikle reformlar ve batılılaşma konularının buradaki seçkinlerin temel programı olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶

Âlî Paşa'nın sadrazamlık görevi sırasında *Mâbeyn-i Hümayûn Baştercümanlığı* görevinde bulunan Abro, daha sonra *Hâriciye Nezâreti Umûmî Kâtipliği*'ne getirilmiştir. Bir süre sonra Bulgar İsyânının bastırılmasının ardından Bulgaristan'ın idarî durumunu incelemek için oluşturulan Filibe'deki *Fevkalâde Komisyon*'u (1876) üyeliğine de getirilen Abro'ya, daha sonraları aynı komisyonda başkanlık görevi verilmiştir. Devletin en önemli kurumlarında son derece kritik görevlerde bulunan Abro, zamanla *Şûrâ-yı Devlet Hukuk Şubesi Azâlığı* da yapmıştır.¹⁷

Abro, 1860'ta, Lübnan ve Suriye'de Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çıkan olaylar sırasında önemli görevlerde bulunmuş, özellikle bu olayların incelenmesi konusunda bölgeye gönderilen Fuat Paşa'nın ekibinde yer almıştır. Fuat Paşa'nın başkanlığında toplanan *Avrupa Komisyonu*'nda görev alan Abro, bu kez Osmanlı Devleti'ni komisyon azâsı olarak temsil etmiştir.¹⁸

Abro, Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin üst düzey önemli görevlerinde bulunmanın yanı sıra edebî alanda da ciddi katkı sağlamış bir münevverdir. Bu noktada Abro'nun *Büyük Petro*, Voltaire'in *XII. Şarl Tarihi*, Jean Baptiste Say'ın *Politik Ekonomi* ve Niccolo Machiavelli'nin *De Principatibus* [Hükümdar] adlı eserleriyle ilgili yaptığı çeviriler dikkat çekicidir.¹⁹

¹¹ Kayaoğlu, a.g.e., s. 319.

¹² Tercüme Odaları hakkında geniş bilgi için bkz. Cahit Bilim, "Tercüme Odası", *OTAM*, Sayı-1, Ankara 1990, s. 29-43; Cengiz Orhonlu, "Tercüman", *MEB, İA*, c. 12/1, İstanbul, 1993, s. 81.

¹³ Turan, a.g.e., s. 355, Erik Jan Zürcher, Bâbiâli'nin XVIII. yüzyılda İstanbul'da 1000-1500 arasında memur istihdam ettiğini belirtir. Zürcher, XVIII. yüzyılda modern ulus devletleriyle kıyaslandığında Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet örgütünün üç bakımdan farklı olduğunu ve bu anlamda sayısal olarak küçük olmasıyla ilk sırada yer aldığına dikkat çeker. Bkz. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 29-30.

¹⁴ *Noyyan Ağavni* 1852 yılında yayın hayatına başlamıştır.

¹⁵ Gazetenin yayın hayatı bir süre sonra ekonomik sorunlar nedeniyle sona ermiştir. Geniş bilgi için bkz. V. Artinian, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu*, İstanbul 2004, s. 181.

¹⁶ Turan, a.g.e., ss. 354-355.

¹⁷ Kayaoğlu, a.g.e., s. 319; Osman Zahit Küçükler, *Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encümen-i Daniş*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. 149.

¹⁸ Küçükler, a.g.e., s. 147.

¹⁹ Kayaoğlu, a.g.e., s. 319.

Encümen-i Dâniş'in Hâricî üyeleri²⁰ arasında yer alan ve "Sahak Efendi" olarak da bilinen Abro, Türkçe'nin yanı sıra Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Ermenice ve Rumca dillerine vakıf bir münevverdir. Abro, ayrıca 1851 yılı Nisan ayından 1856 yılına kadar ilk Osmanlı resmî gazetesi olan *Takvîm-i Vekâyi*'nin Fransızcaya çevrilmesi görevinde de bulunmuştur.²¹

1880 yılında ise, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında işgale uğramış olan Edirne'den göç edenlerle ilgili bir komisyonda görev alan Abro, burada göçle birlikte geride bırakılan hayvan ve eşyaların iadesi için kurulan bir komisyonda görev almıştır. Abro, ayrıca Edirne'den döndükten sonra bu kez Berlin Antlaşmasınının 23. maddesi gereğince, Doğu Rumeli'deki düzeni inceleyecek olan komisyon üyeleri arasında yer almıştır.²²

Abro, Osmanlı Devleti'ndeki üstün başarıları nedeniyle ikinci rütbeden Osmânî ve Mecîdî nişanlarıyla ödüllendirilmiş bir aydındır. 8 Ağustos 1900 tarihinde İstanbul'da vefat eden Abro, Şişli Ermeni mezarlığına defnedilmiştir.²³

Sahak Abro'nun Batılı Dillerden Türkçeye Çevirdiği Eserler

Bürokratik kariyerinin yanı sıra Türkçeden Fransızcaya ve Fransızcadan Türkçeye yaptığı çevirilerle bilinen Abro'nun Türkçeye kazandırdığı eserler arasında ilk sırada *Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle* yer almaktadır. 1854 tarihinde İstanbul'da yayınlan eser, 262 sayfadan oluşmaktadır.

Abro'nun Fransızcadan Türkçeye tercüme etmiş olduğu bu eser, Avrupa'daki siyasî gelişmeleri ve önde gelen devlet adamlarını ele alması bakımından önemli bir çalışmadır.

Abro'nun dört cilt olarak tasarladığı bu eserin birinci cildinde, Mösyö Talleyrand, Prens Matternich, Lord Wellington, Comte de Nessellrode ve Lord Palmerston'un biyografileri ele alınmıştır. Sahak Abro bu kitabında adı geçen şahsiyetlerle ilgili özellikle Avrupa'da bulunan kaynaklardan faydalanarak eseri kaleme aldığını da kaydetmiştir. Abro ayrıca bu konuyla ilgili olarak *Maârif-i Umûmiye*'ye²⁴ bir dilekçe ile başvuruda bulunmuştur. Dilekçesinde kitabın tüm gelirin *Takvimhâne-i Âmireye*'ye bırakan Abro, bu çalışması karşılığında rütbesinin "üçüncü derece"ye çıkarılmasını, "hattat ve mücellid akçesi" olarak da kendisine maaş ödenmesini istemiştir. Abro'nun kaleme aldığı bu eser dolayısıyla tüm talepleri kabul edilmiş ve kendisi "rütbe-i sâlise" ile taltif edilmiştir.²⁵

Abro'nun Fransızca kaynaklardan istifade ederek hazırlamış olduğu bu derleme kitabın önsözünde Osmanlı Devleti'nin ve padişahın bu tür eserlere genel olarak önem

²⁰ Encümen'in dâhilî ve hâricî üyeleri, üyelerin sayıları, vasıfları ve seçim usulleri hakkında geniş bilgi için bkz. Taceddin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul 1998, s. 64-72. Ayrıca bkz. Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi-*, (Yay. Haz. Taceddin Kayaoğlu), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, ss. 41-51.

²¹ Küçükler, *a.g.e.*, s. 147.

²² Küçükler, *a.g.e.*, s. 149.

²³ Kayaoğlu, *a.g.e.*, s. 319. Sahak Efendi olarak da bilinen Abro'nun hayatıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yıldız Deveci Bozkuş, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Entelektüeller*, Ankara: Nobel Yayınları, 2020, ss. 305-313.

²⁴ Meclis-i Maârif-i Umûmiye'nin teşkiline dair bkz. Mahmud Cevad Nâfi, *a.g.e.*, ss. 27-30.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, s. 83.

verdiğine ve çevirilerinin yapılmasını teşvik ettiğine işaret eder. Abro ayrıca özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın da bu tür eserleri yakından takip ettiğini dile getirir.²⁶

Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Daîr Risâle, XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da yaşanan karmaşa döneminde oldukça etkili olan dönemin beş devlet adamına dair bilgiler içermesi açısından oldukça önemlidir. Bu devlet adamlarının özellikle Napolyon döneminde öne çıktığı ve daha sonra kendilerinden üç krallar döneminde kritik konularda destek alındığı bilinmektedir. Söz konusu devlet adamlarının isimleri şöyledir;

- Mösyö Talleyrand (Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord),
- İngiltere dışişleri bakanlığı ve başbakanlığı yapmış olan Lord Palmerston (Henry John Temple, 3rd Viscount Palmerston),
- Avusturya dışişleri bakanlığı ve başbakanlığı yapmış olan Prens Metternich (Klemens Wenzel von Metternich),
- Waterloo savaşında Napolyon'a karşı savaşan ittifak ordusunun komutanı Lord Wellington (Arthur Wellesley, 1st Duke of Wellington)
- Alman Baltık asıllı olup Rusya dışişleri bakanlığı yapan Kont Nesselrod (Karl Robert Nesselrode).²⁷

Abro, kitabın “önsöz” bölümünde yukarıda bahsedilen beş devlet adamının yanı sıra dönemin önde gelen diğer devlet adamlarına dair bilgiler vereceğini de ifade etmiştir. Bu devlet adamlarının isimleri şöyledir;

- İngiltere başbakanı Lord John Russel,
- Napolyon'un generallerinden iken İsveç devletine kral olan Mösyö Jean-Baptiste Bernadotte,
- Fransa başbakanlarından Mösyö François Guizot,
- İngiltere eski başbakanlarından Sir Robert Peel,
- Cezayir'de Fransızlara karşı mukavemet eden Abdülkadir,
- Eski Fransız bakanlardan Mösyö Casimir Perier ve Louis-Mathieu Molé,
- Yunan hükümet üyelerinden Mösyö Koletti,
- Eski Fransız sefirlerinden Mösyö Sebastian,
- Fransa'nın ünlü şair ve devlet adamlarından De La Martin,
- Napolyon mareşallerinden olan ve daha sonra başbakanlık yapan Jean-de-Dieu Soult,
- Polonya asıllı olup Rusya'da dışişleri bakanlığı yapan, sonraki dönemde Fransa'ya iltica eden Adam Jerzy Czartoryski,
- Fransa başbakanlarından Camille Hyacinthe Odilon Barrot,
- Mösyö Thiers ve Avusturya hanedanından Prens Şarl²⁸

²⁶ Küçükler, *a.g.e.*, ss. 173-174.

²⁷ Küçükler, *a.g.e.*, s.174.

²⁸ Küçükler, *a.g.e.*, ss.174-175.

Sahak Abro'nun *Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle* adlı derleme eseri²⁹

Abro, bu derleme eseri kaleme alırken kullandığı kaynaklarla ilgili olarak bazı önemli isimlerden bahsetmiştir. Örneğin; Mösyö Bastid, Mösyö Thiers, Mösyö Amede, Mösyö Gustav, Mösyö Dupre ve Mösyö Kapfik adlı yazarların eserlerinden istifade ettiğini belirten Abro, kamuoyunda bu tarz şahsiyetlerle ilgili eserlerin çok da yararlı olmadığı şeklinde bir kanaatin yaygın olduğunu, ancak bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu ifade eder. Adı geçen şahsiyetlerin hem görevleri hem de yürüttükleri devlet politikaları gereği oldukça önemli isimler olduğunu ve bu nedenle bu tür eserlerin yararlı olduğunu belirtir.³⁰

Abro'nun Türkçeye tercüme etmiş olduğu bir diğer çalışma ise *Târih-i Umûmî* adlı eserdir. Abro Paris Dârülfünûnunda kendisinin tarih hocası olan Mösyö Souvanie'ye ait olan bu eseri Fransızcadan Türkçeye çevirmiştir.³¹

Taceddin Kayaoğlu *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri* adlı eserinde bu kitabın İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde yazma olarak bulunduğunu kaydeder. Kayaoğlu kütüphanedeki tercüme olarak hazırlanan yazma kısmının beş cilt şeklinde düzenlenen eserin birinci kısmı olduğuna işaret eder. Eserin birinci cildinde Hazreti Âdem döneminden Roma devletinin ortaya çıkışına kadar olan dönemde meydana gelen gelişmeler ele alınmıştır. Eserin giriş bölümünde ise Abro tarih biliminin neden önemli olduğu üzerinde durmuştur. Abro, bu eserin hazırlanması, yani *Târih-i Umûmî*'nin tercüme edilmesi görevinin kendisine vazife olarak verildiğini de kaydetmiştir. Eserle ilgili bir diğer önemli husus ise Abro'nun eseri tamamladıktan sonra *Encümen-i Dâniş*'e sunduğunu da beyan etmiş olmasıdır.³²

²⁹ Sahak Abro, *Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle*, İstanbul 1854, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

³⁰ Küçükler, a.g.e., ss. 174-175.

³¹ Emel Koç, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (17), s. 494.

³² Kayaoğlu, a.g.e., s.32.

Abro'nun 1852 yılında Fransızcadan Türkçeye çevirdiği bir diğer eser ise *İlm-i Tedbîr-i Menzil*'dir. Fransız yazar Jean Baptiste Say'den yapılan bu çevirinin orjinal ismi *Catechisme d'Economie Politique (Politik Ekonomi)*'dir.³³ Bu eser *Meclis-i Ma'ârif ve Meclis-i Vâlâ*³⁴ kararlarıyla Türkçeye çevrilmiştir. Eserde yayının çevrilme gerekçesi ise "...bilhassa erbâb-ı dâniş ve istidâdda ilim ve icmâli husûlüne ve umûm nâsa faideli olacağı..." sözleriyle dile getirilmiş olup, eserin masrafları ve gelirinin Abro'ya ait olduğu belirtilmiştir. Abro, yapmış olduğu bu çeviriden dolayı beş bin kuruşla taltif edilmiştir. 1852 yılında Mühendisöğlü Ohannes Matbaasında yayınlanmış olan 145 sayfalık eser, içerik olarak ekonomi politik ağırlıklı konular üzerinde durmaktadır. Bu eser ayrıca Osmanlı Devleti'nde Batılı modern ekonomi teorilerini topluma aktaran çalışmalar arasında bir ilk olarak değerlendirilmektedir.³⁵

Abro, kitabın "önsöz"ünde neden bir eseri çevirme ihtiyacı duyduğunu açıklarken, aynı zamanda ekonomi politiğin ne olduğunu ve Osmanlıda bahse konu alandaki kaynaklara olan ihtiyaca yer verir. Bu konularla ilgili bilgiye olan ihtiyaca değinerek bu alanda sınırlı kaynakların olduğunu ve Batıdaki konuyla ilgili bilgilerin Osmanlıda pek fazla bilinmediği için mevcut ihtiyaca cevap vermek amacıyla böyle bir eseri çevirmeye karar verdiğini belirtir.³⁶

Encümen-i Dâniş'in Azâ-yı Hâriciye üyeleri arasında yer alan Abro, bu eseri kaleme alma nedeninin halkın da bu tarz ilimlerden kendi seviyelerine göre yararlanmaları olduğunu ve bu nedenle eseri tercüme ettiğini ifade etmiştir.³⁷

بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
صوقهز میندیش	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۳	۱۰۳	۱۰۳	۱۰۳	۱۰۳	۱۰۳
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۵	۱۰۵	۱۰۵	۱۰۵	۱۰۵	۱۰۵
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۶	۱۰۶	۱۰۶	۱۰۶	۱۰۶	۱۰۶
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۷	۱۰۷	۱۰۷	۱۰۷	۱۰۷	۱۰۷
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۰۹	۱۰۹	۱۰۹	۱۰۹	۱۰۹	۱۰۹
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۱	۱۱۱	۱۱۱	۱۱۱	۱۱۱	۱۱۱
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۳	۱۱۳	۱۱۳	۱۱۳	۱۱۳	۱۱۳
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۴	۱۱۴	۱۱۴	۱۱۴	۱۱۴	۱۱۴
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۵	۱۱۵	۱۱۵	۱۱۵	۱۱۵	۱۱۵
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۶	۱۱۶	۱۱۶	۱۱۶	۱۱۶	۱۱۶
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۷	۱۱۷	۱۱۷	۱۱۷	۱۱۷	۱۱۷
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۸	۱۱۸	۱۱۸	۱۱۸	۱۱۸	۱۱۸
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۱۹	۱۱۹	۱۱۹	۱۱۹	۱۱۹	۱۱۹
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰	۱۲۰
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۲	۱۲۲	۱۲۲	۱۲۲	۱۲۲	۱۲۲
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۳	۱۲۳	۱۲۳	۱۲۳	۱۲۳	۱۲۳
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۴	۱۲۴	۱۲۴	۱۲۴	۱۲۴	۱۲۴
بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله	بکریه بیله
امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف	امرادک امرتساف
۱۲۵	۱۲۵	۱۲۵	۱۲۵	۱۲۵	۱۲۵

Abro'nun, *Catechisme d'Economie Politique* adlı eserden çevirdiği *İlm-i Tedbîr-i Menzil*'in "Fihrist" kısmı³⁸

³³ Koç, a.g.e., s. 494.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Seyiedanlioğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara: TTK Yayınları, 1994.

³⁵ Küçükler, a.g.e., ss. 170-173.

³⁶ Küçükler, a.g.e., ss. 170-171.

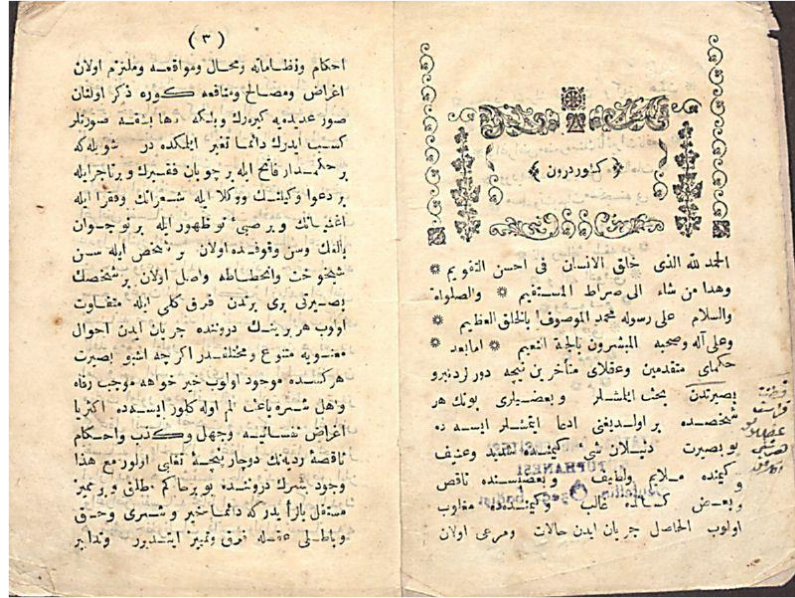
³⁷ Ségur'un telif edip, Tercüme Odası memurlarından Mösyö Sahak'ın tercüme ettiği eserin basımına dair bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ.), Meclisi Vükelâ (MV): 6166, 23 Ra 1267/27 Ocak 1851; Kayaoğlu, a.g.e., s. 82.

³⁸ Abro'nun Jean Baptiste Say'ın *Catechisme d'Economie Politique* adlı eserinde çevirdiği *İlm-i Tedbîr-i Menzil* adlı eserin içindekiler bölümü, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

İlm-i Tedbîr-i Menzil adlı bu eserde ithalat, ihracat, emvâlin mübâdelesi, sanat, ticâret ve zirâata dair nizâm, mülk hukuku, sermâye, mâliye, emlak, vergi, istikrâz vb. iktisâdî, mâlî ve diplomasiye dair çok sayıda konuya yer verilmiştir.³⁹

Ağırlıklı olarak Fransızcadan çeviriler yapan Abro'nun bir diğer çalışması ise Fransız yazar Louis-Philippe Comte de Ségur'un eserinin çevirisi olan *Vücûd-ı Beşerin Sûret-i Terkîbi* adlı kitaptır.⁴⁰ *Meclisi Vâlâ* tarafında bu eserin baskı ve yayınlanmasında herhangi bir sorun olmadığına da vurgu yapılmıştır.⁴¹

Abro'nun bir diğer çalışması Fransız yazar Louis-Philippe Comte de Ségur'den bir diğer eseri *Pensées Politiques* adlı eserinden yaptığı çeviridir. Eseri Türkçeye *Kişver-i Derûn* olarak tercüme eden Abro'nun bu çevirisi 1871 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.⁴² Eser insan vücudunun gelişimini devlete benzetir. Güzel ahlâk, [*ahlâk-ı memdûha*] ile insana zarar veren kötülüklerin [*ağraz-ı muzır-ı insâniye*] insanoğluna verdiği fayda ve zararları inceler. Bu durumu devletin oluşum ve gelişimine uyarlayan söz konusu eser, 40 sayfadan oluşmakta olup, tercüme edilmesi 1851 yılında tamamlanmışsa da ancak 1871 yılında basımı yapılabildiği görülmüştür.⁴³

Sahak Abro'nun, Louis-Philippe Comte de Segur'un *Pensées Politiques* adlı Fransızca eserinden Türkçeye çevirdiği *Kişver-i Derûn* adlı eserin ilk sayfaları⁴⁴

Abro, Türkçeden Fransızcaya da tercüme yapmıştır; Ahmet Cevdet Paşa'nın Fuat Paşa ile birlikte yazdığı *Kavâid-i Osmâniye* adlı eseri ise 1852'de Fransızca'ya tercüme etmiştir. Abro, Büyük Petro'nun hikâyelerini de çevirmiş bir münevverdir.

Abro'nun yayınlanmış eserleri dışında yayınlanmamış eserleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında ilk sırada Voltaire'min *XII. Şarl Tarihi* ve Türkçeye çevirdiği *Büyük Petro*

³⁹ Jean Baptiste Say, *Catechisme d'Economie Politique, İlm-i Tedbir-i Menzil*, (Fransızcadan Çev. Sahak Abro), Mühendisioğlu Ohannes Matbaası, İstanbul 1852, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

⁴⁰ Fatih Arslan, "Encümen-i Daniş ve Osmanlı Aydınlanması/Encümen-i Daniş and Ottoman Enlightenment", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), s. 432.

⁴¹ Kayaoğlu, a.g.e., s.82.

⁴² Küçükler, a.g.e., s.150.

⁴³ Küçükler, a.g.e., 173.

⁴⁴ Louis-Philippe Comte de Segur, *Pensées Politiques, Kişver-i Derûn*, (Fransızcadan çev. Sahak Abro), İstanbul 1871, s. 3, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

Tarihi ilk sırada yer alır. Dönemin Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa ile birlikte hazırlanmış olduğu Niccolo Machiavelli'nin *De Principatibus* [Hükümdar] adlı eserinden yapılan *Prens* adlı çeviri ayrı bir çalışmasıdır. Abro'nun ayrıca İngiliz yazar Bufel'dan *Târih-i Medeniyet* ve Amerikalı Rereper'den *Avrupa'nın Tedkâkât-ı Manevîyesi*⁴⁵ adlı eserleri de bulunmaktadır.

SONUÇ

Sahak Abro'nun gerek yaşadığı dönemde birçok yabancı dile olan hâkimiyeti gerekse yapmış olduğu çeviriler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle de modernleşme ve Batılılaşma faaliyetlerine ciddi katkılar sunan bir münevver olduğu görülmektedir. Abro'nun *Encümen-i Dâniş*'te görev alması, bunun yanı sıra önemli diplomatik ve bürokratik komisyonlardaki görevleri de kendisinin bir aydın olarak gelişmesinde ciddi katkılar sunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Abro'nun Batılı dillerden Türkçeye yapmış olduğu çeviriler aslında bir bakıma bu eserler aracılığıyla toplumda pek fazla bilinmeyen konuların aydınlanması noktasında katkılar sağlamıştır. Bu nedenle Abro'nun özellikle de Fransızcadan Türkçeye yapmış olduğu çeviriler dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda içerik ve dil açısından son derece önemli eserlerdir.

⁴⁵ Sezai Balcı, "Bir Osmanlı-Ermeni Aydın ve Bürokratı: Sahak Abro (1825–1900)", İbrahim Erdal and Ahmet Karaçavuş (Ed.). *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler* içinde, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, ss. 111-112.

EKLER

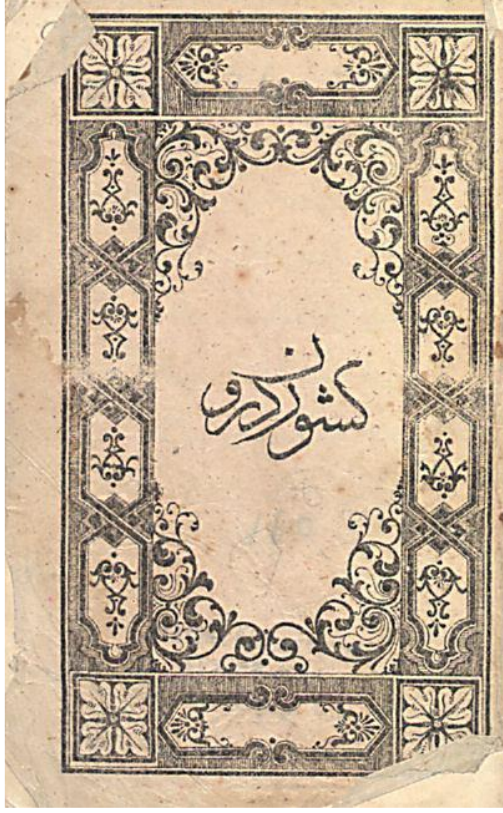
سفر	صفیحه	صواب	خطا
۱۵	۰۰۴	وارد و لیکنون	وارد و لیکنون
۰۱	۰۰۵	ذبح	ذبح
۰۷	۰۰۶	اورناتون	اورناتون
۱۳	۰۰۹	مخصوصات	مخصوصات
۲۳	۰۰۹	مخصوصه	مخصوصه
۰۰	۱۱	برابر ارتباط	برابر ارتباط
۱۰	۰۱۱	مخصوصات	مخصوصات
۲	۱۲	المقدار	المقدار
۱۱	۱۶	دیپلمات	دیپلمات
۱۱	۲۴	فولتسویول - ریگولسویول	فولتسویول - ریگولسویول
۱۳	۳۵	وتزیه	وتزیه
۵	۳۶	پروسیا دولته	پروسیا دولته
۱۵	۶۶	تلبست	تلبست
۱۱	۸۱	سناو	سناو
۰۹	۹۶	تیرول	تیرول
۲۳	۹۹	ماربازک	ماربازک
۹	۱۰۲	سنتزیه	سنتزیه
۰۱	۱۰۹	قبول ایلہ صفا	قبول ایلہ صفا
۲۵	۱۲۸	تجدید نظامات	تجدید نظامات
۲۴	۱۳۱	النس اوج سنه سی	النس اوج سنه سی
۰۶	۱۵۲	قولانغه	قولانغه
۰۸	۱۵۲	اور دیلور	اور دیلور

سفر	صفیحه	صواب	خطا
۶	۰۰۴	وارد و لیکنون	وارد و لیکنون
۹۴	۰۰۵	ذبح	ذبح
۱۴۲	۰۰۶	اورناتون	اورناتون
۱۵۸	۰۰۹	مخصوصات	مخصوصات
۱۸۱	۰۰۹	مخصوصه	مخصوصه
۲۰۷	۱۱	برابر ارتباط	برابر ارتباط
	۱۰	مخصوصات	مخصوصات
	۲	المقدار	المقدار
	۱۱	دیپلمات	دیپلمات
	۱۱	فولتسویول - ریگولسویول	فولتسویول - ریگولسویول
	۱۳	وتزیه	وتزیه
	۵	پروسیا دولته	پروسیا دولته
	۱۵	تلبست	تلبست
	۱۱	سناو	سناو
	۰۹	تیرول	تیرول
	۲۳	ماربازک	ماربازک
	۹	سنتزیه	سنتزیه
	۰۱	قبول ایلہ صفا	قبول ایلہ صفا
	۲۵	تجدید نظامات	تجدید نظامات
	۲۴	النس اوج سنه سی	النس اوج سنه سی
	۰۶	قولانغه	قولانغه
	۰۸	اور دیلور	اور دیلور

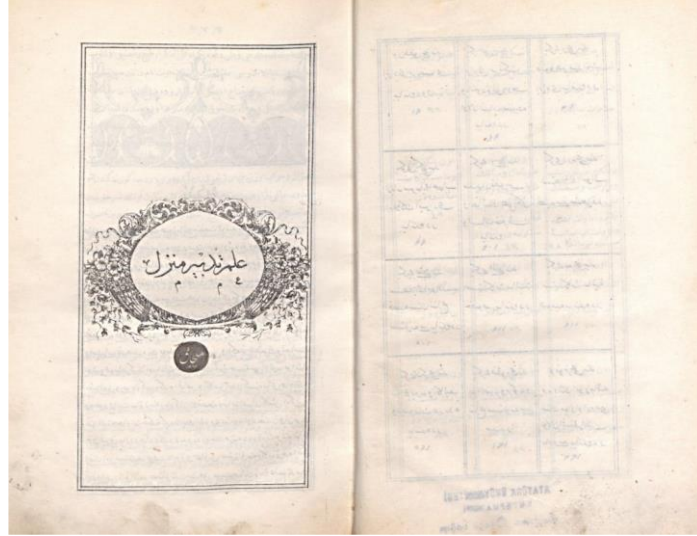
EK 1: Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dâir Risâle adlı eserin “fihrist” sayfası, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

EK 2: Sahak Abro'nun Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dâir Risâle adlı eseri, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

EK 3: Sahak Abro'nun Segur'dan çevirdiği *Kışver-i Derûn* adlı eserinin kapağı, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

EK 4: Sahak Abro'nun Jean Baptiste Say'dan çevirdiği *İlm-i Tedbîr-i Menzil* adlı eseri, Seyfettin Özege Kütüphanesi.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ), Meclisi Vükelâ (MV.), 6166, 23 Ra 1267/27 Ocak 1851.
- Abro, S. (1854). *Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dâir Risâle*, İstanbul, Seyfettin Özege Kütüphanesi.
- Artinian, V. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863*. İstanbul: Aras Yayınları.
- Arslan, F. (2009). "Encümen-i Daniş ve Osmanlı Aydınlanması/Encümen-i Daniş and Ottoman Enlightenment", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11):420-439.
- Balcı, S. (2009). "Bir Osmanlı-Ermeni Aydın ve Bürokratı: Sahak Abro (1825–1900). İbrahim Erdal and Ahmet Karaçavuş (Ed.). *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler* içinde. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), YKY Yayınları, İstanbul.
- Bilim, C. (1990). "Tercüme Odası", *OTAM*, Sayı-1, Ankara, ss. 29-43.
- Deveci Bozkuş, Y. (2020). *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Entelektüeller*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Findley, C. (2012). *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, 2. Baskı, (Çev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hayta, N. & U. Ünal (2013). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVIII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizâm-ı Cedîd- 1789-1807*, Ankara: TTK.
- Kayaoğlu, T. (2013). *Osmanlı Hâriciyesinde Gayr-i Müslimler (1852–1925)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Küçükler, O. Z. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Eğitimde Modernleşme ve Encümen-i Daniş*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Koç, E. (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (17):487-522.
- Moreau, O. (2010). *Reformlar çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nâfi, M. C. İ.Ş. (2001). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi*, (Yay. Haz. Taceddin Kayaoğlu), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi (2010). (Edt. Seyfi Kenan), İstanbul: İSAM Yayınları.
- Orhonlu, C. (1993). "Tercüman", *MEB, İslam Ansiklopedisi (İA)*, c. 12/1, İstanbul.
- Say, J. B. (1852). *Catechisme d'Economie Politique, İlm-i Tedbîr-i Menzil*, (Fransızcadan çev. Sahak Abro), İstanbul:Mühendisioğlu Ohannes Matbaası, Seyfettin Özege Kütüphanesi.
- Segur, L.P. C. (1871). *Pensées Politiques, Kışver-i Derûn*, (Fransızcadan çev. Sahak Abro), İstanbul, Seyfettin Özege Kütüphanesi
- Shaw, S. J. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul: Kapı Yayınları.
- Turan, N. S. (2018). *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 3. b.
- Varaka-i Havâdis*, No: 12, 27 Temmuz 1863.
- Zekiyan, B. L. (2018). *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Zürcher, E. J., & Gönen, Y. S. (2002). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

DEMOKRASİ BAĞLAMINDA REFERANDUM UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Referendum in the Context of Democracy: Turkey Example

Hüseyin SEVINÇ*

Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksekokulu, Bitlis, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 23.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.04.2021

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde temsili demokrasinin karşılaşılmış olduğu sorunların çözümü için önerilen doğrudan demokrasi araçlarından en önemlisi referandumlardır. Referandum bağlamında öne çıkan ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'dir ve bunun dışında pek çok ülkede referandum aracı kullanılmakla birlikte kullanımı tamamen ülkelerin kendi toplumsal ve siyasal kültür özelliklerine göre değişmektedir. Bundan dolayı referandum noktasında belli bir uygulama standardından bahsetmek mümkün değildir. Son yıllarda referandum uygulamalarının dünya genelinde hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin yeni anayasa oluşturma süreçlerinde referandum kavramına yer vermeleri ve anayasalarını referandum yoluyla kabul etmeleri demokratikleşen veya demokratikleşme çabası içerisinde olan ülkelerin referandum yoluyla toplumsal mutabakat ve meşruiyet aramaları yaygın uygulama haline gelmiştir. Referandumların bu kadar yaygın uygulama alanı bulması referandum ile ilgili yayınların artmasını sağlamış ve sonuç olarak da referandum üzerine çalışanlar ve politikacılar tarafından referandumlar, sorunların çözümü için iyi bir uygulama aracı haline dönüşmüştür. Yapılan çalışmada ilk olarak demokrasi kavramından bahsedilmiştir. Demokrasi kavramı tarihsel süreç içerisinde doğrudan ve temsili demokrasi başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Sonrasında referandum kavramı teorik açıdan incelenmiştir. Sonraki bölümde Türkiye'de demokrasinin gelişim süreci ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde Türkiye'de 1961 yılından itibaren yapılmış olan yedi referandum değerlendirilmiştir. Sonuç olarak referandumun hem demokrasinin hem de hem de siyasetin bir uygulama aracı olabileceği gözlemlenmiştir. Bu nedenden dolayı referandumun demokrasinin bir aracı ve demokratikleşme sürecinin bir safhası olarak değerlendirilebilmek için gündem konusunun belirlenmesi ve şekillenmesi aşamalarında temsilcilerin ve seçmenlerin karşılıklı ilişki çerçevesinde sürece dâhil olmaları gerekmektedir. Bunun aksine bir süreçte gerçekleşen referandum için demokrasinin bir uygulama aracı yerine siyasetin bir uygulama aracı olarak bakmak daha anlamlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Referandum, Demokrasi, Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi.

ABSTRACT

Referendums are the most important tools of the direct democracy in order to solve the problems of representative democracy that faced in historical process. United States of America and Switzerland stand out in the context of the referendum and apart from these countries referendum is used by many countries but the usage of referendum depends on the social and political cultural characteristics of the countries. Therefore, it is not possible to talk about a certain implementation standard at the referendum point. In recent years, it has been observed that referendum practices have increased rapidly around the world. At the same time, especially after the dissolution of the Soviet Union, Eastern European and Latin American countries include the concept of referendum in the process of creating a new constitution and adopt their constitutions through referendum, and the democratizing countries or those who are trying to democratize seek social consensus and legitimacy through referendum. The widespread use of referendums has led to an increase in publications about the referendum and as a result, referendums by those working on the referendum and politicians have turned into a good practice tool for solving problems. Firstly, the concept of democracy was mentioned in the study. The concept

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: hsevinc1313@gmail.com

of democracy has been discussed in the historical process within the framework of direct and representative democracy titles. After then the concept of referendum was examined theoretically. The next section focuses on the development of the democracy in Turkey. In the last part of the study seven referendums that made in turkey since 1961 is evaluated. As a result, it has been observed that the referendum can be a tool for both democracy and politics. For this reason, in order to evaluate the referendum as an instrument of democracy and a phase of the democratization process, representatives and voters should be involved in the process of determining and shaping the agenda subject within the framework of reciprocity. On the contrary, it would be more meaningful to look at the referendum held in a process as an implementation tool of politics rather than as a tool of implementation of democracy.

Keywords: Referendum, Democracy, Direct Democracy, Representative Democracy.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Sevinç, H. (2021). Demokrasi Bağlamında Referandum Uygulaması: Türkiye Örneği. *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 29-50.

GİRİŞ

Demokrasi kavramı Antik Yunan medeniyetinden günümüze değişik formları ile nihayetinde mevcut en iyi yönetim biçimi olarak kabul görmektedir. Demokrasini uzun geçmişinde geçirmiş olduğu değişimlerle birlikte günümüzdeki uygulama çerçevesine kavuşmuştur ve bu süreçlerden geçerken ilk olarak kötü yönetim modeli olarak algılanmış sonrasında temsili demokrasi formuna dönüşmüş fakat burada da halk yığınlarının yönetimden bir şekilde uzaklaştırılması üzerine çalışmalar yapılmış ve sonuç olarak günümüzdeki eşit yurttaşlık temelinde demokrasi anlayışı kabul edilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde temsili demokrasinin karşılaşmış olduğu sorunların çözümü için önerilen doğrudan demokrasi araçlarından en önemlisi referandumlardır (Altman, 2011: 63; Kuzelewska, 2009: 181; Qvortrup, 2018a). Referandum bağlamında öne çıkan ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'dir ve bunun dışında pek çok ülkede referandum aracı kullanılmakla birlikte bunun kullanımı tamamen ülkelerin kendi toplumsal ve siyasal kültür özelliklerine göre değişmektedir ve bu alanda belli bir uygulama standardından bahsetmek mümkün değildir.

Son yıllar gözlemlendiğinde referandum uygulamalarının dünya genelinde hızlı bir şekilde arttığı ve bununla birlikte özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin yeni anayasa oluşturma süreçlerinde referandum kavramına yer vermeleri ve anayasalarını referandum yoluyla kabul etmeleri (Hug, 2009: 251) demokratikleşen veya demokratikleşme çabası içerisinde olan ülkelerin referandum yoluyla toplumsal mutabakat ve meşruiyet aramaları yaygın uygulama haline gelmiştir. Referandumların bu kadar yaygın uygulama alanı bulması referandum ile ilgili yayınların² artmasını sağlamış ve sonuç olarak da referandum üzerine çalışanlar ve politikacılar tarafından referandumlar, sorunların çözümü için iyi bir uygulama aracı haline dönüşmüştür. Teknolojik gelişme ile birlikte ölçek sorununun aşarak doğrudan demokrasi aracı olan referandumun bütün sorunların çözülmesinde kullanılan bir araç olması ileri vadede üzerinde düşünülebilecek bir konu haline dönüşebilir. Çünkü bir sistem ister demokratik ister antidemokratik olsun rejimin kendisi doğrudan demokrasi

² Suksi, Markku. 1993. *Bringing in the People: A Comparison of Constitutional Forms and Practices of the Referendum.*-Qvortrup, Mads. 2002. *A Comparative Study of Referendums: Government by the People.*-Matsusaka, John G. 2005. *Direct Democracy Works.*-Kessler, Anke. 2005. *Representative versus Direct Democracy: The Role of Informational Asymmetries.*-Hamon, Francis. 1995. *Le referendum. Etude comparative.*-Cronin, Thomas E. 1989. *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall.* vb.

araçlarının kullanımına etki edebilecek ihtimali bünyesinde barındırır. Doğrudan demokrasi araçları özelinde referandumlar demokratik olmayan rejimlerin kullanmış olduğu karakteristik bir araç olmasına rağmen konsolide olmuş demokrasiler referandumları kötüye kullanmazlar (Altman, 2011: 65-66). Gerçek demokrasilerin altında yatan temel mantık vatandaşlarının özgürce örgütlenmesine, harekete geçmesine ve hükümete değişiklikler (veya statükonun sürdürülmesi) için baskı yapmasına izin vermesidir. Demokrasilerde, vatandaşların eksiklikleri nedeniyle hükümetlerini etkileme, kınama ve cezalandırma olasılığı daha yüksektir ve hükümetin görev süresi seçim siyasetine bağlıdır. Demokratik olmayan sistemlerde ise bahsedilen durumlar tersine işlemektedir. Bundan dolayı referandumlar yukarıdan aşağıya dayatılma şeklinde kendini gösterir. (Altman, 2011: 88). Sonuç olarak doğrudan demokrasinin bir aracı olan referandum konsolide olmuş demokrasilerde vatandaşların siyasete katılımını arttıran ve alınan kararlarda söz sahibi olmasını sağlayan bir işlev görmektedir. Otokratik yapılarda ise referandumlar demokrasiyi geliştiren bir araç olmaktan ziyade iktidarın siyaset aracı konumundadır. Bununla birlikte otokratik rejimlerde referandumun kullanılması aslında demokratik bir sürecin yanılmasıyla yaratılması ile motive edilerek rejim ile nüfus arasında psikolojik ve duygusal bir bağın kurulmasını amaçlar.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı referandumların demokrasi bağlamında incelenmesidir. Bu inceleme yapılırken ilk bölümde demokrasi kavramına tarihsel perspektifte bakıldıktan sonra demokrasi çeşitleri anayasal sınıflandırma çerçevesinde incelenmiştir. İkinci bölümde ise referandum kavramı hem anlamsal açıdan hem de tarihsel yolculuğu çerçevesinde incelenerek demokrasi içerisindeki yeri çerçevesinde ele alındıktan sonra Türkiye'deki referandum uygulamaları önceki bölümler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

DEMOKRASİ

Antik çağdaki doğuşundan günümüze kadar “demokrasi” kavramı siyasi tartışmaların merkezinde olmakla birlikte toplumsal süreçlerde meydana gelen değişikliklerle birlikte mevcut süreçlere uyum sağlayarak kendini yeniden inşa etme özelliğine sahip olmuştur (Tosun, 2001: 95). Demokrasinin gerçek veya çıkış noktasındaki anlamı toplumsal yapıların ve koşulların sürekli değişmesi neticesinde mevcut anlamından uzaklaşarak üzerinde insanlık tarihi boyunca üzerinde yorum yapılan ve bu nedenle anlam erozyonuna uğrayan bir kavram haline almıştır (Aktan, 1997: 135).

Demokrasi kavramı Antik Yunan'da “demos” (halk) ve “kratos” (otorite) kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkmış ve sonra “democratia” sözcüğüne evrilmiş ve Türkçe'ye de Fransızca olan “démocratie” kelimesinden girmiştir (Schmidt, 2002: 13). Demokrasinin etimolojik kökeninde bulunan *Demos*, Antik Yunan'da belirli bir *poliste* (kentte) yaşayan vatandaşlar anlamı ile birlikte sıradan insanlar, alt tabaka ya da alt tabakadaki din adamlarına karşılık olarak kullanılmıştır. *Kratos* da güç ya da egemenlik anlamını taşıdığı gibi iktidar anlamında da kullanılabilmiştir (Miller, Coleman, Connolly, & Ryan, 1994: 163). Kelime anlamı olarak halkın iktidarı veya egemenliği olarak ifade edilen demokrasi kavramı tarihsel bağlamda Antik Yunan site devletlerinde ortaya çıkmasına rağmen tarihsel bağlamda yaygın ve küresel kullanım ve anlamına modern devlet ile kavuşmuştur.

Tarihsel süreç bağlamında Antik Yunan'da uygulanan demokraside halktan bahsederken yaşayan tüm nüfusun tamamı anlaşılmalıdır. Antik Yunan'da halk denilince büyük bir köle nüfusunun dışlandığı azınlık elitleri anlamak gerekir. Demokrasinin uygulandığı Atina'nın nüfusu 350.000 civarında iken yurttaş olarak nitelendirilen erkeklerin sayısı 40.000 ile 45.000 arasında değişmekteydi. Yurttaş kavramı sınırlı sayıda olduğu için dönemin demokrasi anlayışı yüz yüze toplum modelini sergileyen cemaat demokrasisi olarak nitelendirilebilmekle birlikte belirtilen dönemde ayırt edici bir biçimde birey kavramından söz etmek mümkün değildi (Köker, 2008: 169).

Atina demokrasisinde yönetim halkın temsilci göndererek katılımı yerine halkın doğrudan katılımı ile gerçekleşmiştir. Doğrudan katılımı mümkün kılan ve temsilci eliyle yönetimi reddeden yapının temelinde halkın kamusal meselelere karşı yüksek duyarlılığının olması gerektiğine dair oluşan kanaattir. Bu bağlamda Atina demokrasisinin belirleyici özelliği, kamusal meselelerin özel hayattan önde olmasını ifade eden yurttaşlık erdemine sahip olmasıdır (Held, 2006: 17).

Demokrasi uygulamalarında ortaya çıktığı yer olan Antik Yunan'dan günümüze bazı zorluklar yaşanmıştır. Bunun temel nedeni ortaya çıkışından itibaren birçok düşünür tarafından demokrasinin erkek egemenliğine dayalı yoksul ve mülksüz olan toplumlar için geçerli bir yönetim modeli olarak ele alınmasıdır. Nitekim Aristoteles demokrasi ile oligarşi arasındaki ayrımı belirtirken malvarlığından yola çıkar. Aristoteles'e göre;

Oligarşi ile demokrasiyi birbirinden ayıran, servetin varlığı ya da yokluğudur. Esas nokta, siyasal erke sahip olmanın ekonomik erke ya da servete sahip olmaktan ileri geldiği yerde, kişilerin sayısı çok da olsa az da olsa, bunun oligarşi; mülkiyetsiz sınıf erke sahip olunca da bunun demokrasi olmasıdır (Aristoteles, 2010: 82).

Aristoteles, oligarşi-demokrasi ayrımını yaptıktan sonra demokrasinin doğasında her zaman için tehlike ihtimali olduğunu belirtir. Aristoteles'e göre yoksulların yönetiminin yoksulların çıkarına ait bir yönetime dönüşüp bozulması halinde yani demokrasilerde yönetime ilişkin özel eğitimi olmayan, sabıkalı, çapulcu insanların da yönetime gelme tehlikesi söz konusu olduğu için, demokrasi konusunda her zaman temkinli olmak gerekmektedir (Aristoteles, 2010: 54).

Platon, benzer bir tutumla demokrasiyi belli bir düzeni olmayan özgürlükler ve serbestlikler düzeni olarak nitelendirip demokrasiye olumsuz bir anlam yükler. Platon'a göre demokrasi; "alabildiğine zengin olmak isteğinin, doymak bilmez bir mal açlığının sonucudur" (Platon, 2001: 220). Kısaca belirtmek gerekirse Antik Yunan'daki demokrasi algısı günümüzdeki demokrasi anlayışı ve uygulamalarından oldukça farklılık göstermektedir.

Antik Yunan'da etkili olan demokrasi düşüncesi kendisinden sonraki çağlarda tartışılan bir konu haline gelememiş ve uzun bir süre unutulmuştur. Ortaçağ boyunca demokrasi, bir yönetim biçimi olarak tartışılabilir malzeme olmaktan çıkmıştır. Tarihsel sürecin devamında Aydınlanma dönemi ile birlikte akılcı düşünmenin de etkisiyle

demokrasi ve demokratik sözcükler nitelendirmiş oldukları bir toplum veya kurumun tasvip edildiğini ima eden sözcükler haline dönüşmeye başlamışlardır³.

Bu dönemde aristokrat sınıfla burjuva ve işçi sınıfı arasındaki ilişkileri yeni gelişimlere göre düzenleyen yasaların çıkarılması, eskiden farklı gelenek ve teamüllerin yaygınlaşmasına bağlı olarak meydana gelen sosyal değişimler, çok sayıda insanın siyasal iktidara talip olmasına ortam hazırlamıştır. Demokrasi, zamanla aristokratik nitelikli olmuştur da daha sonra burjuva sınıfının siyasal kararlarda gücünü belirginleştirmiştir. Böylece Avrupa burjuvazisi için dörtlü gelişme denklemi oluşmuştur. Zenginliği geliştiren ticaret, özgürlüğü gerektiren zenginlik ticareti kolaylaştıran özgürlük ve devletin gücünü arttıran ticarettir (Göze, 2017: 173-196).

Demokrasinin modern siyaset içerisine Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte girdiği söylenebilir. Genel anlamda dünya özel anlamda Avrupa’da demokratik düşüncenin ve sistemin ivme kazanmasında Amerikan devriminin önemli bir rolü olmuştur. Amerika’da 1770’li yıllarda İngiltere hükümetine karşı başlayan başkaldırı ve bağımsızlıktan sonra imzalanan Virginia Haklar Bildirgesiyle insan hakları devlete karşı korunmuştur ve bu bildirgeyle ilk kez birey hakları devletin üzerinde tutulmuştur (Çaha, 2012: 233-234). Amerika’da liberal demokrasi anayasacılık kavramı üzerinden gelişmiştir. Bu düşüncenin temelinde yönetenlerin kendi otoritelerini belirleme yetkisine sahip olmasının engellenmesi yatmaktadır. Amerikan kurucu babaları devletin yaratılmasının oluşturabileceği sakıncaların farkında oldukları için temelde anayasa ile devleti denetim altına almak istemişlerdir. Devletin anayasa ile denetim altına alınması için kuruluş aşamasında sıkı bir federalizm ve kuvvetler ayrılığı benimsenmiştir (Yayla, 2012: 13-16). Fransız Devrimi sırasında Rousseau’nun eserlerinin de etkisiyle şekillenen yeni anlayışa göre eğitim ve mülkiyet durumuna bakılmaksızın herkesin kamuyu ilgilendiren konularda iradesini ortaya koyma hakkı vardır (Uslu, 2014: 144). Bu anlayışa göre Fransız devrimi, mülkiyetten bağımsız bir demokrasi anlayışı geliştirmiştir. Fransız Devrimi aristokrasi ve ruhban sınıfı dışında kalan Üçüncü tabakanın⁴ belirtilen sınıfların ayrıcalıklarını ortadan kaldırma çabasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda devrim, din ve toprak temelindeki aristokratlığa ve soyluluğa son verdiği için tüm insanların vatandaşlık temelinde eşit olduğu düşüncesini geliştirmiştir (Çaha, 2012: 235).

Tarihsel bağlamda belirtilen süreçlerden geçen demokrasinin aynı zamanda kapitalizmin yükselişi ile birlikte burjuva sınıfının ortaya çıkıp güçlenmesi ve sivil toplum alanını geliştirmesi modern demokrasinin doğuşu açısından ayrı bir öneme sahiptir. Fakat asıl kabul gören anlayış demokrasinin teorik anlamda aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkması fiiliyatta ise burjuvazinin gelişmesi neticesinde geliştiğidir.

³ Ortaçağ’da ticaretin gelişmesiyle birlikte yükselen orta sınıflar, yönetimde söz sahibi olma taleplerini ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönemde “kararların alınmasına katılma hakkı verilmeyenler, bu kararlara uymak zorunda değildir” şeklindeki görüş, gittikçe taraftar kazanmaya başlamıştır. Özellikle sosyal şartların doğurduğu ortamlarda tepkide bulunma, imtiyazlara karşı bir protesto şeklini almaya başlamıştır. Modern demokrasiye geçişin tohumu da aslında Ortaçağ’da tartışılan bu görüşün içinde saklıdır (Laski & Strachey, 1962: 9-12).

⁴ Dönemin Fransa’ında toplumsal tabakalar; ruhban, aristokrasi ve diğer tüm toplumsal sınıflar şeklinde dizayn edilmişti. Ruhban ve aristokrasi dışındaki sınıfa aynı zamanda Üçüncü Tabaka denilmekteydi ve burjuvazi de bu tabakanın bir parçasıydı (Uslu,2014:144).

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte yaygın ve ideal bir hal alan demokrasi düşüncesi hızlı bir biçimde yayılmış ve farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmıştır (Bulut, 2003: 70).

Tarihsel süreç çerçevesinden bakıldığında, demokrasi tarihsel gelişiminde statik olmak yerine kendini sürekli olarak yenileyen bir kavram olmuştur. Zaman içerisinde kendini yenileyen demokrasi kavramı toplumsal değişimler sonucunda ortaya çıkan sorunlarda kendi fonksiyonlarını devreye sokarak sorunsuz çözümler sunmuştur. Bu bağlamda Samuel Huntington da aynı şekilde demokrasi tarihini; “yavaş ve kesintisiz bir ilerleme olmayıp, ilerleyen geri çekilen, sonra toparlanan ve tekrar yükselen bir dalgalar dizisi” olarak sunmuştur (Huntington, 1993: 11-22). Referandumlarında demokratikleşme dalgalarına benzer bir çizgide ilerlediği ifade edilebilir. Nitekim referandumlar dalgalar halinde ele alındığında referandumların 1793 Fransız anayasa değişikliği ile başlayan süreçte artış eğiliminde olduğu söylenebilir. 19. Yüzyıl bütünüyle ele alındığında belirtilen dönemde birkaç referandum yapılmış olmasına rağmen asıl sıçrayış özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllarda özellikle Sovyet rejiminin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan ülkelerde referandumların yapılmış olması dünya genelinde referandumların sayısını arttırmıştır. 2000’li yıllarda referandum sayısında çok fazla azalış olmamasına rağmen referandumların niteliği değişmeye başlamıştır. Belirtilen dönem aralığında anayasal referandumlar ağırlıklarını korumasına rağmen özel ve siyasal iktidarı güçlendirmeye yönelik referumlarda (Örneğin 2015 Yunanistan ve 2016 Macaristan referandumları) artış olduğu gözlemlenmektedir (Qvortrup, 2018b: 263-267). Sonuç olarak kentleşme, coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform, Aydınlanma çağı, ulus devletlerin doğuşu, milliyetçilik, liberalizm gibi tarihsel ve toplumsal dönüşümler demokrasinin gelişimini etkileyen önemli olgulardır. Bu değişimin en önemli özelliği ise “aktif halk” kavramının ortaya çıkmasıdır (Bostancı, 1995: 47).

Demokrasi Türleri

Günümüz dünyasında demokrasi üzerinde uzlaşılan bir tanımlı olmayan kavramdır. Demokrasi genel anlamda vatandaşların ekonomik, sosyal ve politik haklardan yararlandığı ve yönetimin işleyişine dâhil olduğu popüler bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda demokratik uygulamaların çıkış noktası da siyasal ve kurumsal kararların alınması noktasında vatandaşların sürece daha çok dâhil edilmesini sağlamaktır. Demokratik sistemler halkın siyasal hayattaki etkinliği veya egemenliğin kullanılmasına göre doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi şeklinde ayrıma tabi tutulmaktadır.

Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi vatandaşların hükümet işlerine doğrudan aracısız katılmalarına dayanan yönetim biçimidir. Yaygın ve kabul edilen görüşe göre doğrudan demokrasinin ilk uygulamaları Antik Yunan şehir devletlerinde ve bunların en güçlü ve kurumsallaşmış olanı ise Atina’da görülmüştür (Heywood, 2014: 107).

Antik Yunan demokrasisini önceki dönemdeki rejimlerden ayıran temel unsur, toplumun (vatandaşların) polislin yönetiminde doğrudan söz sahibi olmasıdır. Köle, kadın ve yabancılar bir tarafa konunca geriye kalan tüm vatandaşlar arasında siyasi eşitlik söz konusudur. Bu çerçevede her vatandaş mecliste özgürce konuşma hakkına sahiptir.

Vatandaşlar her gün bir arada toplandıkları toplantılarda fikirlerini özgürce paylaşıp, fikir alışverişinde bulunuyordu. Polislerde doğrudan demokrasinin görüldüğü öncelikli alan halk meclisleridir. Bununla birlikte, Beşyüzler meclisi (*Boule*) ve yargı gibi kurumlar aracılığıyla da insanlar siyasete dâhil edilmiştir. Yirmi yaşını dolduran her erkek vatandaş, halk meclisinin doğal üyesi sayılıyordu. Meclis yılda en az on, ortalama kırk kez toplanıyordu. Meclis; yasaları kabul eden, savaşa, barışa ve vergi toplanmasına karar veren organdır. Bütün yurttaşların bu meclise katılmasından dolayı Polis demokrasisine doğrudan demokrasi denmektedir (Kışlalı, 1984: 67).

Dörtüzler meclisi, daha sonra beşyüzler meclisi olarak değişmiştir ve bu meclis her mahalleden 50 kişi olmak üzere on mahalleden seçilen 500 kişiden oluşmaktadır. Beşyüzler meclisinde özellikle soylular ağırlıktadır (Şenel, 2002: 119) ve halk meclisinin gündemini belirleme gibi bir takım görevleri bulunmaktadır. Polis'teki tüm yöneticiler ve kamu görevlileri bu meclise bağlı ve Polis'in bütün askeri unsurları bu meclisin denetimi altında bulunmaktadır (Kışlalı, 1984: 67).

Dönemin siyasal kurumları değerlendirildiğinde Antik Yunan Demokrasisinin bir azınlık demokrasisi olduğu görülür çünkü belirtilen dönem içerisinde siyasal haklara sahip olanların sayısı ile kapsamı oldukça dar tutulmuştur. Toplumdaki yurttaş kavramı nedeniyle toplumun sadece küçük bir kısmı belirtilen kurumlarda görev alabilmekte ve toplumun büyük bir kısmı bu siyasal haklardan mahrum kalmaktadır. Antik Yunan'daki demokrasi anlayışı aslında siyasal katılma olarak ele alınabilir ve modern anlamda bireyin iktidara, azınlığın çoğunluğa karşı korunması gibi çağdaş demokrasinin temel unsurlarını içermemektedir.

Doğrudan demokrasi, Atina demokrasi deneyiminden sonra uzun süre gündeme gelmemiştir. 17'nci yüzyıl ortalarında İngiltere'de başlayan düzenleyiciler hareketi (*Levellers*) modern anlamda doğrudan demokrasinin ilk savunucuları olarak kabul edilmektedir. Düzenleyiciler, halkın yöneticiler üzerinde daha fazla denetim sahibi olmalarını istiyorlardı. Bunun için de memurları, yargıçları hatta yerel rahipleri bile halkın seçmesini ve bunların gerektiğinde halk tarafından azledilebilmeleri (*recall*) gerektiğini savunuyorlardı (Cronin, 1989: 38). Demokrasi kavramı özellikle mutlak monarşilerin yıkılmasına neden olacak demokratik devlet tohumlarının atıldığı Fransız devrimi ile yeniden gündeme gelmiştir. Fransız Devrimi demokrasinin egemenlik boyutu ile yeniden tartışılmasını sağlamıştır ve burada öne çıkan iki teorem millet ve halk egemenliği olarak kendini göstermiştir (Gözler, 2014: 41).

Rousseau'nun savunduğu Halk Egemenliği ilkesi, doğrudan demokrasinin teorik kökenini oluşturmaktadır. Rousseau'ya göre egemenlik genel iradenin kullanılmasıdır ve genel iradenin ortaya çıkışı kanun ile gerçekleşir. Kanunların yapılması ve böylece halk egemenliğinin gerçekleştirilmesi için başvurulacak tek yol doğrudan demokrasidir. Rousseau'ya göre halk egemenliği devredilemez. Bir siyasal rejimde eğer temsilciler halk adına hareket etme gerekçesiyle siyasi karar alma yetkisini ele geçirmişse artık orada demokrasi ve özgür halktan bahsedilemez (Gözler, 2007: 116).

Rousseau, küçük ve homojen toplumlarda doğrudan demokrasinin uygulanabileceğini savunmuştur (Setälä, 1999: 43). Toplum Sözleşmesi kitabında insanların doğrudan demokrasiyi uygulayabilecekleri ideal bir toplum tasavvurunu dile getirmiştir. Rousseau, "temsil" düşüncesine karşı çıkmaktadır. Rousseau'ya göre temsili

demokrasiye geçildiği anda insanlar yasama özgümlüklerini temsilcilerine devretmektedirler. Bu sakıncalı bir gelişmedir. Çünkü halkın onaylamadığı bir kanun, gerçek bir kanun değildir (Gözler, 1998: 99).

Modern anlamda doğrudan demokrasinin uygulandığı ve günümüzde de varlığını devam ettiren ülke uygulamaları olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar ABD'deki "town meeting"ler ve İsviçre'deki *Landsgemeinde* uygulamalarıdır (Gözler, 2014: 90). Kasaba toplantısı olarak çevrilebilecek *townmeeting* kurumu, Maine Massachussets, New Hampshire, Vermont ve Connecticut Eyaletlerinde yer alan New England Kasabalarında (New England Towns) uygulanmaktadır (Lorch, 1992: 250-251). Buralarda kasaba sakinleri yılda bir kere toplanarak kasabanın idaresine dair kararlar almaktadır. *Landsgemeinde* ise benzer kurumun İsviçre'nin dağ kantonlarındaki uygulamasına verilen isimdir. Bu uygulamada da kanton halkı yılda bir kez toplanarak karar alır. Bu kurum, günümüzde sadece Glarus ve İç Appenzell Innerhorden adındaki iki kantonda uygulanmaktadır (Gözler, 2014: 90).

Temsili Demokrasi

Antik Yunan kent devletlerinin yıkılması ile birlikte Avrupa'da kent devleti modelinden farklı olarak imparatorluk yapıları oluşmaya ve Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte yeni bir form olan feodal dönem yaşanmaya başlamıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ulus devlet düşüncesinin ortaya çıkıp gelişmeye başlaması beraberinde demokrasi düşüncesinin de canlanmasına neden olmuştur (Dahl, 2001: 271). Demokrasi düşüncesinin gelişimi Atina demokrasisinden düşünsel kaynağını almış olmasına rağmen kent devleti demokrasi modelinden ayrılarak kendine has kurumları beraberinde getirmiştir. Ülkelerin ölçek sorunu, yurttaş rollerindeki farklılaşma ve toplumsal değişimler nedenlerinden dolayı doğrudan demokrasinin uygulanması olanaksız hale gelmiş ve temsil kurumlarının oluşturulması zorunluluğu doğmuştur (Uygun, 2003: 116-118).

Temsil kavramı aslında demokratik yönetimlerin aksine ortaçağdaki anti demokratik monarşik yönetimlerin ekonomi ve savaş için oluşturdukları sistem olarak ortaya çıkmıştır (Uygun, 2003: 124). Temsil kurumu genel anlamda ortaçağda vergi ödenmesi, ordu kurulması ve kanunların yapılması için yüksek rütbeli din adamlarının ve halkın üst sınıfına mensup bazı yurttaşların olurlarını almak için temsilcilerin seçilmeye başlamasıyla gelişen bir kurum olarak ortaya çıkmıştır (Dahl, 2001: 98-100).

Mutlak monarşilerin ulus devlet düşüncesi doğrultusunda sarsılmaya başladığı XVII. Yüzyıldan itibaren halk yığınlarının ülke yönetimine katılmalarına yönelik olarak Antik Yunan medeniyetinde olduğu gibi temkinli bir duruş sergilenmiştir. Temsil düşüncesi de belirtilen dönemin ürünüdür ve ilk uygulamalarında Monark'ın mutlak olan iktidarının sınırlandırılması ilk dönemlerde demokratik olmayan temsil kurumları ile fakat sonradan oy hakkının genişlemesi ile birlikte demokratikleşen temsili yapılarla yani parlamentolarla gerçekleşmiştir.

Temsili demokrasinin düşünsel temelini oluşturan düşünür ve fikirlere bakılırsa Montesquieu, kralın mutlak iktidarına karşı çıkmış ancak iktidarın paylaşılması noktasında halka sınırlı bir rol yüklemiştir. Aristo'nun karma anayasasına benzer bir biçimde halkın sınırlı katılımı ile yumuşatılmış bir anayasal monarşi, Montesquieu'nün

idealidir. Düşünürün bu bağlamda demokrasiyi savunmadığı, aksine monarşik yönetimi keyfilik ve despotluktan kurtaracak çareler aradığı ileri sürülmüştür (Schmidt, 2002: 44).

John Stuart Mill, günümüz demokrasilerine daha fazla yaklaşan liberal demokratik yaklaşımıyla Montesquieu'den ayrılır. Monarşiyi ıslah etmeye yönelik Montesquieu'nün aksine Mill, demokratik bir sistem kurmak için siyasal kurumların reformdan geçmesini savunmuştur. Mill'in temel kaygısı devlet yönetimine yetersiz ve beceriksiz yöneticilerin gelmesi ile bilgisiz vatandaşların liyakatsizliğinin yani çoğunluğun tiranlığının engellenmesidir. Mill'e göre bunları gerçekleştirmenin yolu oy hakkının eğitim, bilgi ve zekaya göre verilmesinden geçmektedir (Schmidt, 2002: 96). Mill siyaset kurumunun demokrasi çerçevesinde örgütlenmesi taraftarıdır ve bireylerin özel hayatlarında mutluluğa ulaşabilmek için kendi kararlarını kendilerinin alması ne kadar doğal ise toplumsal hayatı düzenleyen siyasal kuralların yapım sürecine de vatandaş olarak katılmaları o kadar doğaldır. Mill, demokrasiyi savunurken halkın siyasal kararların yapım sürecine katılması bağlamında Antik Yunan'daki doğrudan katılım yerine, halkın kendi seçmiş olduğu temsilcileri aracılığıyla dolaylı olarak katılmasını uygun görmektedir. Mill'in temsili hükümet adını verdiği bu sistem vatandaş sayıları on binlerle ifade edilen site-devletlerinden farklı olarak milyonlarca vatandaş bulunan ulus devletlerde demokrasinin uygulanması için mucizevi bir yöntemdir. Bu sayede halk iktidarın kendisinden kaynaklanması nedeniyle efendi pozisyonunu kaybetmemekle birlikte kendisinden çıkan vasıflı hizmetçiler istihdam etmektedir (Holden, 2007: 78).

Mill, iktidarın halktan kaynaklandığını kabul etmekle birlikte halkı oluşturan bütün bireylerin iktidarın oluşturulması sürecinde eşit derecede etkili olmasını kabul etmez. Ona göre iktidarı halk adına kullanacak olan hükümeti belirlemede halkın eğitilmiş ve eğitimsiz kesimi aynı söz hakkına sahip olursa bu toplumun geleceğinin cehaletin kaprislerine mahkûm etmek anlamına gelir ve bu nedenden dolayı Mill, elitist yaklaşımla çoğul oy sistemini önermiştir. Bu sistem sayesinde eğitilmiş olan kişiler hükümetin belirlenmesi sürecinde daha fazla etkili olabilecektir (Tannenbaum & Schultz, 2015: 298). Mill belirtmiş olduğu düşünceleriyle demokrasiye elitist bir bakış açısıyla yaklaşmış ve demokrasinin göreceli homojen toplumlara özgü olduğunu vurgulamıştır (Reilly, 2003: 1). Bölünmüş toplumlarda temsili demokrasinin gelişmesi ve uzlaşmanın sağlanabilmesi için kurumsal düzenlemelerde yenileme yoluna gidilebilir. Gruplar arasında pazarlığı, iletişimi ve karşılıklı bağımlılığı kolaylaştıran kurumsal düzenlemelerle birlikte fırsat eşitliğinin gerçek anlamda sağlanması yoluyla eğitim seviyesinin yükseltilmesi belirtilen toplumlarda temsili demokrasinin kalitesini arttırmakla beraber devamlılığını sağlayabilir. Bu çerçevede Mill'in kaygı duyduğu çoğunluğun tiranlığı unsuru aşılabileceği gibi bölünmüş toplumlarda referandum gibi doğrudan demokrasi araçlarının kullanımında yüksek düzeyde hassasiyet oluşabilecektir.

Sonuç olarak halkın egemenliğini kendi seçmiş olduğu temsilciler aracılığı ile kullanmış olduğu demokrasi tipine temsili demokrasi denmektedir ve temsili demokrasinin düşünsel temeli ile birlikte teorik kökeni milli egemenlik ilkesine dayanmaktadır ve bu kavrama göre millet kendini oluşturan bireylerden ayrı ve soyut bir kavramdır. Millet bugünkü kuşakları kapsadığı gibi geçmiş ve gelecekteki kuşakları da kapsamaktadır ve bu nedenden dolayı milletin kendi adına iktidarı kullanacak temsilciler seçmesi ilkenin gereğidir.

Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanılması bakımından halk ile temsilciler arasında paylaştırıldığı demokrasi biçimidir ve esasen temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir bileşimidir (Aktaş, 2015: 92). Sistemin işleyişinde esasen egemenliğin kullanımı temsili demokrasideki gibi temsilcilere verilmektedir fakat bazı durumlarda referandum gibi araçlarla halkın egemenliği kullanması doğrudan sağlanmaktadır ve bu boyutuyla yarı doğrudan demokrasi aslında temsili demokrasinin bir türüdür.

Yarı doğrudan demokrasi, genel anlamda demokrasi sınıflandırması kapsamında temsili demokrasi içerisinde temsil edilmekle birlikte halk girişimi ve referandum gibi uygulamaları doğrudan demokrasinin günümüzdeki uygulama araçları olarak kabul edilir ve anayasa hukuku dışında ayrı demokrasi sınıflandırmasına tabi tutulmaz. Anayasa hukuku içerisinde demokrasi sınıflandırması içerisinde eğer temsili demokrasilerde doğrudan demokrasi araçlarına yer veriliyorsa bu sisteme yarı doğrudan demokrasi denilmektedir (Teziç, 1998: 244).

REFERANDUM

Referandum en basit tanımıyla siyasi bir konunun halk tarafından oylanmasıdır. Köken olarak referandum Latince *referre* kelimesinden türetilmiştir ve geri getirmek veya geri göndermek anlamlarına gelir ((Qvortrup, 2015: 6). Referandum hakkında yapılan tanımlara bakılırsa; Referandum genel anlamıyla seçmenlerin bir tasarrufu hakkında önlerine gelen tasarrufu kabul etmek veya kabul etmemek suretiyle görüşlerinin doğrudan doğruya ifade etmelerini sağlayan bir araçtır (Suksi, 1993: 6). Diğer bir tanıma göre referandum yasama, anayasa veya iç ve dış politika ile ilgili önemli kararların alınmasında halka başvuru yöntemidir (Mishin, 1996: 149). Başka bir tanıma göre referandum bir yasama tasarrufu hakkında halkoyuna başvurma işlemidir (Kubalı, 1971: 278).

Referandum ile ilgili yapılan tanımlar genel anlamda birbirine benzemektedir ve varılan nokta hususunda üzerinde uzlaşılan bir kavramdır. Tanımlamalardan yola çıkarak referandum; seçme yeterliliğine sahip olan ülke vatandaşlarının yeni bir yasa, mevcut yasada değişiklik veya anayasa değişikliği gibi konularda kendi görüşlerini kabul veya red yönünde oy kullanarak açıklamaları ve bunu deklare etmeye yarayan araç olarak tanımlanabilir.

Referandumun teorik kökeni Jean Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi kitabında bahsetmiş olduğu egemenliğin devredilmezliği kuramına dayandırılmaktadır (Gözler, 1998: 100). Referandum uygulamasını savunanlar, dayanak noktası olarak Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde bahsettiği egemenliğin devredilmezliği kuramını gösterirler. Egemenliğin devredilmezliği kuramına göre egemenlik halktadır ve genel iradeyi yansıttığı için başkasına devredilemez. Vekiller, halkın temsilcisi olamazlar ve sadece geçici işlerin yürütülmesini sağlayabilirler. Yasama yetkisi halkta olduğu için halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli olamaz. Milletvekillerinin hazırladıkları yasalar bu nedenle halkoylamasına sunulmalıdır ve bu durum halkın teorik olarak sahip olduğu egemenliğini, fiilen de ele geçirmesinin tek yoludur (Gözler, 1998: 99).

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına aktarılamazsa, yine aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik başlıca genel isteme dayanır; genel istemse

temsil olunamaz; ya genel istemdir, ya değildir. İkinin ortası olamaz. Buna göre, milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir; yasa sayılmaz (Rousseau, 2006: 177).

Egemenlik, halk oyunun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence hiçbir zaman başkasına geçirilemez; birleşimli (kolektif) bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir ama istem geçemez (Rousseau, 2006: 43).

Rousseau'ya göre yasalar genel iradeyi yansıtmalı ve genel irade toplumun tümünün bünyesinde varlık bulur. Bu nedenden meclis tarafından bir yasa asla halkın onayını almadan geçerli hale gelemez ve bu durumda yapılan uygulama taslak niteliğinden öteye geçemez. Günümüz demokrasi anlayışında bu yöntem ancak referandum ile sağlanabilir. Fakat burada değinilmesi gereken önemli bir husus ise referandumların demokrasinin kalitesini arttırabileceği gibi popülist liderler veya otoriter ve yarı otoriter sistemlerde iktidarların politikalarını yürütme aracı olabilmesidir. Popülist eğilimlerin artmasına paralel olarak artan referandum kullanımı, içinde bulunulan yirmi yıllık süreçte aslında referandumların otoriter liderlerin yasama organını atlatma eğiliminin bir yansıması olup olmadığı sorunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin 2015 Yunanistan ve 2016 Macaristan'da yapılan referandumlara bakıldığında aslında referandumların yürütme hâkimiyetine kalkan olma özelliğinden sıyrılıp liberal olmayan hükümetlerin elinde bir silaha dönüştüğü söylenebilir. Demokratik olmayan sistemlerde referandumlar yapıldığı zaman iktidarın beklediği sonucun elde edileceği kesindir. Çünkü bu sistemlerde; yıldırma, kaynakların yetersiz dağılımı vb. hususlar nedeniyle demokrasi işlemez (Qvortrup, 2017: 141-148). Otokratik sistemlerde ise referandumlara ancak beklenen sonucun elde edilme ihtimali yüksekse gidilir ve bu sistemlerde Dahl'ın belirtmiş olduğu demokratik değerlerden bir veya birkaçı eksik bir biçimde oylama yapılır. Kısaca ifade etmek gerekirse konsolide olmamış demokrasilerde referandumların kullanım amaçları; referandum yoluyla demokrasi yanılması oluşturmak, seçmen ile rejim arasındaki duygusal bağı pekiştirmek ve rejimin gücünü göstermek şeklinde sıralanabilir (Altman, 2011: 91-92).

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KAVRAMI

Türkiye'de demokrasinin gelişimine bakarken aslında Osmanlı döneminde ortaya çıkan modernleşme ve bunun ortaya çıkarmış olduğu seçkin yapı perspektifinde gelişen ve miras alınan bir demokrasi anlayışı görülmektedir. Osmanlı döneminde modernleşme hareketi Batı'dan farklı olarak aşağıdan yukarıya gelişen bir olgu olmak yerine direkt olarak toplum talebinin olmadığı yukarıdan aşağıya bir modernleşme olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde siyasal modernleşmenin öncüleri olan Genç Osmanlılar kuşağı özellikle 1876 yılında parlamentonun kurulmasına öncülük ederek modernleşmenin zihinsel dönüşümünü sağlamışlardır. Genç Osmanlılar kuşağının siyasal modernleşmede öncü konumda olmaları daha sonra Türk demokrasisinde de belirgin bir özelliğe sahip olan bir yapının miras kalmasına neden olmuştur. Belirtilen miras ise Türk modernleşmesinin ve bu bağlamda demokrasinin belli bir elit çekirdeğin yönlendirmesine bağlı olmasıdır. Belirtilen elit yapı modernleşmeyi toplumsal bir talep olmak yerine Batı kökenli olarak görürler ve bunun sonucu olarak demokrasinin sınırları da elitler tarafından

çizilir. Modernleşme ve demokratikleşme sınırlarını belirleyen elitler bu faaliyetlerin yerine getirilmesini kendi iradesinde barındırır ki bu durum demokratikleşmenin hangi eksen ve koşullar içerisinde gerçekleşeceğinin ve topluma ifade edilmesinin elitler tarafından yapılmasını beraberinde getirir. Son olarak elitler modernleşme ve demokratikleşme sürecini tek başlarına başlatabilecek güce sahip olmadıklarını algıladıklarında siyasetin kontrol altında tutulması sağlayacak siyasal kadrolarla birleşir ve buna ilaveten ordunun ittifak unsuru olarak elitlerle bütünleşmesi sağlanır (Kahraman, 2008: 9-11). Türk demokrasisi incelenirken yukarıdan belirtilen çerçevede analiz ve değerlendirme yapılması Türkiye’de demokrasinin kesintiye uğrama nedenlerine açıklık getirmektedir.

Türkiye demokrasisinin elitist yapısı da göz önünde bulundurulduğunda; siyaset sınıfının kendi içerisinde ve topluma karşı demokratik bir tutum sergilememesi ile demokratik rejimin düzenli aralıklarla askeri darbeler yoluyla kırılması Türkiye demokrasisinin yarı demokratik olarak nitelendirilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bunun en somut göstergesi ise serbest seçimlerle seçilmiş hükümetlerin kendi iktidarlarını demokratik denge ve kontrol mekanizması içerisinde yer almayan kurumlar ve seçkinlerle paylaşmak zorunda olmasıdır (Çınar, 2014: 221). Seçkin yapının Osmanlı’dan miras alınması ve Osmanlı’daseçkin yapının zihinsel dönüşüm noktasında etkili olmasına rağmen siyasal pratikte ise seçkin yapı genel anlamda askeriyeden oluşmaktadır ve bu durum kendisini cumhuriyetin kuruluşunda da hissettirmiştir ki silahlı kuvvetler kendini bu anlamda sivil denetimin dışında bıraktığı gibi aynı zamanda sivil siyasetin izleyeceği çerçeveyi de belirleyecek bir noktada konumlandırmıştır. Belirtilen anlayış nedeniyle 1950’den itibaren yapılan serbest seçimler demokrasi noktasında belirleyici özelliğe sahip olamamıştır.

Türkiye demokrasisinde etkin olan elitist anlayış ve sorgulanmadan benimsenen Kemalist ideoloji, bir taraftan siyasal faaliyetleri değersizleştirirken diğer taraftan siyasetin belli çerçeve içerisinde yürütülmesine müsaade etmiştir (Çınar, 2014: 222). Merkez siyaset olarak ifade edilen bu çerçeve, elitist anlayışla örtüşen ve bu yapıyla iktidarı paylaşmayı öngören siyaset anlayışıdır. Siyasetin sınırlarının ve şartlarının belirlendiği bu çerçevede serbest seçimlerle hükmetme hakkını elinde bulunduran iktidarların kurucu siyaset yerine uygulayıcı siyaset yapmalarına müsaade etmişlerdir ve bu çerçevenin dışına çıkma veya çıkma girişiminde bulunma ise demokrasinin kesintiye uğraması anlamına gelmiştir.

Sonuç olarak Türkiye demokrasisi gözden geçirildiğinde; elitist bir demokrasi anlayışı ve bunun işlerliğini sağlayan vesayetçi bir yapının varlığı göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Türkiye demokrasisi üzerindeki temel tartışma konusu aslında demokrasinin vesayetçilik ve vesayetçilik karşıtlığı arasında sıkışmış olmasıdır. Bu kısır döngü içerisindeki asıl tehlike ise vesayetçi yapıların baskısı ve etkinliği azaldıkça başka vesayetçi yapıların ortaya çıkma ihtimalidir. Çünkü demokratik meşruiyetin tek kaynağının seçimler ve çıkan sonuçlara bağlandığı bir iklimde bütün iktidarların temel özelliği olan genişleme özelliği birbiriyle ilişkilendirildiğinde Türkiye demokrasisinin yeni bir kısır döngü içerisine girme ihtimalinin varlığını her zaman koruduğu ifade edilebilir (Çınar, 2014).

Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Türkiye’de Referandum

İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi doğrudan demokrasi kurumlarını kullanan ülkelerden farklı olarak Türkiye’de referandum, yalnızca anayasa değişikliklerinde başvurulmuş bir doğrudan demokrasi aracıdır. Ülkemizde anayasa yapımı ve anayasa değişiklikleri bakımından başvurulmuş bir kurum olan referandum 1961 yılından itibaren 7 kez yapılmıştır.

1961 ve 1982 Anayasaları anayasa yapım süreci ile ilgili referandumlar iken diğer beş referandum anayasa değişikliği için yapılan referandumlardır. 1961 ve 1982 anayasaları için yapılan referandumlar günümüz Türkiye’inde genellikle gayri meşru olarak kabul edilmekte her ikisinde de askeri darbe hükümetlerinin seçmenleri zorlaması sonucunda çoğunluğun olumlu oyunun alındığı iddiası kabul görmektedir (Kalaycıoğlu, 2012: 68). İlk iki anayasa onayı mekanizması olarak kullanılan 1961 ve 1982 halkoylamalarından sonra beş halkoylaması daha yapılmıştır. Bunlar sırasıyla 12 Temmuz 1987 Siyasal Hakların İadesi (%50,5 Evet) katılma oranı %94, 25 Eylül 1988 Yerel Seçimlerin Erkene Alınması (%35 Evet) katılma oranı %89, 21 Ekim 2007 Cumhurbaşkanının Doğrudan Halkoyuyla Seçimi (%69 Evet), katılma oranı %68, 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu (%58 Evet) katılma oranı %74 (Kalaycıoğlu,2012:68) ve nihayet 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu (%51,4 Evet) katılma oranı %85,32 olan halkoylamalarıdır. 1961 yılından itibaren Türkiye’de toplam yedi halkoylaması yapılmıştır.

Referandum kavramı demokrasimize vesayetçi elitist yapıların hazırlamış olduğu 1982 Anayasası ile girmiş ve ilk şekliyle anayasada sadece ihtiyari referanduma yer verilirken 1987 yılında yapılan değişiklikle birlikte zorunlu referandum da demokrasimize yerleşmiştir (Şahbaz, 2006: 278).

Anayasamızın 175'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında, “Meclis üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanır” ibaresi geçmektedir. Bu ibareye göre zorunlu referanduma gidilebilmesi için; Teklifin Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının 3/5 ile 2/3’ü arasındaki bir oyla kabul edilmesi ve bununla birlikte Cumhurbaşkanı’nın kendisine gelen yasayı Meclise iade etmemiş olması gerekmektedir.

İhtiyari referandum yine aynı şekilde Anayasanın 175. maddesinin 3. fıkrasında; Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen Kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilir şeklinde 5. fıkrasında ise Doğrudan veya Cumhurbaşkanının iadesi üzerine, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir. Halkoylamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin Kanun veya ilgili maddeler Resmî Gazetede yayımlanır.

Anayasa Yapımında Uygulanan Referandumlar

Türkiye, ulusal düzeyde ilk referandum uygulaması ile ilk olarak 1961 Anayasa’sının kabulü ile tanışmıştır. Referanduma giden süreç içerisinde referandumun

yapılıp yapılmaması noktasında görüş ayrılıkları oluşmuştur ve bu noktada özellikle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin (SBF) hazırlamış olduğu anayasa tasarısında, anayasanın halkoyuna sunulmasının sakıncalı olacağı savunulmuştur. Bu görüşün karşısında duranlar ise; anti demokratik Demokrat Parti (DP) iktidarının sona ermiş olması ve ülkeye hâkim olan genel özgürlük havası düşünüldüğüne, halkın referandumda yeni anayasayı destekleyeceğini tahmin etmiştir. Bununla birlikte DP seçmenlerine oy hakkı verilmek suretiyle DP'nin anayasal yapım sürecindeki yokluğunun yarattığı meşruiyet sorununun giderileceği ve referandumun yeni anayasanın gelecekteki hukuksallığının kuvvetlenmesinde büyük yararı olacağı savunulmuştur (Şahbaz, 2006: 249-251)

1961 referandumu sonuçları açısından değerlendirildiğinde; mevcut anayasaya karşı ilk günden itibaren toplumun bazı kesimlerinden kuvvetli muhalefet olmuştur. Bunun temelkanıtı olarak da Milli Birlik Komitesi'nin referandum sürecine tamamen hâkim olması ve Demokrat Parti'nin yeterli örgütlenmeyi sağlamamış olmasına rağmen %40'a yakın bir hayır oyunun çıkması sayısal olarak hayli yüksek ve anlamlıdır. Bununla birlikte eleştirilerin diğer bir boyutu 1961 Anayasa'sının toplumun çoğunluğunun ortak mutabakatına göre oluşturulan bir toplum sözleşmesi niteliği kazanmadığı için toplum tarafından benimsenmediğidir (Özbudun, 2004: 45-46).

1961 Anayasası'nın yapım sürecinde fiiliyatta olmasa bile teorideki demokratik ve sivil niteliğine karşın, 1982 Anayasası tartışmasız bir biçimde anti demokratik yöntemlerle kabul edilmiştir. 1982 Anayasası halkoylaması sürecinde Milli Güvenlik Kurulu'nun almış olduğu kararlarla feshedilmiş olan siyasi parti yönetici kadrosunun görüş bildirmeleri ve daha da ileri gidilerek bunların Türkiye'nin geçmiş ve geleceği ile ilgili yorum yapmaları da yasaklanmıştır (Şahbaz, 2006: 259-260). Bu tedbirlere ilaveten Devlet Başkanı'nın görsel medya ve gezilerinde anayasa tanıtımına ilişkin yapacağı konuşmaların eleştirilmesi de yasaklanmıştır. Bahsedilen önlemlerle anayasaya karşı kampanya yürütme olasılığı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Sonuç olarak 1982 Anayasası değerlendirilirken plebisit ve referandum arasındaki farkın bu anayasa ile kendisini gösterdiği görülmektedir. Referandum sürecinde seçmenler üzerinde baskıcı ortam oluşturan uygulamalara gidilmesi, eleştiri ortamının garanti altına alınmasının aksine eleştirmemenin güvence altına alınması 1982 Anayasasının referandum yerine plebisit olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anayasa Değişikliklerinde Uygulanan Referandumlar

Günümüze kadar gerçekleşen anayasa değişikliklerinde beş kez referanduma başvurulmuştur. Bunlardan ilki 1987 yılında yapılan referandumdur. 1987 referandumunun konusu siyasal yasakların düzenlenmiş olduğu 1982 Anayasa'sının geçici dördüncü maddesinin yürürlükten kaldırılmasıdır (Şahbaz, 2006: 270-271). Siyasal yasakların kaldırılmasına karşı olan fakat buna direnemeyeceğinin farkında olan Turgut ÖZAL, değişiklikleri⁵ reddedilir umuduyla referanduma götürme kararı almıştır ve red

⁵ 17.5.1987 tarih 3361 Sayılı Kanun (R.G.18.5.1987 Sayı 19464 Mük.) ile kabul edilen Anayasa Değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir: Anayasa Seçmen yaşının düşürülmesi, 12 Eylül yönetimince yasaklanan siyasetçilerin siyaset yasaklarını düzenleyen anayasanın geçici dördüncü maddesinin kaldırılması, milletvekili sayısının artırılması ve anayasa değişiklik usulünde değişiklik yapılması; 6 Eylül

yönünde kampanya yürütmesine rağmen, değişiklikler referandumla kabul edilmiştir. Referandum içeriğine bakıldığında zaman aslında referandumun ruhu ile bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Siyasal yasaklar zaten kendiliğinden demokrasi ile bağdaşmayan ve demokrasinin temel niteliklerinden biri olan seçme ve seçilme hakkına müdahaledir. Bu durumun referandum yoluyla kaldırılmak istenmesi mevcut ortamda ismen bir demokrasi varlığından bahsedilse bile toplumsal bilinç ve kültür anlamında bir demokrasi ve demokratik değer yoksunluğunun göstergesidir.

1988 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumu, Türkiye’de yapılan ikinci anayasa değişikliği referandumudur. Referandumun konusu 1982 Anayasa’sının 127. maddesinde yer alan yerel seçimlerin beş yılda bir yapılacağını düzenleyen hükmün değiştirilmesidir. Belirtilen amaçla yapılan referandum, Türkiye’de yapılan en anlamsız referandum olarak nitelendirilmektedir ve nitekim bu referandum olumsuz sonuçlanmıştır (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2004: 52).

1987 ve 1988 referandumları Anavatan Partisi (ANAP) Hükümetinin başarısızlığı olarak ifade edilmektedir. Her iki halkoylamasında da Turgut ÖZAL ve ANAP iktidarı sorgulanmış ve halkoylaması bir nevi iktidar için güven oylaması niteliğine bürünmüştür. Referandum konusunun aşırı derecede politize olması ve muhalefet partilerinin anayasa değişikliğine karşı kararlı bir biçimde cephe almış olmasının ANAP’ın seçmenleri kendi siyasi tercihleri doğrultusunda yönlendirememiş olmasındaki rolü büyüktür (Özbudun, 2004: 155).

1982 Anayasası çerçevesindeki üçüncü referandum 21 Ekim 2007 tarihinde yapılmıştır. Bu referanduma konu olan anayasa değişikliği⁶, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulünü Türk Anayasa sistemine getirmiştir. Cumhurbaşkanı seçim usulünde gerçekleşen bu değişiklik, Türkiye’nin hükümet sistemi olan parlamenter sistemi yarı başkanlık sistemine dönüştürmüştür (Yücel, 2009: 255-257). 21 Ekim 2007’de yapılan halkoylamasıyla cumhurbaşkanlarının o tarihten sonra doğrudan halkoyuyla ve iki türlü bir seçimle beş yıl için ve bir kere yenilenebilir biçimde seçilmesi ilkesi kabul edilerek, Türkiye’de uygulanan demokratik rejimin niteliğini kökten değiştirecek bir adım atılmıştır. Artık hem TBMM’yi, hem de cumhurbaşkanını halkın seçtiği bir demokrasi uygulaması yürürlüğe konmuştur. Ancak, cumhurbaşkanının statüsü 1982 Anayasasında belirtilen yetkiler çerçevesinde kalırken hem halkoyuyla iki defa seçilebilen hem de siyasal ve hukuki sorumsuzluğu devam eden bir garip cumhurbaşkanlığı mevki ortaya çıkmıştır. Bu durumda 21 Ekim 2007 halkoylamasını, bir rejim değiştirici seçmen eylemi olarak kabul etmek ve böylece adeta daha önceki halkoylamaları gibi anayasa onayan bir içerikte olduğunu ileri sürebilmek de mümkündür (Kalaycıoğlu, 2012: 69). 21 Ekim 2007 referandumu, tek bir oyla birden fazla değişikliğin oyladığı bir referandum olması sebebiyle eleştirilmektedir. Burada eleştirilen husus, seçmenlerin istedikleri bir değişikliğin kabulü için belki istemeyecekleri bir

1987’de gerçekleştirilen referandumun sonuçlarını bildiren Yüksek Seçim Kurulu Kararı: No 398, Resmi Gazete, 12.9.1987, Sayı, 19572

⁶ Anayasa değişikliği üç önemli yenilik getirmiştir. Birincisi Meclis yasama döneminin beş yıldan dört yıla indirilmesidir. İkincisi Meclis toplantı yetersayısının her durumda üye tamsayısının üçte biri (184) olduğunun Anayasaya eklenmesi, üçüncü ve en önemli değişiklik ise cumhurbaşkanını halkın seçmesini sağlayan düzenlemedir. Bu düzenlemeyle cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüş, görev süresi beş yıla sınırlanmış, aynı kişinin iki defa seçilebilmesi mümkün kılınmıştır. 5678 sayılı Kanun metni için Bkz (URL-1)

değişikliğe de “Evet” demek zorunda bırakılmalarıdır. Halkın önemli bir anayasa değişikliği konusunda yeterli düzeyde bilgilendirilmeden, değişikliklerin getirecekleri ve götürülecekleri tartışılmadan referanduma gidilmiş olması da eleştirilmektedir. 2007 referandumunun asıl amacının Anayasa Mahkemesi’nin kararını etkisiz hale getirmek ve iktidar partisinin cumhurbaşkanı adayını halka seçtirmek olarak değerlendirilmiştir (Akbulut, 2010: 1560). Mevcut hükümetin bu amacını gerçekleştirmek için referandum metni ve kanunlar üzerinde çok fazla değişiklik yapması 2007 referandumuna giden sürecin belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda sürekli değişen düzenlemeler seçmeni bir oldu-bitti karşısında bırakmış ve referandumun plebisite dönüşmesine yol açmıştır (Batum, 2009: 87).

2007 Referandumunu teknik açıdan plebisit unsurlarını taşımakla birlikte Türk demokrasisinde egemen olan vesayetçi yapı ve bunun yansıması olan Anayasa Mahkemesinin skandal olarak nitelendirilen 367 kararı, siyasetin kriz içerisine girdiğini açıkça göstermektedir. Bu kriz ortamından çıkmak ve vesayetçi yapıyı kırmak amacıyla demokrasinin önemli araçlarından biri olan referanduma gidilmesi o zamanki koşullar açısından tek çıkar yol olarak değerlendirilebilir.

Anayasa değişikliğine ilişkin dördüncü referandum 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleşmiş ve bu referandumda mevcut anayasanın toplam 26 maddesinin değiştirilmesinin öngörüldüğü 07.05.2010 tarih ve 5982 sayılı kanun oylanmıştır. Bu referandumda %57.88 oranında evet oyu çıkmış ve söz konusu kapsamlı anayasa değişikliği kabul edilmiştir⁷. 12 Eylül 2010 halkoylaması aslında yargı üzerindeki yürütme vesayetini tesis etmeye yönelik anayasa değişikliği olarak ortaya çıkmıştır. Bunun vatandaşa sunumu yapılırken yargıyı demokratikleşme olarak tanıtılmış fakat fiilen Adalet Bakanlığı’nın Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu seçimlerine ağırlık koymasıyla, bu bakanlığın bürokrasi denetimine giren yargı gücü ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemenin dışında bir takım değişiklikler kabul edilmiş olmasına rağmen hiçbirinin demokrasinin kalitesini arttıran kalıcı siyasal etkileri olmamıştır (Kalaycıoğlu, 2012: 71).

2010 referandumu içerisinde barındırdığı unsurlar nedeniyle aslında olumlu karşılanan bir takım düzenlemenin hayata geçmesini sağlamıştır. Bununla birlikte hayata geçen düzenlemeler özellikle Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından demokratikleşme yönünde olumlu adımlar olarak değerlendirilmiştir (Özbudun, 2015: 110). Burada temelde eleştirilen nokta ise elde edilen kazanımların tek tek değiştirilerek vesayetçi yapıya karşı yeni bir vesayetçi yapının kurulup kurulmamak istenmesi durumudur. 2011 yılından sonra örneğin polis yetkililerinin gizli soruşturmalarda hakkında mülki idare amirlerine bilgi vermek zorunda bırakılmaları, 2014 yılında HSYK yapısında yürütme lehine düzenlemeler yapılması, Sulh Ceza Hakimliklerinin kurulması, 2012 yılında Yargıtay ve Danıştay yapılarının değiştirilmesi (Özbudun, 2015: 112-116) yargının yürütme denetimi altına alınması olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede akla gelen temel soru vesayetçi yapıların etkinliği kırılırken demokrasinin yeniden vesayetçi ve vesayetçi karşıtlığı bağlamında kısır döngü içerisine girip girmeyeceği hususudur.

⁷ 07.05.2010 tarih ve 5982 sayılı Kanun: Resmi Gazete, 13.05.2010, Sayı: 27580. Referandum sonuçlarına ilişkin YSK kararı: Karar no 846, K.T.22.09.2010. (URL-2)

Nihayet beşinci referandum 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşmiş bu referandumda anayasanın toplam 18 maddesinin değiştirilmesinin öngörüldüğü 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı kanun oylanmıştır. Bu referandumda %85.43 oranında katılım sağlanmış ve %51,41 oranında evet oyu çıkmış ve söz konusu kapsamlı anayasa değişikliği kabul edilmiştir⁸. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum hem sonuçların meşruiyeti hem de yapılış biçimi noktasında eleştirilmektedir. Referandumun OHAL süreci içerisinde yapılması, alternatif medya unsurlarının kapatılması ve alternatif bilgiye ulaşımın kısıtlanması ve süreçte siyasal iktidarın devlet kaynakları ile rekabette avantajlı konumda bulunması vb. unsurlar demokrasinin özü ile bağdaşmayan unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Sonuç noktasında ise özellikle Yüksek Seçim Kurulu'nun seçim esnasında almış olduğu karar oyun oynanırken kural değiştirilmez ilkesinin ihlali olmuştur. Referanduma getirilen diğer bir eleştiri referandumun hem iktidar hem de muhalefet tarafından meydan okuma ve güven tazeleme unsuru olarak görülmesi ve bu nedenden dolayı referandumun özünden ziyade evet ve hayır şeklinde bir cepheleşmenin ortaya çıkması olarak tezahür etmiştir. Bu tezahür aynı zamanda torba yasa şeklinde olan ve içinde birçok maddeyi barındıran referandumun halk tarafından içeriği bilinmeden oylanmasına neden olmuştur. Referandumun hazırlanış sürecinde ve ortaya çıkan sonuca bakıldığında demokrasi anlayışının çoğulcu demokrasi olarak benimsendiği çağımızda ülkemizde hala çoğunlukçu demokrasi anlayışının hâkim olduğu görülmektedir ve toplumsal mutabakatın sağlanmadığı bir referandum ancak plebisit olarak nitelendirilebilir.

SONUÇ

Tarihsel ve düşünsel anlamda doğrudan demokrasi, Antik Yunan site devletlerinde uygulanmaya başlanmış fakat bu site devletlerin ortadan kaybolup İmparatorluk birimlerinin birer parçası olmalarıyla birlikte uzunca bir süre unutulmuş ve üzerinde konuşulmayan bir yönetim modeli haline gelmiştir. XVIII. yüzyılda Rousseau'nun egemenliğin devredilmezliği düşüncesi ekseninde yeniden gündeme gelen doğrudan demokrasi uygulamaları kendine özellikle devrim sürecinde hazırlanan anayasalarda yer bulmuştur. Uygulama şansı olmayan bu anayasalardan sonra temsili kurumlara yer veren demokrasi anlayışı benimsenmiş ve buna uygun anayasalar yapılmıştır. Bunun sonucunda doğrudan demokrasi uygulamaları yeniden geri planda kalmaya başlamıştır. Günümüzde İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, doğrudan demokrasi uygulamalarında XVIII. Yüzyıldaki gelişmelerden ilham alarak, doğrudan demokrasi araçları ve dolayısı ile referandum uygulamaları etkin bir biçimde kullanılmaktadırlar.

Genel olarak doğrudan demokrasi özelde ise referandum aracılığı ile halkın devlet yönetimine etkin bir şekilde katılması gerektiğini öne süren düşünürler; doğrudan demokrasi araçlarıyla alınan siyasi kararların halkın gözündeki meşruluğunu en üst seviyeye çıkaracağı varsayımını ön planda tutmaktadır. Bununla birlikte doğrudan demokrasi araçları sayesinde vatandaşlar siyasi konularla daha içli dışlı olacak ve bu da halkın toplumsal sorunlara dair eğitilmelerine olanak sağlayacaktır. Son olarak, bir siyasi sistemde doğrudan demokrasi araçlarının varlığı, temsil kurumlarının siyasi kararları alırken daha dikkatli olmasını ve vatandaşların görüşlerini dikkate almasını sağlayacaktır

⁸ Kanun maddesi için Resmi gazete Bkz: (URL-3), Kesin sonuçlar için Bkz: (URL-4)

(Cohen & Sabel, 1997). Çünkü kabul edilen bir kanunun referanduma sunulma ihtimali bile yasama organlarını kanunları olası bir referandumda kabul edilecek bir şekilde hazırlamaya yöneltecektir. Doğrudan demokrasi aleyhine söz söyleyen düşünürler ise öncelikle kanun yapmak gibi önemli bir konuda bilgisiz halk kitlelerinin belirleyici olmasını sakıncalı bulmaktadır. İkinci olarak birçok gözlemci, bir toplumda sık sık halkoylamasına başvurulmasının seçmenlerde bıkkınlık ve ilgisizlik yaratmasına işaret etmektedir. Böyle durumlarda referandum olgusu seçmenlerin gözünde sıradanlaşmakta ve bu nedenle halk bu kuruma yabancılaşmaktadır. Bu tür görüşler, doğrudan demokrasi araçlarının etkin bir şekilde kullanıldığı İsviçre gibi ülkelerde halkoylamalarına ortalama katılımın %30 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmesi olgusuna dayanmaktadır.

Özet olarak belirtmek gerekirse doğrudan demokrasiyi savunan görüşler meşruiyet ve halkın rızası ve katılımı ortak paydalarında buluşurken temsili demokrasiyi savunan görüşler istikrar, ılımlılık ve uzlaşma gibi kavramlar üzerine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda her iki düşünceyi savunanlar da eşit seviyede inandırıcılık argümanlarına sahiptir denilebilir ve bu çerçevede referandum müessesesini temsili demokrasinin alternatifi olarak görmek yerine, temsili demokrasiyi iyileştirici ve düzenleyici bir kavram olarak algılamak daha uygun olacaktır. Referandum noktasında işlevsel anlamda önemli olan olgu temsili demokrasi içerisinde parlamenter çoğunluğun iktidarını yumuşatmak amacıyla referandum uygulamasına başvurulmasıdır.

Demokratik yönetim anlayışı çerçevesinde ülkeler kendi anayasalarında referandumun hangi konularda ve hangi yöntemle uygulanacağını belirtme yoluna gitmişlerdir. Burada önemli olan husus ise referandum yoluyla halkın yönetime doğrudan katılımı kavramını amaçlayan uygulamanın çokluğun azlık üzerindeki baskı mekanizması olarak kullanılmamasıdır. Bu nedenle referandumun siyasi sistem içerisindeki yeri ve ağırlığının hassas bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Nihayetinde Referandum demokratik standartlar çerçevesinde kullanıldığı zaman demokratikleşmeye katkı sağlayan önemli bir araçtır. Portekiz ve Yunanistan'da 1974, İspanya'da ise 1976 yıllarında diktatörlük yönetimlerinin yıkılması ve sonrasında yeni anayasanın referandumla kabul edilmesi referandumların bu ülkelerin demokratikleşmesi sürecinde halkın meşruiyetini alma bağlamında önemli bir araç olarak görülebilirken doğrudan demokrasinin beşiği sayılan İsviçre'de 2009 yılında yapılan referandum ile ülkede minare inşasının yasaklanmasının⁹ ne demokrasi ile ne de demokratikleşme ile ilgisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü demokrasi, çoğunlukçu demokrasi anlayışı çerçevesinde ele alındığında alınan karar halk iradesinin gerçekleşmesi açısından demokratik bir eylem olarak görülebilir. Fakat olaya çoğulcu demokrasi, insan hakları veya özgürlükler açısından bakıldığında referandumlar çoğunluk iradesinin yansıması bakımından demokratik bir yöntem olsa bile özgürlükleri artırma veya insan hakları açısından olumsuz sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahip olabilmektedir. Referandumların başlı başına bir demokratikleşme aracı olmadığını sadece süreç içerisinde kullanılan bir argüman olduğunu ve bu nedenle sınırlarının İsviçre'deki minare uygulamasında olduğu gibi popülizme yol açmayacak biçimde belirlenmesi gerektiği göz

⁹ İsviçre'de yeni minare yapımına yasak getirilip getirilmeyeceğine karar vermek amacıyla düzenlenen referandumda, seçmenin yüzde 57'den fazlası yasağa destek verdi. Referandumun kesin sonuçlarına göre, konfederasyonu oluşturan 26 kantondan sadece dördü bu yasağa karşı çıktı. Bkz: (URL-5)

önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte referandum, demokrasinin bir aracı görülmekle birlikte hassas dengesi nedeniyle uygulamada seçmenlerin görüşlerinin alınmaması ve süreçten habersiz bırakılması referandumları bazen demokratik olmayan uygulama biçimine dönüştürebilmektedir. Referandumun yapılış sürecinde vatandaşların ve temsilcilerin karşılıklı katılımı söz konusu değilse ortaya çıkan sonuç seçmenin görüşünün tezahüründen ziyade referanduma konu olan soruyu ortaya atanın görüşünü yansıtmaktan öteye geçemez. Bu nedenden dolayı referandumun demokrasinin bir aracı ve demokratikleşme sürecinin bir safhası olarak değerlendirilebilmek için gündem konusunun belirlenmesi ve şekillenmesi aşamalarında temsilcilerin ve seçmenlerin karşılıklı ilişki çerçevesinde sürece dâhil olmaları gerekmektedir. Bunun aksine bir süreçte gerçekleşen referandum için demokrasinin bir uygulama aracı yerine siyasetin bir uygulama aracı olarak bakmak daha anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, O. (2010). “*Bir Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum*”, Prof. Dr. Ali Güzel’e Armağan, C: II. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (1997). Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi. *Sivil Toplum-Yeni Türkiye Dergisi*(18).
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.
- Altman, D. (2011). *Direct Democracy Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Aristoteles. (2010). *Politika* (M. Tunçay, Trans.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Batum, S. (2009). *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Bostancı, N. (1995). *Toplum, kültür ve siyaset*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Bulut, N. (2003). “Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme)”. *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, VII(1-2), 69-88.
- Cohen, J., & Sabel, C. (1997). Directly-Deliberative Polyarchy. *European Law Journal*, 3(4), 313-342.
- Cronin, T. E. (1989). *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum, and Recall*. Cambridge: Harvard University Press.
- Çaha, Ö. (2012). Demokrasi. In H. Çetin (Ed.), *Siyaset Bilimi* (3. ed., pp. 221-265). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çınar, M. (2014). Demokrasi. In Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (pp. 203-251). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne* (B. Kadioğlu, Trans.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Göze, A. (2017). *Siyasal düşünceler ve yönetimler* (17. ed.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gözler, K. (1998). Halkoylamanın Değeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(1-4), 97-113.

- Gözler, K. (2007). *Anayasa hukukuna giriş: genel esaslar ve Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2014). *Kısa Anayasa Hukuku* (11. ed.). Bursa: Ekin Yayınları.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3. ed.). Cambridge: Polity Press.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset* (B. Şahin, B. Özipek, M. Yıldız, & A. Yayla, Trans. 14. ed.). Ankara: Adres Yayınları.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak* (H. Bal, Trans.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hug, S. (2009). Some thoughts about referendums, representative democracy, and separation of powers. *Constitutional Political Economy*, 20(3), 251-266.
- Huntington, S. (1993). *Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme* (E. Özbudun, Trans.). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: (Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. (2012, 23-24 Haziran). *Türkiye’de Halkoylamaları: Katılma mı, Yürütme Vesayeti mi?* Paper presented at the Demokrasi ve Siyasal Katılım, İstanbul.
- Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan’da demokrasi ve demokratik düşünce. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(1), 63-77.
- Köker, L. (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa hukuku dersleri: genel esaslar ve siyasi rejimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi.
- Kuźelewska, E. (2009). The impact of referendums on the process of European integration. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2(2), 181-200.
- Laski, H. J., & Strachey, J. (1962). *Demokrasi Nedir? Sosyalizm Nedir?* (N. Hersek, Trans.). İstanbul: Evren Yayınları.
- Lorch, R. S. (1992). *State & Local Politics: The Great Entanglement* (4. ed.). New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Miller, D., Coleman, J., Connolly, W., & Ryan, A. (1994). *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi* (B. Peker & N. Kıraç, Trans.). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Mishin, A. (1996). *Constitutional (state) right of the foreign countries*. Moskow: White Alvah.
- Özbudun, E. (2004). *Türk Anayasa Hukuku* (8. ed.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2015). *Anayasacılık ve Demokrasi* (1. ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Platon. (2001). *Devlet* (C. Saraçoğlu & V. Atayman, Trans.). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Qvortrup, M. (2015). *A Tale of Two Referendums Elite Manipulation or Civic Engagement*. London: The Constitution Society.

- Qvortrup, M. (2017). The rise of referendums: Demystifying direct democracy. *Journal of democracy*, 28(3), 141-152.
- Qvortrup, M. (2018a). Introduction: Theory, Practice and History. In M. Qvortrup (Ed.), *Referendums Around the World: With a Foreword by Sir David Butler* (pp. 1-19). Coventry: Palgrave Macmillan.
- Qvortrup, M. (2018b). Two Hundred Years of Referendums. In M. Qvortrup (Ed.), *Referendums Around the World: With a Foreword by Sir David Butler* (pp. 263-273). Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan.
- Reilly, B. (2003). *Democracy in divided societies: Electoral engineering for conflict management*. , New York: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (2006). *Toplum sözleşmesi* (V. Günyol, Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş* (M. E. Köktaş, Trans. 2. ed.): Vadi yayınları.
- Setälä, M. (1999). *Referendums and democratic government: normative theory and the analysis of institutions*. London: Macmillan Press Ltd.
- Suksi, M. (1993). *Bringing in the people: A comparison of constitutional forms and practices of the referendum*: Martinus Nijhoff Publishers.
- Şahbaz, İ. (2006). *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şenel, A. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi* (10. ed.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tannenbaum, D. G., & Schultz, D. (2015). *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri, çev* (F. Demirci, Trans. 9. ed.). Ankara: Adres Yayınları.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2004). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (5. ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku* (5. ed.). İstanbul: Beta.
- Tosun, G. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Uslu, A. (2014). Demokrasi. In G. Atılgan & E. A. Aytekin (Eds.), *Siyaset Bilimi (Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler)* (4. ed., pp. 137-153). İstanbul: Yordam Kitap.
- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin tarihsel felsefi ve ahlaki boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Yayla, A. (2012). Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler. *Liberal Düşünce Dergisi*(66), 13-22.
- Yücel, B. (2009). *Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- URL-1 <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5678.html> (Erişim Tarihi: 08.06.2017)
- URL-2 http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/Kararlar?_adf.ctrl (Erişim Tarihi: 08.06.2017)
- URL-3 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> (Erişim Tarihi: 09.06.2017)
- URL-4 http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/Kararlar?_adf.ctrl- (Erişim Tarihi: 09.06.2017)
- URL-5 <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/11/29/isvicre.minare.yasagina.evet.dedi/553509.0/index.html> (Erişim Tarihi: 12.06.2017)

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE İÇ VE DIŞ GÖÇÜN BIŞKEK KENTİNDE ORTAYA ÇIKAN MEKÂNSAL AYRIŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

The Effects of Internal and External Migration on the Spatial Segregation in Bishkek in the Post-Independence Period

Beishenbek TOKTOGULOV^{1*} • Aikanysh ESHNAZAROVA²

¹ Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kastamonu, Türkiye.

² Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 04.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.05.2021

Ö Z

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da gerçekleşen sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçiş süreci, ülkedeki tarımsal ve kolektif işletmelerin kapanması, kırsal alandaki toprak kıtlığı ve işsizlik ülkede iç ve dış göçü tetiklemiştir. Bazı insanlar iş bulma umuduyla Rusya'ya göç ederken, ülke içinde kalan insanlar için Bişkek göç merkezi haline gelmiştir. İç göçle artan kent nüfusunun konut ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu Bişkek çevresi gecekondulaşırken, belli bir kesim ise dış göçmenler tarafından aktarılan dövizlerle aldıkları ayrıcalıklı konutlara taşınmaktadır. Bu gelişmeler Sovyet Birliği'nin dağılmasının ardından Bişkek kentinin kentsel alanlarının büyük bir değişime uğrayarak yeniden şekillenmesine neden olmuş ve mekânsal ayrışmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Sosyalizm sonrası ortaya çıkan yoksul mahallelerin yanı sıra yeni elit yerleşim alanları Bişkek kentindeki mekânsal ayrışmanın en belirgin örnekleridir. Bu bağlamda göç hareketlerinin göç eden birey üzerinde etkisi olduğu kadar göç alan kentsel alanın değişim ve dönüşüm süreci üzerinde de önemli etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın benimsediği neo-liberal politikalar sonucu gerçekleşen iç ve dış göçün ülkenin sanayi ve kültür merkezi olan Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışma üzerindeki etkilerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Ayrışma, İç Göç, Dış Göç, Bişkek Kenti.

ABSTRACT

The transition from the socialist economic system to the liberal economic system in post-independence Kyrgyzstan, the closure of agricultural and collective enterprises in the country, land scarcity and unemployment in rural areas has triggered internal and external migration in the country. While some people migrated to Russia to find jobs, Bishkek has become a migration center for the people staying in the country. While slums arose around Bishkek as a result of the failure to meet the housing needs of the population increasing due to internal migration, a certain segment of people move to privileged residences bought with the remittances transferred by immigrants. These developments caused the urban areas of the city of Bishkek to change and reshape after the collapse of the Soviet Union and made spatial segregation inevitable. Along with the poor districts that emerged after socialism, the new elite "enclaves" are the most prominent examples of spatial segregation in Bishkek. In this context, it is obvious that migration movements, as they affect the individual, have important effects on the change and transformation process of the structure of the urban area. The purpose of this study is to investigate the effects of internal and external migration, which emerged as a result of neo-liberal policies adopted by post-independence Kyrgyzstan, on the spatial segregation in Bishkek, the industrial and cultural center.

Keywords: Spatial Segregation, Internal Migration, External Migration, Bishkek.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: btoktogulov@kastamonu.edu.tr

Please cite this paper as follows/Atf için:

Toktogulov, B., Eshnazarova, A. (2021). Bağımsızlık Sonrası Dönemde İç ve Dış Göçün Bişkek Kentinde Ortaya Çıkan Mekânsal Ayrışma Üzerindeki Etkileri. *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 51-65.

GİRİŞ

Küresel bir süreç olarak devam eden toplumsal, kültürel, politik, ekonomik değişim ve dönüşümlerin etkileri en çok kentsel mekanlarda görülmektedir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki çarpıcı gelişmelerle mekân kavramı ile ilgili değişen algı, özellikle kentler üzerinden üretilmektedir. Kentler artık bütünselliğin parçalandığı bir mekân olarak algılanmaya başlanmıştır (Yüceşahin ve Tuysuz, 2011:159-160). Kentler aldıkları iç ve dış göçmenlerle nüfuslarını katlayarak artırırken, kentlere yerleşen insanların yaşam biçimleri, tercih ve tutumları kentlere heterojen bir toplum yapısı özelliğini kazandırmaktadır (Es, 2010). Kentlere göç yoluyla gelen yeni yerleşimcilerin etkisiyle nitelikli ve niteliksiz çalışan ayrımı toplumsal tabakalaşmaya neden olmaktadır ve bu da insanların üretim, tüketim ve yaşam alanı tercihlerindeki farklılıklara bağlı olarak toplumun birbirinden ayrışmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu sürecin sonuçları kendini somut olarak kentsel mekânlarda göstermektedir (Bayraktutan, 2016:1669; Mutlu ve Varol, 2017:89). Bu anlamda göç, coğrafi bir yer değiştirme eylemi olmanın ötesinde ekonomik, politik, kültürel ve sosyal boyutuyla toplumsal ve kentsel yapının değişimi ve dönüşümüne yol açan bir nüfus hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tümtaş, 2016:1352).

Sovyet Birliği'nin dağılmasının ardından post-Sovyet ülkelerdeki kentsel alanlar büyük bir değişim ve dönüşüme uğrayarak yeniden şekillenmiştir. Sosyalizm sonrası kentlerde yoksullaşan mahallelerin yanı sıra yeni elit "anklavların"¹ ortaya çıkması Sovyet Birliği'nin çöküşünden sonra ülkelerde yerleşim alanlarının yeniden şekillendiğinin somut örnekleridir (Sykora, 2009:417). Dolayısıyla, sosyalist ekonomik sistemin kapitalist ekonomik sisteme dönüşmesi ve gelir eşitsizliği sonucu toplumsal katmanlar oluşurken gittikçe birbirinden uzaklaşan grupların yaşam alanı tercihleri özellikle büyük kentlerde mekânsal ayrışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Kırgızistan'da bağımsızlığın ardından sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçiş süreci ekonomik krizi beraberinde getirmiştir. Ülkedeki tarımsal ve kolektif işletmelerin kapanması özellikle kırsal alanlardaki toprak kıtlığı ve işsizlik iç ve dış göçü ortaya çıkarmıştır. Gençlerin kırsal nüfusun büyük bir oranını oluşturması ve buna karşın kırsal bölgedeki sınırlı olanaklar göç hareketinin daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur (Flynn ve Kosmarskaya, 2012:454). İnsanlar iş bulma umuduyla Sovyetlerin varisi olarak gördükleri Rusya'ya göç ederken, ülke içinde ise Kırgızistan'ın ticaret ve sanayi merkezi olan Bişkek kentine yönelmişlerdir. Kırdan kente göç eden vasıfsız ve sermayesiz insanlar kentin belli alanlarına yerleşirken, diğer yandan belli bir kesim dış göçmenler tarafından aktarılan dövizlerle aldıkları ayrıcalıklı konutlara yerleşmektedir. Böylece iç ve dış göç hareketi kentsel mekânların değişim ve dönüşümünü gerçekleştirerek Bişkek kentinde mekânsal ayrışmaya yol açarken, ülkedeki

¹ Çevresindeki büyük bir alandan farklı bir alan veya çevrede yaşayan insanlardan farklı bir grup insan demektir. Sovyet sonrası ülkelerdeki mekansal ayrışmayı araştıran Sykora (2009) anklav kavramını yerleşim alanı anlamında kullanmıştır.

liberal bir yaklaşımla yeniden yapılandırılan konut sistemi ve alt yapı sorunu Bişkek'teki mekânsal ayrışmanın daha da belirginleşmesine neden olmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, mekânsal ayrışmanın kavramsal altyapısı irdelenecektir. Ardından ikinci bölümünde bağımsızlık sonrası kırsal bölgelerdeki tarımsal ve hayvansal işletmelerin kapanmasıyla ülkenin sanayi ve kültürel merkezi olan Bişkek kentine yönelen iç göçün Bişkek kentinde meydana gelen mekânsal ayrışma üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde bağımsızlığın ardından ülkedeki ekonomik krizden kaynaklanan dış göç ve dış göçmenlerin aktardıkları dövizlerin Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışma üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu çalışma, bağımsızlık sonrası Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışmanın iç ve dış göç açısından ele alınması ve bu konu hakkında daha önce yapılmış çalışma bulunmaması çalışmamızın özgünlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı beklenmektedir.

YÖNTEM

Bağımsızlıktan bu yana 30 yıllık süreç içinde mekânsal ayrışma kendini en çok Bişkek kentinde göstermektedir. Bu çalışmada, bağımsızlık sonrası yeni dönemde yaşanan iç ve dış göçün Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışma üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu çalışma araştırmayı amacına ulaştırmak için bağımsızlık sonrası dönemde Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışma olgusunu bağımsızlık öncesi mekânsal yapı ile karşılaştırılarak ele alacaktır. Çalışma, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine Bağlı Göç Servisi ve Uluslararası Göç Örgütü gibi ulusal ve uluslararası kurumlarının verileri ve raporları, resmî açıklama ve haberler, bilimsel makaleler ve kitaplar gibi hem birincil hem ikincil kaynaklara dayanmaktadır.

MEKÂNSAL FARKLILAŞMA VE MEKÂNSAL AYRIŞMA

Binlerce yıllık tarihsel geçmişe sahip olan kentler insanların kendileri için yarattıkları yapay mekân olduğuna dikkat çeken Şentürk, Lefebvre'nin mekân tanımını "Mekân, halihazırdaki üretim biçimine özgü bilgi, eylemdir... Mekân, canlıdır. Yaşar, yaşatılır. Üretir, üretilir" şeklinde aktarmakta ve mekânın sadece mekân olmadığına vurgu yapmaktadır (Şentük, 2014:85-86). Fiziksel bir yapı değişikliği gibi görünen eylemin arkasında kültürel, sosyal, iktisadi ve siyasi bir gerçeklik bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ihtiyaçları karşılamak içinmiş gibi görünen bu mekânsal değişikliklerin altında yatan esas gerçeklik ekonomik, siyasi ve sosyolojik boyutlardan bağımsız değildir. Dolayısıyla, insanın sınıfsal konumu, eğitim derecesi, kültür seviyesi ve gelir durumu ile karşılıklı etkileşimini yansıtan mekân gerçekliği ortaya çıkmaktadır (Şentürk, 2014:86).

İnsanlar sabit yaşam alanı oluşturmaya başladığından beri mekân olgusuna ilgi duymuş, tarih boyunca mekân olgusu üzerinde durulmuş, sorgulanmış ve farklı dönemlerde farklı şekillerde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sosyal bilimciler öne sürdükleri mekân tanımlamaları ile birbirini etkileyerek mekânın ne ve/veya neresi olduğunu tanımlamaya çalışmıştır (Güleç Çolak, 2017:14). Düşünsel, coğrafi, kültürel, sosyolojik ve ekonomik koşullar ve eylemler mekânı tanımlayan temel faktörlerdir. Türk Dil Kurumu'nun "bulunulan yer" olarak tanımladığı mekân olgusunu (TDK, 2020),

Aristoteles, “tüm yön ve özellikleri içeren yerlerden oluşan dinamik bir alan” olarak tanımlamıştır (Yıldız, 2011:846). Castells “farklı sosyal gruplar arasındaki çatışma ve mücadelelerin yansıtıldığı yer” olarak ifade ederken (akt. Yüceşahin ve Tüysüz, 2011, s.160), Aytaç, “toplumsal dönüşümlerin yansıdığı yer” olarak tanımlamaktadır (Aytaç, 2013:43).

Binalar, yollar, cadde ve sokaklar, anıtlar, köprüler, çarşılar, eğlence ve spor alanları, sanat merkezleri ve müzeler gibi sayısızca fiziki yapı ve mimari bileşimlerden oluşan kentsel mekânlar, toplumsal hayatın her alanına ait bir özellik bir belirti bulundurmaktadır (Lynch, 2010:52). Kentte bulunan her bir yapı, ait olduğu dönemin sosyal, politik ve ekonomik süreç içindeki yaşantıyı ve gerçekliği temsil etmektedir. Bu anlamda, kentteki fiziksel yapılar sadece insan ihtiyaçlarını karşılamının ötesine geçerek kendini somut bir şekilde kent içinde inşa edilen yeni yapılanmalarda göstermektedir (Şentük, 2014:86-87). Binalar, yollar, köprüler, çarşılar, sanat merkezleri, eğlence ve spor alanları gibi sayısızca mimari bileşenlerden meydana gelen kentsel mekanlar (Lynch, 2010:52), daha sonra nesnelere soyutlandığı ve geometrinin dil olarak kullanıldığı bir kavrama dönüşmüştür. Günümüzde beşerî coğrafyanın çeşitli paradigmaları aracılığıyla kentsel mekân olgusu, toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş bir özellik kazanmış ve toplumun mekân üzerinde yansıttığı davranışlar, yapı ve yerleşme kalıpları mekânsal farklılaşma kavramını üretmektedir (Yüceşahin ve Tüysüz, 2011:160-161).

Massey ve arkadaşları (2009) mekânsal ayrışmayı, sosyal olarak tanımlanmış grupların mekândan ayrılması olarak ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir grubun üyeleri diğer gruplarla karşılaştırıldığında belirli bir coğrafik alanda orantısız bir şekilde yoğunlaşması demektir. Bu ayrışma grupların ırk, etnik köken, gelir düzeyi, eğitim, yaş vb. sosyal özelliklerine dayalı ve eyalet, ilçe, mahalle veya apartman gibi çeşitli coğrafi düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Sykora ise (2009:419), “benzer ve soyutlanmış iki ya da daha fazla nüfus gruplarının birbirinden ayrı, kentsel çevrenin farklı bölgelerinde yaşama derecesi” olarak tanımlamaktadır.

Soja, mekandaki farklılaşmayı adalet kavramı üzerinden açıklamakta ve mekânsal adaletsizlik, yaşam alanı tercihlerindeki ayrımcılık, mekânın siyasi ve kapitalist kentleşme çıktılarının eşitsiz paylaşımı ile oluştuğunu vurgulamaktadır (Soja, 2009). Diğer bir ifadeyle, ülkedeki sınırlı olan doğal kaynakların eşitsiz paylaşımı, kentlerde sosyo-ekonomik farklılaşmayı beraberinde getiriyor ve bu mekânsal farklılaşma ile sonuçlanmaktadır. Bu anlamda, mekânsal farklılaşma sosyal, iktisadi ve siyasi koşullardaki değişimlerle bağlantılıdır.

Mutlu ve Varol’un (2017:89) çalışmasında kentsel alandaki mekânsal farklılaşmayı tetikleyen faktörlerden bahsederken sunulan kamusal hizmetlerden faydalanmayı sağlayacak ulaşım ve erişim olanaklarına dikkat çekmektedir. Kentteki kamusal hizmetlere erişim sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda üst gelir grubu bireylerin nitelikli hizmetlerin sunulduğu avantajlı bölgelere kolay erişimi bulunurken; alt veya alt-orta gruptakiler bu hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Bu sebeple üst gelir grubundaki bireyler yer seçimini kentsel alanda daha erişilebilir bölgelerde yapmakta ve bu bölgelere yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla toplumsal katmanların sahip oldukları sosyal ve ekonomik birikimleri yaşam

tarzı yoluyla bir mekâna aktarılması sosyal farklılaşmayı/mekânsal ayrışmayı ortaya çıkarmaktadır (Yüceşahin ve Tüysüz, 2011:161).

Mekânsal ayrışma bir yandan homojenleşmeyi beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal tabakalaşmanın üst sınıf mensupları heterojen kentin kaosundan izole bir şekilde homojen bir topluluk içerisinde kendilerini sosyal ve mekânsal olarak ayırtmaktadır. Bu, insanların sahip oldukları sosyal ve ekonomik birikimle bireylerin kendilerine eşit gördükleri insanlarla beraber yaşama isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, zenginlerin kent içi ayrışması gönüllülük esasına dayanarak gerçekleşirken, yoksulların ayrışması ise zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Kentlerdeki daha fazla istihdam olanakları ve eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylığı, kırdan kente göçü tetikleyen en önemli unsurlardır. Kırsal alandan kentsel alana göç etmiş ve kentsel hayat tarzına alışmaya çalışan insanlar ile kente daha önceden göç etmiş insanlar veya kentlileşmiş insanların sosyalleşme düzeyleri ve kentlileşme çabaları kentsel alanın bütünlüğündeki değişimlerin en önemli nedenlerindedir (Yüceşahin, 2011:160). Ayrıca, göç eden kırsal kesim insanların ekonomik ve kültürel farklılıkları, kentle bütünleşememe sorununa da neden olmaktadır. Bu sorun insanların kentin belli alanlarında kümelenmesi, ayrışması veya kutuplaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte, göçlerin plansız ve kontrolsüz gerçekleşmesi, kentlerde yığılmalar yaratırken, kırdan kente göçün etkisiyle meydana gelen vasıflı ve vasıfsız çalışan ayrımı toplumsal sınıfların oluşumunu ve bunun sonucunda mekânsal ayrışmayı/kutuplaşmayı derinleştirmektedir (Bayraktutan, 2016:1669). Dolayısıyla, farklı ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri taşıyan insanların mekândaki ayrışması, toplumsal kesimler arasında iletişimi en aza indirerek gittikçe birbirinden uzaklaşan toplumu ortaya çıkarmaktadır.

Sovyetlerin çöküşüyle Sovyet sonrası ülkelerdeki toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişim ve dönüşümler hızlı bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Kapitalist ekonomik sistemin hakimiyeti ile sosyalizmin bıraktığı homojen toplum yapısının kaybolması ve özellikle kentlerdeki sosyal tabakalaşmadaki artış, elit ve yoksul grupların oluşumuna neden olmuştur (Sykora, 2009:417). Gelir eşitsizliği nedeniyle ortaya çıkan sosyal katmanlar arasındaki ayrışma özellikle kentsel alanlarda kendini göstermektedir (Medvedkov ve Medvedkov, 2007:445; Sykora, 2009:417). Bunlar arasında kapalı alana sahip elit karakteri taşıyan mahalleler, yeni pazar yeri olan siteler ve kapalı topluluklar, sosyal ve mekânsal açıdan hareketliliğin yoğun olduğu banliyö alanları bulunmaktadır. Sykora, sosyalist sistem sonrası kentsel yapıyı, eşzamanlı yoksullaşma ve gettolaşma, eliteleştirme ve yoksullaşan mahallelerin yanı sıra artan yeni elit yerleşim alanlarının varlığıyla karakterize edilebildiğini vurgulamaktadır (Sykora, 2009:417).

İÇ GÖÇÜN BIŞKEK KENTİNDEKİ MEKÂNSAL AYRIŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kırgızistan'ın geçmişi her zaman zorunlu veya gönüllü, kalıcı veya geçici, etnik veya ekonomik nedenlerle iç ve dış göç olarak insanların yer değiştirmeleri ile karakterize edilmektedir. Sovyet döneminin sonuna doğru Kırgızistan'da hem iç göç hem dış göçün hızlandığı bir süreç başlamıştır. Bağımsızlığın ardından Kırgızistan'ın liberal ekonomik sisteme geçiş süreci, özelleştirme politikaları, ülkedeki tarımsal ve kolektif işletmelerin kapanması sonucunda ortaya çıkan ekonomik kriz iç ve dış göçü kaçınılmaz kılmıştır. Bağımsızlıktan bugüne kadar, yani 1990 ile 2020 dönemleri arasında Kırgızistan nüfusu

4,391 milyondan 6.523.529 milyona ulaşmıştır (WB, 2020; KCUİK, 2020). Büyük istihdam sağlayan işyerlerinin kapanması ve hızlı nüfus artışı sonucu olarak işsizlik oranı artarak başa çıkılmaz soruna dönüşürken, Kırgızistanlılar ekonomik sorunun çözümünü işçi göçüne katılmakta aramıştır.

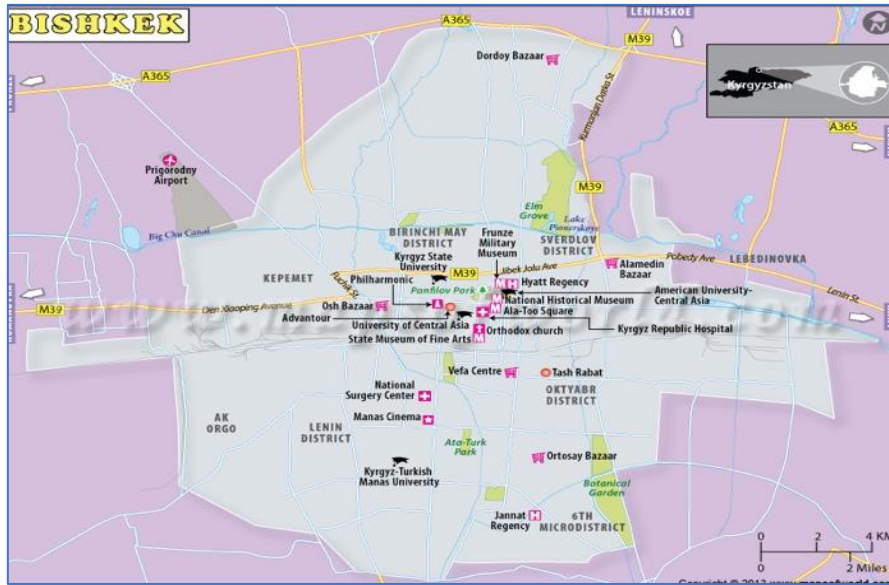
İnsanların bir bölümü iş bulma ve yüksek kazanç elde etme umuduyla Rusya'ya göç ederken, bir bölümü için ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi olan Bişkek kenti önemli bir iç göç merkezine dönüşmüştür. Bu göç sonucunda kentin çeperlerinde gecekondular olarak tanımlanabilecek yasadışı yerleşim alanları oluşmuştur. Bişkek'in kentsel yapısını değiştirerek mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran iç göçmenlerin Bişkek'e göç etme ve yasadışı yerleşim süreci üç farklı boyutta ele alınabilir. İlk yerleşim dalgası, 1989'da eğitilmiş orta sınıf insanlar devlet tarafından kendilerine tahsis edilmesi gereken daireleri uzun zaman beklemiş olmanın yarattığı bıkkınlık nedeniyle ev sahibi olamayan bu insanlar kendi evlerini inşa etmeye karar vererek arsalarla el koymuşlardır. İkinci yerleşim dalgası, 1990'ların sonuna doğru meydana gelmiştir. Tarımsal reformlar ve arazi özelleştirme politikaları kırsaldaki insanları kente doğru göç etmeye itmiştir. Bu politikalar sonucunda gelen kırsal nüfus kentin boş arazilerinde izinsiz konut inşasına başlamıştır. Üçüncü dalga ise, Mart 2005'teki "Lale Devrimi" öncesi ve sonrasında meydana gelmiştir (Sanghera vd., 2012:16).

Sovyetlerin oluşturduğu sosyo-ekonomik yapı ve bunun mirası olarak Kırgızistan toplumu içinde, sermaye veya mesleğe dayalı mekânsal ayrışmadan çok "bölgesel bölünmenin" mekânsal ayrışma üzerinde etkisi söz konusudur (Hatcher, 2011:8). İnsanların kent mekânıyla değişen ilişkisi ve bunun sonucunda oluşan mekânsal ayrışma eylemi daha çok iç göçmenlerin geldikleri bölgelerden (özellikle "güney" illerden gelenler) kaynaklanmaktadır (Fowkes, 1997:142; Flynn ve Kosmarskaya, 2012:453). Kırgızistan geçişlerin zor olduğu dağ sıralarının böldüğü topografik yapısı nedeniyle doğal sınırları olan kuzey ve güney olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır: kuzey bölgesi Çüy (Bişkek kenti), Talas, Isık Göl ve Narın illerinden oluşurken, güney bölgesi Oş, Calal Abad, Batken illerinden meydana gelmektedir. Kuzeyliler kendilerini saf Kırgız olarak kabul ederken ve güneylileri ise "sart"² ifadesi ile tanımlamaktadırlar (Beşirli, 2011:318). Kuzey ve güneyliler arasındaki farklılık bunlarla sınırlı kalmayıp kültür, din, dil, giyim kuşam açısından önemli farklılıklar bulundurmaktadır (Tutar, 2005:173-176). Bu farklılıklar güney ve kuzey bölgelerinden Bişkek'e gelen iç göçmenlerin kendi bölgelerinden gelenler ile birbirine yakın olan yerlerde yaşamayı tercih etmelerinin veya toplanmalarının başlıca nedenleri olabilmektedir. Bu anlamda, Kırgızistan'da görülen kuzey ve güney ayrımının etkileri en çok Bişkek kentindeki mekânsal ayrışma sürecine yansımaları ve Kırgızistan'ın her bölgesinden gelen iç göçmenlerin bölgesel bölünme algısı Bişkek kentindeki mekânsal ayrışmanın önemli bir ayağı olduğu söylenebilir.

Sosyalizm sonrası liberal ekonomiye geçiş insanlarda diğer insanlardan "farklı" olma duygusu yaratmıştır. Bu farklılığın yüceltilmesiyle sosyal statü elde etmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Bişkek kentinin sosyal farklılıkları ele alındığında, özellikle gençler arasında iç göçmenlere karşı yaygın olarak kullanılan ve aşağılayıcı anlam taşıyan "murk" terimine odaklanılmalıdır. "Murk" terimi ile iç göçmenler kullandığı dil, davranışı ve görünüşü alaycı bir şekilde tarif edilmektedir. Bu anlamda, "murk'ın" giyim kuşam

² Sart-Özbek, Tacik ve Farsilere için kullanılan terimdir.

tarzı uygun kabul edilmediği gibi, kişisel temizlik ve Bişkek kentinde birincil iletişim dili olan Rusça dilbilgisi, kelime dağarcığı ve Rusça kelimeleri telaffuz etmek için Kırgızca fonetiği kullandıkları için yetersiz kabul edilmektedir. Rusça konuşabilmek medeniyet göstergesi olarak kabul edilen bu algı Sovyetler döneminin bıraktığı miraslardandır. Bu nedenle kırsaldan gelen iç göçmenler “kültürsüz” veya “medeniyetsiz” olarak tanımlanmaktadır (Schröder, 2010:455; Toktogulov ve Karamatov, 2018:239). Özellikle kentli ve köylü genç erkekler arasındaki en açık ayırt edici özellik olarak belirtilen nitelik, Bişkek’e gelen iç göçmen erkeklerin saldırgan ve kaba davranışları olmuştur. Kentliler, gelen iç göçmenleri gereksiz kavgaların temel aktörleri olarak suçlamakta ve bu klişelerle iç göçmenleri kentsel yaşamın davetsiz misafirleri olarak görmektedirler (Schröder, 2010:456). Bu anlamda, Bişkek’teki kentsel orta sınıf, iç göçmenleri eğitimsiz köylüler olarak küçümsüyor ve kırsal bölgeye tekrar dönmeleri gerektiğine inanmaktadırlar (Sanghera vd., 2012:35). Ayrıca, belirtilmesi gereken nokta iç göçmenlere karşı kullanılan “*murk*” kelimesi bütün iç göçmenler için kullanılmakta yani doğumla atfedilen bir durumu ifade etmektedir. Schröder (2010:456), zaman ve uyum becerileri doğrultusunda, kentsel davranış ve kılık kıyafet kurallarında deneyim kazanarak aynı zamanda da Rusçayı geliştirerek eski bir “*murk*”, sadece doğanlara verilen “*Bişkekçanın’e*” (Bişkekli) asla dönüşemediğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla “kentli” olmak arzu edilen bir kimlik olarak kabul edilebilmektedir.

Harita 1. Bişkek kentinin haritası.

Kırdan kentte göç eden iç göçmenler tarafından Ak Car, Altın Kazık, Alga Elim, Adilet Ayılı, Bugu Ene, Tınçtık, Cumgal Ata, TES 2, Ak Bata gibi Bişkek kentinin değişik bölgelerinde 53 yeni yerleşim alanı kurulmuştur (Sanghera vd., 2012:16; Toktogulo ve Karamatov, 2018:230). Bu yerleşim yerleri kentin güney-batı, batı, kuzey-batı, kuzey, kuzey-doğusunda bulunmaktadır ve yerleşim alanlarının büyüklüğü açısından aralarında 12 ve 25 hanelik yerleşim alanı ile birlikte 15 bin nüfusa sahip olanı da vardır. Günümüzde yeni yerleşim yerlerinin birçoğu alt yapı sorunu ile karşı karşıyadır ve doğal gaz, su ve elektrik gibi temel kamu hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar. Konut sakinleri evlerini aydınlatmak için küçük elektrik jeneratörleri veya araba akülerinden yararlanmak zorunda kalmaktadırlar (Kasmalieva, 2015:53; StanTV, 2008 ve 2010; Toktogulov ve Karamatov, 2018:230; 24.kg, 2011). Yemek pişirmeleri için

büyük su şişeleri ve gaz bidonları satın almaları gerekmektedir. Ayrıca, bu yerleşim alanlarının birçoğunda kreş, anaokulu, okul ve kliniklerin bulunmamaktadır. Bu durumda bazı aileler gayri resmi yoldan kent merkezi yakınlarında oturma izni satın alarak veya bazıları merkezde bulunan akrabalarının dairelerini kullanarak kayıt yaptırmakta ve böylece çocuklarını en yakın okula gönderebilmektedir (Sanghera vd., 2012:16-19). Böylece kentsel konut stokunun yetersizliği artan nüfusun konut ihtiyaçlarını karşılayamaması kentin çevresinde gecekondulaşma sorununa yol açarak Bişkek kentinde mekânsal ayrışmanın ana faktörü olmuştur. Bişkek'te büyüyen ve kentinin ayrılmaz parçası olan bu yerleşim yerleri kentteki mekânsal ayrışmanın en belirgin örnekleridir. Diğer yandan, kentsel bölgeye göç eden iç göçmenler farklı ekonomik ve sosyo-kültürel yaşam tarzlarıyla kentle bütünleşemeyip kentin belirli alanlarında kümelenmesi ve kentin alt yapı sorunu ve kreş, okul ve hastane gibi sosyal hizmetlerin yetersizliği mekânsal ayrışmayı daha da derinleştirmekte olduğunu göstermektedir. Bu örnekler iç göçün Bişkek kentinde meydana gelen mekânsal ayrışma üzerinde önemli derecede etkisi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Bişkek kentinde oluşan mekânsal ayrışma, yoğun iç göç hareketine kentin hazırlıksız olması, kentin plansız büyümesi ve özellikle altyapı eksikliği, iç göçmenlerin aile bağları, sahip oldukları ortak değerler ve tarihsel ve kültürel birikimlerle gerçekleşerek devam etmektedir.

DIŞ GÖÇÜN BİŞKEK KENTİNDEKİ MEKÂNSAL AYRIŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Göç hareketlerindeki artış, II. Dünya Savaşı sonrası ivme kazanırken, küreselleşmenin etkisiyle 1990 sonrası daha da sık ve kitlesel boyutta devam etmiştir. 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması uluslararası ölçekte sınırların açılmasına neden olmuş ve bunun sonucunda Kırgızistan uluslararası göç hareketi ile tanışmıştır (Schuler, 2007:73). Sosyalist hayat sistemi içinde 70 yıllık düzenden sonra karşılaştıkları ekonomik zorluklarla baş edebilmek için çözüm yolunu göç etmekte arayan Kırgızlar, uluslararası göç hareketine başvurmakta tereddüt etmemişlerdir (Ergeshkyzy, 2018:40). Öyle ki, geçmişi konar göçer yaşam biçimine dayanan Kırgız toplumu için göç olgusu, yabancı veya alışık olmadığı bir durum değildi (Altymyshova, 2013:17; Erhan, 1996:231).

Kırgızistan'ın bağımsızlığının özellikle ilk yılları derin bir ekonomik kriz ile karakterize edilebilir. Ülke ekonomisinin serbest piyasaya dayanan bir yeniden yapılanma sürecine maruz kalan çok sayıda işletme kapanmıştır. Dolayısıyla işsiz kalan insanlar ve ücretlerin çok düşük olmasından kaynaklı vasıflı ve uzman kadroyu oluşturan nüfus Sovyetlerin mirasçısı olarak görülen Rusya başta olmak üzere ABD, Avrupa ve diğer ülkelere doğru işgücü göçünü başlatmıştır (IOM, 2020:82; KCHBGS, 2018). Dış göçün ülke bağımsızlığının ilk yıllarında çok şiddetli bir şekilde yaşandığını istatistiksel veriler göstermektedir. Örneğin, 1992'de 77 bin; 1993'de 143 bin kişi Kırgızistan'dan ayrılmıştır (INS Resource Information Center, 1993). Her geçen yıl katlanarak devam eden bu rakamlar 90'ların sonuna gelindiğinde dengelendiği görülse de (Schuler, 2007:79), 2005 ve 2010 yıllarında ülkede yaşanan siyasal krizler ve halk isyanları sonucu iktidarın değişmesi ve yaşanan ekonomik güçlükler dış göçün yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle ülke içindeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın etkisi ile dış göç hızlanmıştır. Böylece, Kırgızistan'ın Sovyetler döneminde sahip olduğu göç alan ülke

konumu, bağımsızlık sonrası göç veren ülke konumuna dönüşmüştür (USAE, 2018:47; FIDH, 2016:10).

Kırgızistan'da günümüzde dışarıya yönelen işgücü göçü hâlâ devam etmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine Bağlı Göç Servisi, Kırgızistan'ın %58'lik çalışma çağındaki nüfusunun %20'si işgücü göçmeni olduğunu belirtmektedir (Nasritdinov, 2016). Kırgızistanlı göçmenlerin 640 bini Rusya'da, 65 bini Kazakistan'da, 30 bini Türkiye'de, 15 bini ABD'de bulunduğunu ve 100 bin civarında kayıt dışı Kırgız göçmeninin de olduğunu altını çizmektedir (KCHBGS, 2020; Ergeshkyzy, 2018:41). Bu rakamlardan Kırgızistan'ın istihdam edilebilir nüfusunun yaklaşık üçte birinin yurtdışında çalıştığı anlaşılmaktadır.

Kırgızistanlı göçmenlerin aktardıkları dövizler ülke ekonomisi, ailelerin geçimi ve gelişimi için büyük öneme sahiptir. Dünya Bankasının 2018 verilerine göre Kırgızistan 2,7 milyar ABD Doları miktarında dövizini yurtdışında çalışan Kırgızistan vatandaşları ülkelerine göndermişlerdir. Bu rakam ülkenin GSYİH'sının %35,1'ine denk gelirken, Kırgızistan'ı yurtdışından gelen işçi dövizine bağımlı ülkelerinden biri haline getirmiştir (WBG, 2018:17). Ayrıca, işçi göçmenlerinin aktardıkları dövizler Kırgızistan'ın ulusal yoksulluk düzeyini %6-7 oranında azalttığı gerçeğini yansıtmaktadır (IOM, 2020:83). Dolayısıyla Kırgızistanlılar, işgücü göçüne katılmayı ekonomik kalkınma stratejilerinin önemli bir parçası olarak kabul etmektedir. Cohen (2019:125-130), göçmenlerin aktardıkları dövizlerin çoğu hane halkların günlük yaşam ihtiyaçlarına harcandığını, gönderilen paraları yatırım yapmaktan ziyade tüketici mallarına "lüks" eşyalara ve ev dekorasyonuna harcadıklarını belirterek gönderilen paraların %90'ından fazlası ev inşaatı ve ev tamiri için kullanıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca, göçmen ailelerinin acil giderleri ve ihtiyaçları karşılandıkça ve insanların yaşam düzeyleri yükseldikçe, tarım dışı işletmelere ve yerel projelere yapılan yatırım miktarında artışın gözlemlendiğini ve göçmen dövizleri genellikle kentsel mekânlarda yatırıma dönüşme özelliği taşıdığının altını çizmektedir.

Tablo 1. 1990-2019 Yıllar aralığında ülke genelinde ve Bişkek Kenti'nde inşa edilen özel konutların m² miktarı (bin m²)

Yıllar	Genel	Bişkek	Oran
1990	9.163	3.405	%37,1
1995	17.927	7.300	%40,7
2000	22.168	10.290	%46,5
2005	23.601	10.676	%45,2
2010	41.938	26.256	%62,6
2015	27.515	11.722	%42,6
2019	29.225	13.376	%45,7

(Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2019)

Dolarına kadar çıktığı belirtilmektedir (sputnik.kg, 2019). Kırgızistan'daki ortalama maaş miktarının 216 ABD Doları ve kişi başına düşen milli gelirin 1430 ABD Doları (KCUİK, 2019) olduğu dikkate alındığında bu fiyattaki konutları sıradan bir ailenin alması pek mümkün olduğu söylenemez. 2014 senesinde Kırgızistan'da gerçekleşen "Mekendeşter-2014" (Vatandaşlar 2014) toplantısında Kırgızistan'ın ABD ve Kanada'daki Büyük Elçisi M. Cumaliev'in: "Kırgızistan'daki konutlar göçmenlerin parasıyla inşa ediliyor" cümlesi ve Kırgızistan'daki inşaat firmalarının, daimî müşterilerinin dış göçmenlerden oluştuğunu belirtmeleri bu durumu desteklemektedir (Oş şaamı, 2015; süper.kg, 2014).

Kapitalist toplum ilkelerinin, sosyalist kent oluşturanlardan çok farklı yerleşim ve mekânsal ayrışma süreçlerine ve kalıplarına yol açtığına dair genel bir anlayış vardır. Bununla birlikte, serbest piyasa ekonomisine geçen Kırgızistan'ın inşaat sektöründeki değişim ve dönüşümlerden kaynaklı konut sunumunun farklılaşması, Kırgızistanlı dış göçmenlerin aktardıkları dövizlerle göçmen ailelerinin değişen tüketim kültürü mekânsal ayrışmanın Bişkek kentindeki ana belirleyicisi haline gelmiştir. Bişkek kentindeki bazı konut projeleri dış göçmenlerin sağladıkları katkılarla oluşmakta olan yeni ekonomik yükselen sınıfı hedef alarak radikal bir biçimde mekânsal ayrışmayı yaratan projeler olmuştur. Bu anlamda, göçmenlerin ailelerine gönderdikleri dövizlerle alınan bu ayrıcalıklı elit konutlara taşınan kesim ile herhangi bir göçmen dövizini almayan kesimin mekânsal ayrışmaya sürüklenmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla, Kırgızistan'daki insanların ekonomik kalkınma stratejilerinin önemli parçası olan göçmen dövizleri mekânsal ayrışma üzerindeki güçlü etkisini korumaya devam edecektir.

SONUÇ

Her ne kadar göç olgusu nüfus hareketi veya yer değiştirme olarak karşımıza çıksa da göçün etkileri ve sonuçları hesaba katıldığında göçün sadece mekânlar arası nüfus hareketliliği olmadığı ve çok daha fazla anlamlar içerdiği görülmektedir. Göçün ekonomik ve sosyal etkileri en çok kentsel alanlarda mekânsal ayrışma şeklinde vücut bulmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu anlamda Bişkek kentinin yaşadığı değişim ve dönüşüm sonucu oluşan mekânsal ayrışmanın önemli iki ayağı bulunmaktadır. İlki, bağımsızlık sonrası yaşanan iç göç kentte oluşan mekânsal ayrışma üzerinde önemli etkiye sahiptir. Sanayi ve kültür başkenti olan Bişkek iç göçmenlerle kent nüfusunu ikiye katlarken, aynı zamanda nüfus yapısında önemli değişimlere uğramıştır. Kentsel konut stokunun yetersizliği nedeniyle kentteki artan nüfusun konut ihtiyaçlarının karşılanmaması gecekondulaşma sorununa yol açarak mekânsal ayrışmanın ana faktörü olmuştur. Ayrıca iç göçmenler farklı sosyo-ekonomik düzey ve sosyo-kültürel yaşam biçimleriyle kentle bütünleşememe sorunu yaşarken, bir taraftan kentli nüfusun iç göçmenleri kabul etmeme ve dışlama eylemleri, alt yapı sorunu, kreş ve okulların yetersizliği ve sağlık hizmetlerine ulaşım zorluğu Bişkek kentinde ortaya çıkan mekânsal ayrışmayı daha da derinleştirmiştir.

Bişkek kentinde oluşan mekânsal ayrışmanın ikinci ayağını dış göç ve dış göçmenlerin sağladıkları ekonomik katkılar oluşturmaktadır. Ülkede yaşanan ekonomik zorluklara rağmen Bişkek kentinde inşa edilen özel konutların miktarındaki artış, diğer yandan ülkedeki ortalama maaş miktarı ile inşa edilen özel konutların fiyatları arasındaki ters orantı dikkat çekicidir. Bu bağlamda Bişkek kentindeki ayrıcalıklı özel konutları geçimini ortalama maaşla veya hayvancılık ve tarımcılıkla geçinen insanların

alamayacağı gerçeği vardır. Bundan dolayı dış göçmenlerin aktardıkları dövizlerin Bişkek kentinde ve özellikle inşaat sektöründe yatırıma dönüştürüldüğü sonucuna varılabilir. Öyle ki Kırgızistan genelinde yapılan özel konutların büyük bir oranı Bişkek kentinde görülmesi bu sonucu destekleyici niteliktedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarından günümüze kadarki süreç içerisinde Bişkek kentinde inşa edilen yüksek fiyatlı elit konutlar ve göçmen dövizleriyle alınan bu konutlara taşınan göçmen aileleri ile herhangi bir göçmen dövizini almayan kesimlerin mekânsal ayrışmaya sürüklenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, sosyalizm sonrası Bişkek'in kentsel yapısı eşzamanlı yoksullaşan yerleşim yerlerinin yanı sıra elit yerleşim bölgelerinin varlığıyla karakterize edilebilmektedir. Sonuç olarak bu tablo, Bişkek kentindeki mekânsal ayrışmanın ana faktörü bağımsızlık sonrası gelişen iç ve dış göç olduğunu gösterirken, aynı zamanda göç ile mekânsal ayrışma arasında ciddi bir ilişkinin olduğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Abazov, R. (1999), Economic Migration In Post-Soviet Central Asia: The Case Of Kyrgyzstan, *Post-Communist Economies*, 11(2), s.237-252.
- Altımışova, Z. (2013), 1930'lu Yıllarda Kırgızistan'dan Çin'e Göç Hareketleri, *Turkish Studies*, 8(11), s.17-29.
- Aytaç, Ö. (2013), Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu, *İdealkent*, 9, s.138-169.
- Bayraktutan, Y., Akbulut, F. ve Özbilgin, M. (2016), Mekânsal Ayrışma-İktisadi Dinamikleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 9(43), s.1669-1682.
- Beşirli, H. (2011), Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik Ve Sosyo-Kültürel Yapısı, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, s.313-331.
- Castels, S ve Miller, J. M. (2008), *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Çev.: B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, J.H. (2019), Göçmen Dövizlerinin Etkileri ve Göç: Kuramsal Önergeler ve Fırsatlar, (Çev.: T. Bilecen), *Göç Dergisi*, 6(2), s.119-150.
- Ergeshkyzy, A. (2018), Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'dan Göç ve Göçmen Sorunları, *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 2(2), s.39-48.
- Erhan, S. (1996), Göç ve Kimlik, İçinde. II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, (231-242). Mersin: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Es, M. (2010), 21. Yüzyıl Kentlerinde Göçlere Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekânsal ve Sosyal Ayrışma Olgusu, (Ed.: E. Karakurt Tosun), *Mekân, Kültür ve Yönetim Perspektifinde 21. Yüzyıl Kentleri*, s. 77-138, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Flynn, M. ve Koshmarskaya, N. (2012), Exploring "North" And "South" In Post-Soviet Bishkek: Discourses And Perceptions Of Rural-Urban Migration, *Nationalities Papers*, 40(3), s.453-471.
- Fowkes, B. (1997), *The Disintegration of the Soviet Union*, UK Palgrave Macmillan.
- Güleç Çolak, S. (2017), Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), s.13-37.

- Hatcher, C. (2011), Making Citizens Legible: Legacies of Population Registration Systems in Post-Socialist Cities, Working Paper for the Social Research Centre, University of Zürich, Switzerland.
- INS Resource Information Center, (1993), *Kyrgyzstan: Political Conditions In The Post-Soviet Era*, Washington D. C., <http://hrlibrary.umn.edu/ins/kyrgyz93.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.06.2020).
- IOM. (2020), *World Migration Report 2020*, Geneva: IOM. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü. ve Türkyılmaz, S. (2010), Temsili Bir Örneklemede Sosyo- Ekonomik Statü (Ses) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), s.182-220.
- Kasmalieva, D. (2015), Особенности Процесса Урбанизации Города Бишкек (Bişkek kentinin kentleşme sürecinin özellikleri), *Известия Вузов Кыргызстана*, 8, s. 52-54.
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2008), *Миграция (Göç)*, Bişkek: KCUİK, <http://www.stat.kg/ru/gorod-bishkek/> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2019), *Менчик Формалары, Жайгашкан Жери Жана Аймактар Бююнча Турак Жай Фонду* (Mülkiyet biçimine, konumuna ve bölgeye göre konut.), Bişkek: KCUİK, <http://www.stat.kg/kg/statistics/zhilishnyj-fond/> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2019), *Орточо Айлык Эмгек Акы* (Ortalama maaş), Bişkek: KCUİK, <http://www.stat.kg/kg/opendata/category/112/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020).
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2019), *Улуттук Эсендер* (Ulusal hesaplar), Bişkek: KCUİK, <http://www.stat.kg/kg/statistics/nacionalnye-scheta/> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).
- Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2020), *Численность Постоянного Населения По Территории На Начало 2020* (2020'nin başında bölgelere göre yerleşik nüfus), Bişkek: KCUİK. <http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/> (Erişim Tarihi: 29.05.2020).
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine Bağlı Göç Servisi (KCHBGS). (2018), *Статистика* (İstatistik), Bişkek: KCHBGS. <http://ssm.gov.kg/полезная-информация/статистика/> (Erişim Tarihi: 20.05.2020).
- Kostyukova, I. (1994), The Towns Of Kyrgyzstan Change Their Faces: Rural-Urban Migrants In Bishkek, *Central Asian Survey*, 13(3), s.425-434.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, E. (1999), *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, New York: Oxford Univeristy Press.
- Massey, D. S., Rothwell, J. ve Domina T. (2009), The Changing Based Of Segregation In The United States, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 626(1).
- Medvedkov, Y. ve Medvedkov. O. (2007), Upscale Housing In Post-Soviet Moscow And Its Environs. (Ed.:, K. Stanilov), *The Post-Socialist City*, s.245-265, Dordrecht: Springer.

- Mutlu, E. ve Varol, Ç. (2017), Sosyo-Ekonomik Farklılaşma Ve Mekânsal Ayırışma: Bursa Metropolitan Alanı Analizi, *Megaron*, 12 (1), s.87-105.
- Nasritdinov, E. (2016), Pros And Cons Of Migration In Kyrgyzstan, www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons (Erişim Tarihi: 15.03.2020).
- Ulusal Stratejik Araştırma Enstitüsü (USAE). (2018), *Кыргызстан: Кенейтилген Миграциялык Профил 2015-2018* (Kırgızistan: genişletilmiş göç profili 2015-2018), Национальный Институт Стратегических Исследований, ИОМ: Kyrgyzstan. <https://iom.kg/wp-content/uploads/2011/07/Migration-Profile-2018-in-Kyrgyz.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2020).
- Sanghera, B., Satybaldieva, E., Rodionov, A., Serikzhanova, S., Choibekov, N. ve Sultanmuratova, K. (2012), Illegal Settlements And City Registration In Kyrgyzstan And Kazakhstan: Implications For Legal Empowerment, Politics, And Ethnic Tensions, *Open Society Foundations*, 5, 4-51.
- Schuler, M. (2007), Migration Patterns Of The Population in Kyrgyzstan. *Espace, Populations, Societies*, 1, 73-89.
- Schröder, P. (2010), “Urbanizing” Bishkek: Interrelations Of Boundaries, Migration, Group Size And Opportunity Structure, *Central Asian Survey*, 29(4), 453-467.
- Soja, E.W. (2009), The City and Spatial Justice, *Spatial Justice*, s.1-5.
- Sputnik.kg. (2019), Үйдүн эң арзаны кайда сатылат? Кыргызстандыктар үчүн рейтинг (En ucuz evler nerede satılır? Kırgızistanlılar için puan), 13 Haziran 2019, <https://sputnik.kg/infographics/20190613/1044678225/kyrgyzstanda-satylgan-ehn-arzan-batirler.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).
- StanTV. (2008), Два Мира В Одной Параллельной Плоскости (Bir paralel düzlemde iki dünya), 8 Nisan 2008 <http://www.stan.tv/news/5366/> (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- StanTV. (2010), Открытая Трасса Взамен На Электричество (Elektrik karşılığında açık yol), 1 Kasım 2010. <http://www.stan.tv/news/18023/> (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- Super.kg. (2014), Элчи: “Кыргызстандагы Турак Үйлөр Мигранттардын Акча Каражаттарына Курулуп Жатат” (Elçi: “Kırgızistan’daki konutlar göçmenlerin parasıyla inşa ediliyor”). <https://www.super.kg/kabar/news/76463/> (Erişim Tarihi: 21.05.2020).
- Sykora, L. (2009), New Socio-Spatial Formations: Places Of Residential Segregation And Separation In Czechia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100(4), 417-435.
- Şentürk, Ü. (2014), Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri, *Doğu Batı Dergisi*, 85-106.
- Toktogulov, B. ve Karamatov, O. (2018), Kırgızistan, (Ed.:, A. Ç. Yıldız ve M. Yılmaz), *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, s. 197-282, Ankara: Ahmet Yesevi Mütevelli Heyet Başkanlığı.
- Tutar, H. (2005), Kırgızistan’daki Son Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 169-182.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016), Göçün Toplumsal Ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.

- Türk Dil Kurumu. (2020), *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- World Bank Group. (2018), Migration and Remittances: Recent Developments And Outlook, *Migration and Development Brief* 30, 1-31.
- The World Bank. (2020), World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=KGZ> (Erişim Tarihi: 22.06.2020).
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011), Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 845-862.
- Yüceşahin, M. M. ve Tuysuz, S. (2011), Ankara Kentinde Sosyo-Mekânsal Farklılaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-188.
- 24.Kg. (2011), Ни Поехать, Ни Проити (Ne sür ne de geç), Haziran 2011, <http://www.24kg.org/community/print:page,1,75508-ne-proexat-ne-projtihellip.html> (Erişim Tarihi: 09.05.2020).
- Ош шаамы. (2015), Ошто Жер Кымбаттап, Уйлоп Арзандады (Oşta arsa pahalılaştı, evler ucuzladı), 12 Kasım 2015. <http://oshshamy.kg/index.php/kg/component/k2/item/111-oshto-zher-kymbattap-jl-r-arzandady> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

DERLEME MAKALE

REVIEW ARTICLE

TANRILARDAN PATRONLARA OTORİTENİN GELİŞİMİ

From Gods to Bosses: The Development of Authority

Tuğçe KARAMANOĞLU*

Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 11.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.05.2021

ÖZ

Bu çalışmanın amacı insanlık tarihini inceleme ve anlamlandırma noktasında metafizik düzeyde ve toplumlar nezdinde de bir sosyal gerçeklik olarak tanrı figürü ile modern ve post modern dönemler içerisinde tanrılarınkine benzer bir takipçi kitlesine ve davranış örüntüsüne sahip olduğu düşünülen patron figürüne ilişkin tarihsel bir anlatı sunmaktır. Bu doğrultuda öncelikle Antik Yunan, Nors ve Sümer tanrılarına dair mitolojik anlatılara dayanan bir çerçeve çizilmiş ardından emek ve üretim sürecinin başlangıcına dayanan patronluk olgusuna değinilmiştir. Her iki figür otorite kavramı açısından değerlendirilerek, tanrılar, patronlar ve otoriteyle ilişkisel olan çeşitli literatür bulguları eşliğinde yorumlanmıştır. Sonuç olarak, çalışmanın ortaya çıkış sorunsalı olan "Patronlar tanrılaşıyor mu?" için bir cevap üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrılar, Patronlar, Otorite, Mit.

ABSTRACT

The aim of this study is to present a historical narrative about the god figure, which has a great place in analyzing and interpreting the history of humanity, and the boss figure, which is thought to have a follower mass and behavior pattern similar to those of gods in modern and post-modern periods. In this direction, firstly, a frame based on mythological narratives of Greek, Norse and Sumerian gods was drawn and then the position of patronage based on the beginning of the labor and production process was mentioned. Both figures have been evaluated in terms of the concept of authority, and interpreted in a systemic flow with various literature findings on gods, bosses and authority. As a result, it has been tried to produce an answer to the question of the emergence of the study "Are the bosses getting divine?".

Keywords: Gods, Bosses, Authority, Myth.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Karamanoğlu, T. (2021). Tanrılardan Patronlara Otoritenin Gelişimi. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 67-80.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: tugcekaramanoglu@hotmail.com

GİRİŞ

Modern öncesi dönemde hemen hemen her toplumda bulunan mitolojik söylence öğeleri psikologlar, sosyologlar ve antropologların yıllar boyu önemli araştırma kaynaklarını oluşturmuştur. Freud, Jung, Moreno, Levi-Strauss ve Propp gibi bilim insanları bireye ve topluma dair açıklamalarını mitlere, kadim bilgeliklere dayandırmış, yaratıcıyı, yaratımı, varoluşu ve yok oluşu keşfetmeye çalışmışlardır. Jung ve Kerényi'ye göre (1993: 25) mitoloji, tanrıların biyografisi olarak değerlendirilmemelidir. Mitoloji bir biyografiden hem daha fazlası hem de daha azıdır. Mitoloji bazen bir kişinin bazen ise bir ulusun biyografisi niteliğindedir. Bu nedenle yeryüzünün her noktasından medeniyetler insanın yaradılışından yok oluşuna varana değin kendilerine ait çeşitli mitler oluşturmuşlardır. Bu medeniyetlerin konumları farklı olsa dahi oluşturdukları söylence ve inanışların birbirleri içerisinde hep bir karşılığı görülmüştür. Örneğin Roma, İskandinavya, Mezopotamya, Asya ve dünyanın daha birçok yerinde insanlar benzer kişileri farklı kimlikler ile süslemişlerdir (Lewin, 1998: 9; Subaşı, 2016: 41).

Mitler sadece bir öykü değil aynı zamanda bireylere ve toplumlara ışık tutan toplumsal gerçekliklerdir. Öyle ki, arkaik dönemde toplumlar mitleri bir sosyalizasyon aracı olarak kullanmış ve bu yönü ile uygarlığın temel ögesi haline getirmişlerdir (Malinowski, 1990: 87). İnsanları yaradılışa ve kurtuluşa dair söylenceler ile bir araya getiren mitler başlangıçta tanrılar, dinler ve doğa üstü olaylar etrafında şekillenmiştir. İlerleyen tarihsel süreç içerisinde ise gündelik hayat tasvirlerine varana dek yaygınlaşmış, çeşitli ritüeller ile yerleşik hale gelmiş ve insan zihninin uyarılmasına yarayan sosyal bir karakter, bir iletişim biçimi olarak görülmüşlerdir (Morford ve Lenardon, 2003: 11). Koruyan, birleştiren ve yönlendiren, bir ulus için tutkal görevi üstlenen aynı zamanda ideoloji taşıyıcısı olan mitler çeşitli figürleri ve kurumları temsil ederek zaman içerisinde eski etkisini yitirse, günümüzde akıl dışı olarak nitelendirilse bile halen varlığını koruyabilmektedirler (Armstrong, 2014: 8; Akgül 2014: 1).

YÖNTEM

Yukarıda anlatıldığı yönü ile mitlerin, günümüz işgücü piyasalarının organizasyonel yapılanmaları içerisinde etkilerini gösteriyor olabileceği düşünülmektedir. ‘Patronlar tanrısallaşıyor mu?’ sorusundan hareketle oluşturulan bu çalışma kapsamında da arkaik dönemden günümüze uzanan mitolojik tanrı anlatılarının otorite göstergeleri ile tarihsel düzlemde aktarılması, işgücü piyasasındaki otorite figürü olarak nitelendirilen patronlar ile benzerlik ve farklılıklarına ilişkin bir analiz sunulması amaçlanmaktadır. Mitolojik anlatıların ve çalışma olgusunun bir arada değerlendirildiği nadir çalışmalardan birisi olan bu çalışmanın günümüz işgücü piyasasının aktörlerini ve konumlarını anlamlandırma noktasında bir perspektif sunması ve ileride gerçekleştirilebilecek çalışmalar için bir kaynak niteliği taşıması yönü ile literatürü genişletici bir görevinin olduğu düşünülmektedir.

Bu doğrultuda, çalışma kapsamında konuya ilişkin bir literatür taraması yapılarak öznelerinin bireysel özellikleri bakımından değer taşıyan ve otorite figürü haline gelen mitolojik anlatılar belirlenmiştir. Ardından bu mitolojik anlatıların çıkış noktaları ile tanrılarına dair literatür aktarılmış ve günümüz işgücü piyasasında patronların konumuna ilişkin bilgiler sunulmuştur. Son olarak, aktarılan mitolojik bilgiler otorite kavramı ışığında yorumlanmıştır.

TANRILARIN SERÜVENİ

Bu bölümde insanlık tarihinin ve yaradılışın açıklamasında sıkça başvurulan mitolojik tanrı anlatıları çeşitli topluluklarda yer ediniş biçimleri ile aktarılacaktır. Literatürde yer alan mitolojik anlatılar arasında öznelere bakımından kolektif faydadan ziyade bireysel arzuları ve hakimiyet arayışları açısından takipçileri tarafından eleştiri odağı olmuş tanrı sıfatına sahip karakterlerin yer aldığı üç mitolojik anlatı seçilmiştir.

YUNAN MİTOLOJİSİNDE TANRILAR

Hesiodos'a göre (1977: 7) hiçbir şey yokken Khaos vardı. Evren henüz oluşmamış, her şey etrafa saçılmış durumdaydı ve Khaos'un içinden dört tane varlık belirdi. İlk her şeyi doğuran, toprak ana Ghaia oluştu. Ardından yer altının, hiçliğin ve uçsuz bucaksızlığın özü Tartaros ile ölümsüzlerin ve ölümlülerin aklını başından alan Eros çıka geldi. Son olarak da karanlığın simgesi Erebus katıldı onlara. Ghaia kendine denk bir eş yarattı, Uranos (gökyüzü). Sonra Ouera (dağlar) ve Pontus'u (denizler) yarattı. Ghaia'nın Uranos ile birlikteliğinden üçüz Hecatoncheirler (yüz kollu devler), üçüz Kykloplar ve titanlar (altı tanrıça ve altı tanrı) doğdu. Uranos ilk çocuklarının gücünden korktu, görünümlerinden iğrendi ve onları Tartaros'a hapsetti. Bu duruma öfkelenen Ghaia diğer çocuklarından kardeşlerini kurtarmaları için yardım istedi. Ona yardım etmeye sadece titanların en küçüğü ve efendisi Kronos (Saturn) yanaştı, annesinin desteği ile babasına başkaldırdı. Bir gece deniz kenarında uzanan Uranos'a saldırdı ve erkeklik organını annesinin verdiği mızrak ile kesti. Tıpkı babası gibi gücün ve iktidarın verdiği sarhoşluktan gözü dönen Kronos annesine verdiği sözü tutmadı, kendi iktidarının son bulmasından korkup, annesi gibi toprak tanrıçası olan Rhea'dan (Kybele) doğan beş çocuğunu yuttu. Ancak bir tanesi, Zeus (Jüpiter), Rhea ve Ghaia'nın planları ile Kronos'tan korundu, gizlice büyütüldü. Zeus yetişkin bir tanrı haline geldiğinde Kronos'un babası Uranos'a yaptığı gibi annesinin desteği ile başkaldırdı. Tanrılar ve titanlar arasında yıllar süren savaşı başlattı. Ghaia'ya bir söz verip kardeşleri ile birlikte onun ilk çocuklarını Tartaros'tan kurtardı. Kykloplar özgürlüklerinin bedeli olarak Zeus'a gök gürültüsü ve şimsekleri, Poseidon'a (Neptün) üç başlı mızrağı, denizlerin dalgasını ve depremleri son olarak Hades'e (Plütön) de görünmezlik miğferini verdi. Tanrılar titanlara karşı verdikleri mücadelede büyük bir üstünlük sağlayıp onları Tartaros'un derinliklerine hapsetti. Olympos dağının zirvesi ve yerin altı artık tanrı ve tanrıçalara aitti. Zeus gökyüzüne, Hades yerin altına, Poseidon denizlere, Demeter toprağa, Hera doğumlara, Hestia ise yuvalara hükmetti. Her biri insan soyu ile yakinen ilgilendi, kimi zaman onları cezalandırdı, kimi zaman ise ödüllendirdi. Tüm bu tanrılar insanlarda da var olan aşk, sevgi, nefret, korku, intikam, şefkat, mutluluk, gurur ve kin gibi duygu ve hisleri içlerinde barındırdılar. Göklerdeki, yerin yüzündeki ve altındaki, insan ırklarının yaşamlarındaki olayları yöneterek varoldular ve yok oldular (Hesiodos, 1977: 8-9; Rosenberg, 2003: 31-41).

NORS MİTOLOJİSİNDE TANRILAR

Nors, İskandinav, Kuzey Avrupa ya da Germen mitolojisi, dünyanın kuzeyindeki soğuk bölgelerde yaşayan toplumların ölümlü tanrılarının ve kahramanlarının hikâyeleri ile doludur. Nors mitolojisine göre başlangıçta uçsuz bucaksız boşluk olan Ginnungagap'tan başka bir şey bulunmuyordu. İlk olarak ateş diyarı Muspelheim oluştu ardından da buz ve sis diyarı Niflheim meydana geldi. İlk yaşam ise bu iki diyarın

birleşiminden doğan Ymir adındaki dev ile ortaya çıktı. Daha sonra bu devin vücudundan çocukları meydana geldi, bir buz dağının içinden beliren Burin adındaki erkek de ilk tanrı olarak anıldı. Burin'in bir devin kızı olan Besta ile evlenen Bor adında bir oğlu oldu. Bor ile Besta'nın Ve, Vili ve Odin adında üç çocuğu doğdu. Bu üç çocuk devlerin babası Ymir'i öldürüp tanrıların iktidarını getirip, Ymir'in bedeninden yeni dünyaları, yer yüzünü ve gökyüzünü, dağları ve denizleri yarattı. Nordik tanrıları tıpkı insanlar gibi ölümlüdürler ve kendi kaderlerine boyun eğler. Yunan tanrılarının aksine insanların işine pek karışmaz, kendi görevleri doğrultusunda insanlarına yol gösterir, korur, cezalandırır ve kaderleri etrafında zamanlarını doldururlar (Rosenberg, 2003: 327-332). Nordikler Dünya Ağacı olarak bilinen Yggdrasil'in üç katında ve dokuz dünyasında yaşarlar. En üst katta savaş tanrılarının diyarı Asgard vardır. Orta katta Elflerin diyarı Alfheim, insanların diyarı Midgard ve ateş diyarı Muspelheim vardır. En son katta ise toprak ve tohum tanrılarının diyarı Vanaheim, buz devlerinin diyarı Jotunheim, buz ve sis diyarı Niflheim, ölümler diyarı Hel ve cüceler diyarı Nidavellir/Svartalfheim vardır (Daniels, 2014: 193). Nors mitolojisinin başlıca tanrıları ise savaş tanrısı ve ölümlülerin atası Odin, ana tanrıça Frigg, ölümlülerin koruyucusu ve en güçlü tanrı Thor, en sevilen tanrı Balder, rüzgârın ve denizlerin hükümdarı Njord, güneşin ve yağmurların tanrısı Frey, aşk tanrıçası Freya, tanrıların ve dokuz diyarın nöbetçisi Heimdall, akıl ve duyu tanrısı Honeir, son olarak da iki buz devinin çocuğu olmasına rağmen Odin tarafından evlat edinilen, sinsilik ve kavga çıkarıcı tanrı olarak bilinen Loki'dir. Nordiklere göre bu dokuz dünyadaki herkes ölümlüdür. Ragnarok (kıyamet) geldiğinde birçok tanrı, dev, insan ve elf ölecektir. Odin her şeyi bilen ve gören birisidir. Kendi sonunu görmesine rağmen kaderine karşı gelmek için bir girişimde bulunmaz çünkü savaşçılar öldüklerinde Asgard sarayının en görkemli salonu olan Valhalla'da beraber şölen verir, yiğitliklerini kutlarlar. Yggdrasil'de dünyalar arası geçiş yapılabilen bir gökkuşağı köprüsü vardır. Tanrılar insanlara pek karışmasalar da tıpkı onlar gibi hisleri deneyimledikleri için kendi yaşamlarından payeleri onların dünyasına saçarlar. Onlara göre kıyamet bir son değil aksine yeni bir başlangıçtır. Bir devir sona erecek ardından yeni bir devir başlayacaktır. Ymir'in yok olduğu gibi Odin'de yok olacak, ardından başka diyarlar ve başka tanrılar var olacaktır (Rosenberg, 2003: 331-338).

SÜMER MİTOLOJİSİNDE TANRILAR

Başlangıçta her şey birdi. Gök varlık An ve yer varlık Ki birbiri içine geçmişti. Onların birleşiminden hava tanrısı Enlil, deniz ve bilgelik tanrısı Enki, bereket ve aşk tanrıçası Inanna doğdu. Enlil, An ve Ki'yi ayırdı, annesi Ki ile birleşip ana tanrıça Nimmah'ı oluşturdu. Sonrasında babasını devirip tanrıların kralı oldu (Daniels, 2014: 39; Kramer, 1972: 82). Sümer mitolojisine göre evren üç bölümden oluşur; gök, yer, yer altı. Gökte hava tanrısı Enlil, eşi hava tanrıçası Ninlil ve ay tanrısı Nanna, onun eşi Ningal ve oğlu güneş tanrısı Utu vardır. Yerde tohumdan, çiftten, sabandan, bereketten, sığırdan sorumlu tanrılar Enten, Uttu, Lahar ve Aştan bulunur. Yer altında ise tanrı Nergal ve tanrıça Ereškigal hüküm sürmektedir (Kramer, 1972: 88). Bu üç katman oluşmadan önce sadece gök ve yer altı vardı. Zaman içerisinde gök tanrılar kendilerine ve yer yüzüne hizmet etsinler diye yer tanrılarını yarattılar. Yer tanrılarının birbirleri ile kavgaya tutuşmasından ötürü tanrılar işlerini yaptıramadıkları için bilgelik tanrısı Enki'ye danıştılar. Enki yer yüzünün işlerini görmesi için insanı yaratmalarını emreder. Bunun üzerine ilk fani Eridu/Adapa yaratılır. Sümer tanrıları ölümsüzlükleri haricinde

yarattıkları insanlara benzerler. Onlar gibi birbirlerine hiddetlenir, intikam alır, aşık olur ve yardım ederler. Mezopotamya olarak anılan geniş bir coğrafyada Asur, Babil, Hitit ve Akad gibi medeniyetlerin var oluşuna ve yok oluşuna, insanların dualarını yerine getirmek için kendilerine kurbanlar verilmesine neden olan bu tanrılardır. Yine çağlar boyu Mezopotamya'nın üzerinde güneşi parlatanlar da bu tanrılardır (Kramer, 1972: 29).

PATRONLARIN SERÜVENİ

19. yüzyılın deneysel psikologlarından Ebbinghaus kökenini antik dönemlerden aldığı için psikoloji bilimine, geçmişi uzun ancak tarihi kısa bir bilim tanımlaması yapmaktadır (Schultz ve Schultz, 2007: 25). Bu tanımın patronların tarihi için de kullanılabileceği düşünülmektedir. Öyle ki, patronların hikâyesi de tıpkı psikoloji bilimi gibi kökeni antik dönemlere dayanan emek tarihinin başlangıcına kadar gidebilmekte ancak bunun kapsamlı bir şekilde incelenmesi daha yakın tarihlere rastlamaktadır. Dolayısıyla, patronlardan bahsedebilmek için öncelikle emekten, emekçiden ve özel mülkiyetten bahsetmek gerekmektedir. Engels (1977: 216) emeğin gelişim sürecine dair yaptığı açıklamalarını insan türünün başlangıcına dayandırmaktadır. Ona göre emeği yaratan insan değil, insanı yaratan emektir. Engels bu tezini insan türünün dik durabilme kabiliyetini kazanıp, serbest hale gelen ellerini bir yerden başka bir yere gidebilmenin ötesinde farklı işlevler için de kullanmaya başlamasından ve elleri ile emek yaratmasından hareketle öne sürmektedir. El, emeğin sadece bir aracı değil aynı zamanda bir çıktısıdır da. Braverman'a (2008: 73) göre insan emeğinin ön plana çıkabilmesi sadece eli işlevsel bir biçimde kullanımından kaynaklanmaz. İnsan emeğinin asıl handikapı evrimsel süreç içerisinde eli ile beraber gelişen ve büyüyen beynidir. Ona göre beynin büyümesi ve kortekslerdeki gelişim insanın herhangi bir eylemini daha işlevsel kılmaktadır. Canetti (2006: 215) bu durumu elin sabrı diyerek özetlemektedir. El ile ince ince işleyerek ve zihinsel süreçlerden geçirerek yapılan her eylem insanı ve emeğini ayırt edici kılmaktadır. Böylelikle insan emeği diğer herhangi bir canlının emeğinden daha ön planda olmaktadır. Sonuç olarak; dik durabilen, elini ve beynini işlevsel bir biçimde kullanabilen insan, daha uzun süre hayatta kalmaya, ürettiği emeği saklamaya, satmaya ve satın almaya başlar hale gelmiştir. Büyük bir sosyalizasyon ağının parçası olup, emeğin işlevsel kılınabilmesi için bir üretim sürecine, iş bölümüne ve takasa girmeye, böylelikle de sermaye oluşturmaya başlamıştır (Engels, 1977: 231; İlin ve Segal, 2014: 73). Zaman içerisinde emek vermeye ve emek almaya başlayan insan bu eylemini karşılıklı hale getirerek çalışma olgusunu yaratmıştır. Kişi artık hayatta kalabilmek ve yaşamından keyif alabilmek uğruna diğerleri tarafından değerli bulunan ve karşılığını ödemeye razı geleceği eylemlere atılmıştır (Bauman, 1999: 13). Antik çağlardan beri var olan bu atılım Aristo'ya göre satın alınan değil sadece satılan bir süreci ifade etmektedir. Ancak zaman içerisinde emek satın alınan bir metaya da dönüşmüştür ve emek sahibi bireylerin emekleri karşılığında ücret alabilen konumda olmaları geçtiğimiz birkaç yüz yıl öncesine kadar toplumsal yapı içerisinde silik de olsa yer bulmuştur (Braverman, 2008: 77-78). Fromm (1995: 48) orta çağda bireylerin, doğal düzen olarak benimsenen toplumsal düzen içerisinde yaptıkları işi bir meslek ediminin ötesinde topluma ait olmak, sosyal anlamda bir yer edinmek için yapma eğiliminde olduklarını ve yapmaları gereken işlerin doğumlarından itibaren belli olduğunu dile getirmektedir. Sennett (2012: 32) ise bu belirli iş sahipliğinin yerini zamanla çağın, toplumun ve bireylerin geçirdiği dönüşümler sonucu müthiş bir belirsizliğe bıraktığını belirtmektedir.

Bir kimsenin, herhangi bir toprak parçasını çit ile çevirip kendi tahakkümü altında tutması ve bunun diğerleri tarafından meşrulaştırılması özel mülkiyetin özetidir (Brizon, 1977: 277). Locke (2002: 116) bir arazide bir ağaç dikip bunun mahsulünü aldığı anda kişi sadece mahsulün değil, ağacın, hatta o arazinin de mülkiyetini alır diyerek herkese ait olan doğanın, emek sarf edilmesi ile özel bir hale gelebileceğini açıklamaya çalışmıştır. Rousseau'ya (1998: 118) göre özel mülkiyet toplumdaki bütün kötülüklerin nedenidir. Mülkiyetin doğuşu insanların birbirlerinden ayrışmasına, her alanda sınıflı bir yapının ortaya çıkmasına neden olur. Toprakta başlayan bu mülkiyet hakkı, tarımda bazı kimselerin egemenliği ve birçok kişinin mülksüzleşmesi ile üretimde artışı ve tarımda kapitalizmi doğurmuş, böylelikle sanayi kapitalizminin zemini hazırlamıştır (Wood, 2003: 155). Bu süreçte çalışma ile yaşam öyle iç içe geçmiştir ki, çalışmayı sorgulamak adeta yaşamı sorgulamak olarak nitelendirilmiştir. Çalışma olgusu kendisinden daha büyük bir olgunun, kapitalizmin habercisi haline gelmiştir (Fleming, 2017: 8-9). Kapitalist sistem içerisinde gelişen emek alım ve satımı emekçinin tükettiğinden daha fazlasını üretmesine, özel mülkiyetin ve sermaye birikiminin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle yeni otoriteler, patronlar ortaya çıkmıştır.

İlkel dönemde takas ile başlayan ticari faaliyetler zaman içerisinde büyük dönüşüme girmiştir. Genellikle küçük ve mekânsal olarak birbirine yakın gruplar arasında gerçekleşip mesafe arttıkça azalma eğilimi gösteren takas usulü, paranın icadı ve sanayi çağı ile beraber hem öznesi hem de nesnesi açısından anlam değiştirmiştir (Güvenç, 2015: 263). Dünyanın gördüğü en büyük kitlesel ve uzun mesafe hareketliliklerine zemin hazırlayan Sanayi Çağı, emek ve sermaye açısından da ciddi bir dönüşüme kaynaklık etmiştir (Freyer, 2018: 48). Tarihsel süreç içerisinde her dönem gücü elinde tutan bir kesim olmuştur. Bu kesim kimi zaman krallar, kimi zaman senyörler, kimi zaman ise patronlardır. Onların gücünün hedefi ise serfler, köleler, sanayi kapitalizminin ürünü olan işçi sınıfıdır. Orta çağda toprağın getirdiği zenginlik ile ön plana çıkan aristokratlar yüz yıllar boyu ince ince işlenmiş sınıai mülkiyet ile doğan yeni bir sınıfa, burjuva sınıfına güçlerini kaptırmıştır (Brizon, 1977: 249). Başlangıçta aristokrasiye karşı bir halk devrimi gerçekleştiren bu sınıf neredeyse yarım yüz yıl sonrasında yeni soylular olarak halk ile arasına ciddi bir mesafe koymuştur. Bu yeni soylular üretim piramidinde en üstte bulunan ve genellikle sermayeyi elinde tutan kişilerdir (Freyer, 2018: 59). Tek başlarına birçok emekçiyi üretim sürecinde tutan bu yeni sınıfın üyeleri üstlendikleri patron sıfatı ile ürünün ve emeğin sahibi olarak tarih sahnesinde de üst basamakta yerlerini almışlardır (Braverman, 2008: 84). Çalışmanın sembolik ve pratik anlamda yaşam biçimi olması ile mevcut konumlarını sağlamlaştırmış, işçi sınıfının az zamanda az ücret ile ürettikleri yoğun emeğin sahibi olmuşlardır (Fleming, 2017: 13).

OTORİTENİN TARİHSEL VE YAPISAL GELİŞİMİ

Sennett (2017: 32) otoriteyi güç ve egemenlik ışığında mevcut denetim ve statü mercilerini anlamlandırma çabası olarak tanımlamaktadır. Ona göre otorite yaşamın hemen hemen her noktasına nüfuz edebilen ancak somut bir biçimde görülemeyen bir olgudur. Kişi otoriteyi doğrudan göremeyebilir ancak varlığını çeşitli kişi, kurum ve nesnelere üzerinden hissedebilir. Bu noktada Weber (2005: 38) otoriteden bahsedebilmek için gücün meşru kabul edilmesinin gerekliliğine vurgu yapıp, meşru otoritenin üç türünü tanımlamaktadır. Bunlar; yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Yasal otoritede bireyler otorite figürünün direktiflerini birer emir ya da kanun olarak algılaya;

geleneksel otoritede arkaik öğreti olarak nitelendirilebilecek çağlar boyu aktarılan inanç ve davranışları sürdüren figürlerin otoritesini meşrulaştırma; karizmatik otoritede ise otorite figürünün mevcut karakteristik özelliklerinin ya da sergilemiş olduğu kahramanlık göstergelerinin varlığına dayanarak o figürü kutsallaştırma eğilimindedirler (Weber, 2005: 40). Bu üç türde de otorite figürünün varlığı o figürü kabul eden kimselerden hareketle oluşmaktadır. Bu da insanların bir otorite arayışında oldukları düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Weber (2005: 37) insanların otoritenin meşruluğunu aradığını, meşru olmayan bir otorite figürüne itaat etmediklerini, gönüllü itaatlerinin ancak otoritenin meşru olması halinde gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Eğer otorite figürü meşru değil ise bu durumda insanların bağlılığı gönüllülük esasına dayanmamakta ve kutsal bir güçten ziyade zoraki bir gücü temsil edip köleliği oluşturmaktadır.

La Boetie (2011: 20) insanların tek bir kişiye boyun eğmesini, onun verdiği acıya ve yıkıma katlanma arzusunu ‘gönüllü kulluk’ olarak nitelendirmektedir. Kitlelerin herkes birbirine eşit olmasına rağmen bir kişinin tiranlığını, otoritesi kabullenip, ona başkaldırabilecekken bunu yapmamasını istemli bir hareket olarak görmektedir. Bireyler tembellek edip, bir takım zevklerin peşinde koşma arzularına gem vuramazlar ve gönüllü olarak kulluk ederler. La Boetie gibi Russell da (2002: 520) aynı doğa çıkarlarına sahip, birbirine denk insanların birinin diğerinden daha fazla şeye sahip olmaması ve içlerinden birine egemenlik hakkı verip ona kulluk etmeye kalkmaması gerektiğini savunmaktadır. Fromm (1995: 277) bu noktada insanların ait olma arzusu, karşılıklı bağımlılık, ekonomik çıkarlar gibi sebeplerden ötürü özgürlük arayışlarını bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bastırıp özgürlükten kaçma eğiliminde olabildiklerini ve belli bir kimseye ya da figüre itaat etmeyi tercih edebildiklerini belirtmektedir.

Otorite üzerine incelemeler yapan bir diğer isim Kojeve (2020: 14) otoritenin fenomenolojik açıdan bir tanımını yapmaya çalışır. Kojeve’ye göre otorite değişen değil değiştiren, edilgen değil etken ve onu kabul eden fail ile girmek durumunda olduğu ilişkiden ötürü en az iki kişilik bir gerçekliktir. Kısacası otorite meşrulaştırılan ve bir kişiye tanınan haktır. Kojeve teokratik, Platoncu, Aristocu ve Hegelci olmak üzere dört otorite teorisi sunmaktadır. Teokratik teoriye göre, tek ve mutlak bir otorite vardır ve bu tanrının otoritesidir, diğer tüm otoriteler tanrının otoritesinden hareketle ortaya çıkar ve ondan beslenir. Platon’un teorisine göre otorite hak edilmiş olunmalıdır. Hak edilmeyen otorite meşru değildir ve zorlamadan başka bir şey olamaz. Aristo’nun teorisine göre otorite bilginin ışığında şekillenir. Son olarak Hegel’in teorisinde otorite efendi ve köle ilişkisi bağlamında şekillenmektedir. Felsefik olarak incelemeye tabii tutulan tek teori Hegel’in teorisidir. Kişi içindeki kölenin korunma arzusunu aşarak kendisini efendi kılabilirse bir otorite figürü olabilir ve diğerlerinin kendisini tanıyıp, itaat etmelerini sağlayabilir (Kojeve, 2020: 26). Hegel’in *Tinin Görüngü Bilimi* adlı eserinde değindiği bu efendi ve köle ilişkisine dair açıklamalarını Sennett (2017: 144-147) iki tarafın anlamlandırmalarından hareketle, psikolojik açıdan irdelemeye çalışır. Otorite kişiler arasındaki gücün farklılaşmasıdır ancak bu gücün düzeyi ve farklılaşması ne olursa olsun efendi de köle de birbirine bağımlı bir ilişki içerisindedir. Efendi kendi gücünü gösterebilmek için bir köleye, köle ise itaat edebilmek için bir efendiye ihtiyaç duyar. Köle kendisindeki bu gücü ve zihni yetiyi fark ettiği takdirde özgürlüğe giden yolda bir adım atabilir ancak bunu fark edemez ise mutsuz bir bilinç ile itaat etmeye devam eder. Bauman (2020: 42) bu özgürlük yolculuğunu kişi ister kabul etsin ve savunsun, ister inkâr

etsin çeşitli anlamlar ile her zaman var olduğunu belirtmektedir. Özgürlük evrensel bir gerçeklik, bireysel bir edimdir.

Otoriteye dair bir başka yaklaşım psikanaliz biliminin kurucusu Freud tarafından ortaya atılmıştır. Freud bireylerin otorite arayışlarının çocukluk dönemlerine dayanan kimi arkaik öğretiler sonucu oluştuğunu savunmaktadır. Ona göre kişi itaat etme ve başkaldırma arasında bir noktadadır. Yaşamın erken dönemlerinde gelişen ebeveyne koşulsuz şartsız itaat etme eğilimi, ilerleyen yaşlarda onun otoritesine başkaldırmaya ancak kişinin ihtiyaç duyması halinde yine yardımına koşmasını ve onu sevmesini sağlamaya evrilir. Kişi ebeveynlerine karşı verdiği bu mücadeleyi toplumsal yaşantısına da aktarır. Kalabalıkların içerisinde neyi, kimi takip edeceğini ve yaşamını nasıl sürdüreceğini kestiremeyen birey, bir parça güvenlik için mutluluğunu takas etmekte ve bir figüre bağlanmayı seçmektedir. Tıpkı çocukluğundaki gibi otoriteye koşulsuz itaat edip, kendisinden daha güçlü bir figürün varlığının getireceği rahatlığın hazzına kendisini bırakmaktadır. Kişilerin mutluluklarından böylesine vazgeçmesi onları zaman içerisinde toplumsal bir çöküntüye götürmektedir. Bu durum ‘kitlelerin psikolojik sefaleti’ olarak birçok toplumda kendisini gösterebilmekte, regresif bir şekilde kitlelerin çocukluklarına dönüşünü simgelemektedir (Freud, 2018: 62-82; Sennett, 2017: 37).

Edebi yazında da hayli yer alan otorite kavramının kitleleri sürüklediği psikolojik sefalete ilişkin Orwell (2014: 141) distopik bir anlatısı olan *Hayvan Çiftliği* adlı eserinde sömürü sistemine başkaldırıp, kendi üretimlerini ve tüketimlerini kontrol etmek isteyen hayvanların kurdukları yeni düzen içerisinde nasıl yozlaştığı, Napoleon isimli ‘başkan’ ya da ‘patron’ konumuna gelen domuzun oluşturduğu otoritenin meşruluğunu nasıl elde ettiği ve gücünü nasıl tanrısalılaştırdığı anlatmakta, var olan otoritenin sözde meşruluğuna ise ‘*Bütün hayvanlar eşittir ama bazı hayvanlar diğerlerinden daha eşittir.*’ mottosu ile büyük bir açıklık getirmektedir. Keza benzer şekilde Golding (2012: 247) *Sineklerin Tanrısı* adlı eserinde bir grup erkek çocuğun ıssız bir adada, hepsinin eşit olduğu konumda birinin nasıl patron haline geldiğini anlatır. Ayrıca Golding çocukları adadan kurtarmaya gelen subayın patron kim sorusuna Ralph isimli çocuğun ‘patron benim’ demesi ile de bir grup içerisinde liderin, patronun ya da otoritenin olmazsa olmaz olduğu algısına dikkat çeker. Devletin var olmadığı hallerde bir diğer deyişle ‘doğa durumu’ halinde bireylerin arkaik öğretileri başat hale gelebilmekte ve herkesin eşit var sayıldığı bir ortamda bir nesne veya duruma dair aitlik oluşturma arzularından doğabilecek çatışma ve korku halinden kurtulmak için bir otoriteye ihtiyaç duyma eğilimi gösterebilmektedirler (Hobbes, 1992: 92; Locke, 1997: 192).

TANRILARIN VE PATRONLARIN OTORİTESİ

Tarih insanların sosyalize olma, doğayı ve birbirlerini ıslah etme arzuları ile doludur. İlkel insanlardan modern insanlara, tanrılardan patronlara tarihte zoraki ya da gönüllü itaatkârlar, efendiler ya da otoriteler baş göstermiştir. Bu bölümde kutsal ve meşru otorite figürleri sayılan tanrılar ve patronların otoritelerinden, itaatkârları üzerinde gösterdikleri gücün süreç ve sonuçlarından bahsedilecektir.

Canetti (2006: 283) iktidarın iki unsuru olduğundan bahsetmektedir. Bunlar güç ve hızdır. Ona göre güç otoritenin dar ve kısa uzamda belirli bir hedef ile aksiyona geçmesini içerir. Hız, yakalama ve yok etme süresidir. İktidar ise gücü daha uzun düzleme yayıp, daha geniş alanlarda gücünü, niyetini, yaşatma ve yok etme arzusunu hızlı bir

şekilde sergilemektir. Canetti insanların iktidarında bu güç ve hız ilkelerini hayvanlardan esinlendiklerini bildirmekte ve bu durumu şu örnek ile aktarmaktadır:

“Kedi, gücü, fareyi yakalamak, onu ele geçirmek, pençelerinin arasında tutmak ve nihai olarak da öldürmek için kullanır. Ama fareyle oynamasında bir başta etken daha vardır. Kedi farenin gitmesine izin verir, birazcık kaçmasına, hatta arkasını dönmesine fırsat tanır; bu süre boyunca fare artık güce maruz değildir. Ancak hâlâ kedinin iktidar [alan]ının içindedir ve her an tekrar yakalanabilir.” (Cannetti, 2006: 284).

Yukarıdaki örnekten de görüldüğü üzere iktidar geniş kapsamı ile birçok noktaya ve kişiye uzanabilen bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Yunan mitolojik tanrılarından Uranos, Kronos ve Zeus’un güç ve hızları ile iktidar alanlarına bakılırsa üçünün de varoluşlarının simgesi olan güçlerini öfkelerinden ve iktidarlarına gelebilecek tehlikelere olan korkularından besledikleri görülmektedir. Öyle ki çoğu zaman hâkimiyetleri altındaki tanrılara, yarı tanrılara ve insanlara kedinin fare ile oynamasına benzer bir biçimde yaklaşmış ve onların hayatları üzerinde etkin olmuşlardır. Titanların ve tanrıların savaşının ardından zekâsı ve kurnazlığı ile tanrıların katında kalmayı başaran bilgelik tanrısı Prometheus’un insana bilmeyi sunuş hikâyesi, bu durumu daha açık ifade etmeye yarayabilir. Prometheus önceden bilen, yapmadan önce düşünen ve kâhin tanrı olarak adlandırılmaktadır (Roman ve Roman, 2010: 426). Tanrıların ve titanların savaşında sonucunu önceden bilen Prometheus tarafsız kalmaya özen göstermiş ve zaman zaman Zeus’a yardım etmiştir. Zeus’un gözüne girmeyi başarmış ve tanrıların katında bir yer edinmiştir. Ancak bir süre sonra hem kendi soyuna dair intikam arzusundan hem de Zeus’un adaletsiz hükmüne olan öfkesinden tanrı dağının bilgelik ateşinden bir kıvılcım çalıp insanlığa armağan etmiştir. Bu duruma öfkelenen ve kendi otoritesinin sarsılmasından korkan Zeus, Prometheus’u bir dağın zirvesine zincirlemiş, hergün yeniden oluşan karaciğerini yemesi için bir karga göndermiştir. Günün birinde Zeus’un yarı tanrı oğlu Herkül onu kurtarana kadar da zincire vurulu bir şekilde işkenceye maruz kalmıştır (Aiskhlyos, 2000: 6-13). Prometheus’u cezalandırmakla öfkesi dinmeyen Zeus, insanlığı cezalandırmak için tanrılar kızı Athena ile beraber kalbi tanrı dağının ateşi ile dolu Pandora’yı yaratmış ve onu yer yüzüne göndermeden önce de içinde tüm kötülüklerin ve felaketlerin bulunduğu bir kutu hazırlamıştır. Pandora’yı görür görmez âşık olan Prometheus’un kardeşi Epimetheus, hemen onunla evlenmiş ve yanında getirdiği çeyiz sandığını açmasına yardım etmiştir. Böylelikle tüm dünyaya kötülükler salınmıştır. Epimetheus’un anlamı sonradan bilen ya da yaptıktan sonra düşündür. Önceden bilen Prometheus her ne kadar Zeus’un hükmüne başkaldırıp elinde özgürlük meşalesi ile koşsa da sonradan bilen kardeşi Epimetheus arzularının yönlendirmesi sonucu dünyayı kötülüklerin sarmasına neden olmuştur (Hesiodos, 1977: 116-124). Bu örnekten de görüldüğü üzere Antik Yunan mitolojisindeki tanrılar gerek birbirleri ile gerek yarattıkları insanlar ile iktidarlarının kapsamında güçlerini sergilemekten çekinmemektedirler. Otoritelerinin sorgulanmasına ya da sarsılmasına neden olabilecek herhangi bir durumu öfke ile karşılayıp hızla eyleme geçmeyi yeğlemektedirler. Nordik ve Sümer mitolojisindeki tanrıların da Yunan tanrılarına benzer bir biçimde hareket ettiklerini söylemek yanlış olmaz. Öyle ki Nordik tanrısı Odin, eşi ve doğurganlık tanrıçası olan Freyja’nın görkemli bir kolye uğruna cüceler ile birliktelik kurmasını kolyeyi ondan alarak cezalandırır. Bu duruma çok üzülen Freyja kolyeyi geri ister ancak Odin tek bir şart ile bu isteği yerine getireceğini söyler. Freyja Midgard’a tıpkı

Pandora'nın kutusundan çıkanlar gibi kötülük, savaş, kıtlık salacak ve dünyadaki sorunların temeli açgözlülük ve arzularına gem vuramamak olarak bilinecektir (Daniels, 2014: 200-202). Burada da görüldüğü üzere tanrılar gerek diğer tanrıları gerekse yarattıkları insanları cezalandırmaktan, güçlerini göstermekten ve otoritelerini sağlamlaştırmaktan geri durmamaktadır. Tanrıların da insanlar gibi düşünce ve davranışlar sergilemesini ya da sergilediğinin düşünülmesini Spinoza (2011: 274) insanların temelde belirsizlikten kaçma ve korkuyu azaltma arzusundan ötürü kendi zihninde yarattığı tanrı figürüne yine kendi zihinsel repertuarının yettiği ölçüde anlamlar atfettiği belirtmektedir. Bireyler gerek öz deneyimleri gerekse çevresel uyaranlardan aldıkları bilgiler ile oluşturdukları zihin şemalarını insana özgü nitelikler ile şekillendirmektedirler. Dolayısıyla inanç sistemi ne olursa olsun insan dışı varlıklara da insani özellikler atfederek antropomorfik bir eğilim göstermektedirler.

Bu konuya bir de patronlar açısından bakacak olursak durumun mitolojik anlatılardakine benzer şekilde ilerlediğini söylemek yanlış olmaz. Sennett (2017: 71) bu nokta patron otoritesini, paternalistik bir şekilde kendisini gösteren ve işçiler üzerinde psikanalitik bir gerileme ile çocuk baba ilişkisi altında düzenleme amacı güdülen bir otorite noktası olarak tanımlar. Tıpkı bir babanın çocuğundan beklediği gibi patron da işçiden koşulsuz, şartsız itaati ve çalışmayı beklemektedir. Öte yandan, modern kapitalist sistem içerisinde patronların yarattığı özerklik algısı ile otorite figürünün meşrulaştırılmaya çalışılmasından bahsedilmektedir. Patron işçiye belirli bir karar alanı tanımakta ve o alanda sorumluluk almasını sağlamaktadır. İşi yapmak ve yapmamak, işin yerini ve yapılışını belirlemek gibi kimi konularda özerkliğe sahip işçi, zamanla kendisini otoriteye itaat etmeyen ya da otoriteyi tanımayan birisi olarak hissedebilmektedir. Bu durumun perde arkası özerklik sistemi içerisinde otoriteyi tanımamak ya da onu tahtından indirmek değildir. Burada asıl nokta otoritenin her halükârda meşrulaşmasıdır. Kişi ister paternal otoriteye tabii olsun ister özerklik sistemi içerisinde yer alsın her iki koşulda da amaç otoritenin dikkatini çekmek ve onun varlığını sürdürmektir (Sennett, 2017: 140). Böylelikle kişi inancı ya da eylemi ne olursa olsun, neyin ve kimin iktidar alanı içerisinde bulunursa bulunsun mevcut duruma uyum sağlama eğilimi sergiler ve otoriteyi meşrulaştırır. Öyle ki, bireylerin bu eğilimi otoriteler tarafınca da gözlenen ve kimi koşullarda gücü sergilemek ya da elinde tutmak adına kullanılan bir hal almaktadır.

Gerek dini gerek siyasi gerek ise ekonomik çerçevede otorite figürleri uyguladıkları farklı metotlar ile mevcut konumları meşrulaştırmakta ve sağlamlaştırmaktadır. Greenberg, Pyszczynski ve Solomon (1986) tarafından ortaya atılan, insanların kendilerini ve toplumu anlamlandırma sürecini ölüm korkusu temelinde arayan "Dehşet Yönetimi Kuramı" (Terror Management Theory) kişi neden itaat eder sorusuna açıklama getirmeye çalışan kuramlardandır. Özellikle toplum belleğinde yer eden ve insanları ölüm korkusu ile yüzleştiren olaylarda bireylerin zoraki olarak algıladığı otoriteleri bile meşrulaştırma eğiliminde olduğu görülmüştür (Pyszczynski, 2004: 839; Cohen vd., 2004: 850). Çalışma yaşamında da bireylerin yaşamlarını idame ettirmelerine olanak sağlayan işlerini kaybetmemek adına işini sevme ve onlara bu işi sunan kişilere karşı minnet duyma eğilimlerinin dehşet yönetimi ile ilişkili olabileceği bildirilmektedir (McCabe ve Daly, 2018: 756). Jonas ve arkadaşları (2011: 2858) gerçekleştirdikleri bir çalışmada dehşet yönetimi yüksek çalışanların kurumu olumsuz değerlendiren söylemlere karşı olumsuz tutumları varken olumlu söylemlere karşı daha ılımlı bir yaklaşım

sergileme eğiliminde olduklarını bulgulamışlardır. Bu durumu ise bireylerin sadece maddi bir edim oluşturmak için değil aynı zamanda güvenlik arzusunu gerçekleştirmek için de kuruma ve işverene bağlılık sergileyebileceği şeklinde yorumlamışlardır. Bu hususta bireylerin ölüm korkusu noktasında tanrıya olan inançlarının artması (Davis, Juhl ve Routhledge, 2011: 99; Shults vd., 2018: 80) ile yaşamlarını idame ettirmelerine olanak sağlayan patronlarına bağlılıklarının artmasının benzerliği dikkat çekmekte. Bireylerin yüksek güç mesafesi algıladığı çalışma ortamlarında ast ve üstler arasındaki mesafe astlarda fikir ayrılığının getireceği işinden olma korkusunu tetikleyebilmektedir. Bu sebeple bireyler üstlerinden gelen emirlere itaat etmekte ve örgüt içerisinde uyumlu birisi olma eğilimindedir (Hofstede, 1980: 17). Literatürde yer alan tüm bu bilgiler mevcut araştırmanın ortaya çıkışına kaynaklık eden ‘‘Patronlar tanrısallaşılıyor mu?’’ sorusuna bir noktada açıklık getirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylerin çeşitli sebepler ile itaat etmeleri ve bir otorite figürü arayışında olmaları tarihsel perspektifte birçok düşünür açısından derin incelemelere konu olmuş ve sosyolojik, antropolojik, psikolojik, ekonomik hatta dini açıklamaların ışığında anlam kazanmaya çalışmıştır. Bu çalışma ile de inanç sisteminin çıkış noktası sayılabilecek tanrının ya da tanrıların serüveni ile başlayıp modern din olarak nitelendirilebileceğimiz kapitalizmin yeni tanrıları olan patronların serüvenine değinmek ve ikisi arasındaki benzerlikleri sunmak amaçlanmıştır.

İçerisinde yer alan öznelere otoritelerini kazanma ve sürdürmeleri bakımından benzerlik taşıyan Antik Yunan, Nors ve Sümer mitolojisinin çalışma kapsamında incelenmesi ve bu mitolojik anlatılardaki tanrıların günümüz patronları ile hangi noktada bulduklarının saptanması ile ortaya çıkan bu çalışmada otoritenin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak ve emek sürecinde zorlu şartlar altında yer alan işçi sınıfının sorunlarını anlama ve çözüm getirme noktasında literatüre genişletici bir etki sunmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bireylerin en temelde belirsizlikten ve onun doğurabileceği tehlikelerden korunmak amacıyla güdüsel bir biçimde itaat etmeye, kalabalıklar içerisinde anonimleşerek bireysel zarardan geri durmaya çalışmakta olduğu görülmüştür. Belirsizliğin ve riskin yoğun olduğu dönem ve toplumlarda başat bir otorite figürünün oluşması, bu figürlerin gücünü kolektif bir faydadan ziyade kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğiliminin ise arkaik bir öğreti olarak mitolojik tanrılardan kapitalist patronlara değin aktarıldığı sonucuna varılmıştır.

Tüm bunların ışığında ‘‘Patronlar tanrısallaşılıyor mu?’’ sorusundan hareketle ortaya çıkan, otoritenin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi ile araştırma sorusuna bir açıklık getirmeye çalışan bu çalışmada günümüz kapitalist toplumlarında patronların otoritelerinin tanrıların otoritesi ile takipçilerinin itaat etme ve itaati sürdürme motivasyonlarından ötürü benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Otorite figürünün ve itaat edenin isteklerini yansıtmada önemli bilgiler içeren bu çalışmanın diğer araştırmacılar için farklı ve kapsamlı bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Ek olarak, toplumsal düzen içerisinde çalışma ve sosyal yaşam alanlarında risk faktörlerini azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi ve yönetsel kimliklerin tanrısallaşma eğiliminde kolektif faydanın ön planda tutulması yönünde bir bilinç oluşturulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, T. (2014), Bir ideoloji taşıyıcısı olarak mit ve tragedya. *Yedi*, 11, s.1-16.
- Aiskhlyos. (2000), *Zincire Vurulmuş Prometheus*. (çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu). İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armstrong, K. (2014), *Mitlerin Kısa Tarihi*. (çev. Dilek Şendil). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (1999), *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. (çev. Ümit Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2020), *Özgürlük*. (4. Baskı), (çev. Kübra Eren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Braverman, H. (2008), *Emek ve Tekelci Sermaye*. (çev. Çiğdem Çıdamlı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Brizon, P. (1977), *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*. (çev. Cemal Süreya). Ankara: Onur Yayınları.
- Canetti, E. (2006), *Kitle ve iktidar*. (3. Basım) (çev. Gülşat Aygen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cohen, F., Solomon, S., Maxfield, M., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2004), Fatal attraction: The effects of mortality salience on evaluations of charismatic, task-oriented, and relationship-oriented leaders. *Psychological Science*, 15, 846-851.
- Daniels, M. (2014), *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*. (çev. Pınar Üstel). İstanbul: Maya Yayıncılık.
- Engels, F. (1977), *Doğanın Diyalektiği*. (3. Baskı), (çev. Arif Gelen). Ankara: Sol Yayınları.
- Fleming, P. (2017), *Çalışmanın Mitolojisi: Kapitalizm Kendine Rağmen Nasıl Ayakta Kalıyor?* (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Freyer, H. (2018), *Sanayi Çağı*. (2. Baskı), (çev. Bedia Akarsu ve Hüseyin Batuhan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Freud, S. (2018), *Kültürdeki Huzursuzluk*. (2. Baskı), (çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Fromm, E. (1995), *Özgürlükten Kaçış*. (3. Baskı), (çev. Şemsa Yeğin). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Golding, W. (2012), *Sineklerin Tanrısı*. (11. Baskı), (çev. Mina Urgan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986), The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In *Public Self And Private Self* (s.189-212). New York: Springer.
- Güvenç, B. (2015), *İnsan ve Kültür*. (13. Baskı). İstanbul: Boyut Yayınları.
- Hesiodos, H. (1977), *Theogonia-İşler ve Günler*. (çev. Sabahattin. Eyüboğlu ve Azra Erhat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hobbes, T. (1992), *Leviathan* (Çev. Semih Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hofstede, G. (1980), Motivation, leadership, and organization: Do American theories apply abroad? *Organizational Dynamics*, Summer, 14-42.
- İlin, M., & Segal, E. (2014), *İnsan Nasıl İnsan Oldu?* (17. Baskı). (çev. Ahmet Zekerya). İstanbul: Say Yayınları.
- Jonas, E., Kauffeld, S., Sullivan, D., & Fritsche, I. (2011), Dedicate your life to the company! A terror management perspective on organizations. *Journal of Applied Social Psychology*, 41 (12), s.2858-2882.
- Jung, C. G. & Kerényi, C. (1993), *Science of Mythology: Essays on the Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis*. (9. Ed.). Princeton University Press.
- Kojeve, A. (2020), *Otorite Kavramı*. (çev. Murat Erşen). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Kramer, S. N. (1972), *Sumerian Mythology*. University of Pennsylvania Press.
- La Boetie, E. (2011), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. (3. Baskı). (çev. Mehmet Ali Ağaogulları) Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Lewin, R. (1998), *Modern İnsanın Kökeni*. (çev. Nazım Özüaydın). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Locke, J. (1997), *Political Essays*. (Ed. Mark Goldie), Cambridge University Press.
- Locke, J. (2002), *Two Treatises of Government*. Cambridge University Press.
- Malinowski, B. (1990), *Büyük Bilim ve Din*. (çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- McCabe, S., & Daly, M. (2018), Work, Love and death-thought accessibility: A terror management investigation. *British Journal of Social Psychology*, 57 (4), s.754-772.
- Morford, M. P., & Lenardon, R. J. (2003), *Classical Mythology*. (7. Ed.). Oxford University Press.
- Orwell, G. (2014), *Hayvan Çiftliği*. (42. Baskı) (çev. Celal Üstel). İstanbul: Can Yayınları.
- Roman, L. & Roman, M. (2010), *Encyclopedia Of Greek And Roman Mythology*. Facts on File Printing.
- Rosenberg, D. (2003), *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. (3.Baskı).(çev.Koray Akten,Erdal Cengiz,Atıl Ulaş Cüce,Kudret Emiroğlu,Tuluğ Kenanoğlu,Tahir Kocayığit, Erhan Kuzhan, Bengü Odabaşı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Pyszczynski, T. (2004), What are we so afraid of?: A terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research: An International Quarterly*, 71 (4), s.827-848.
- Rousseau, J. J. (1998), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (çev. Rasih Nuri İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (2002), *Batı Felsefesi Tarihi*. (çev. Muammer Sencer). İstanbul: Say Yayınları.

- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2007), *Modern Psikoloji Tarihi*. (çev. Yasemin Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sennett, R. (2012), *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (6. Baskı). (çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2017), *Otorite*. (5. Baskı). (çev. Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shults, F. L., Lane, J. E., Wildman, W. J., Diallo, S., Lynch, C. J., & Gore, R. (2018), Modelling terror management theory: Computer simulations of the impact of mortality salience on religiosity. *Religion, Brain & Behavior*, 8 (1), s.77-100.
- Spinoza, B. (2011), *Ethica*. (çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Subaşı, H. (2016), *Psikodrama ve Kadim Bilgelik*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Wood, E. M. (2003), *Kapitalizmin Kökeni*. (çev. Cevdet Aşkın). Ankara: Epos Yayınları.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

KİTABIYAT

BOOK REVIEW

**Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa
Medreselerinde Eğitim-Öğretim,
Emin Yayınları, Bursa, 2012, 182 Sayfa, ISBN: 9786054487448**

Yılmaz KILIÇ*

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 22.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.01.2021

Please cite this paper as follows/Atf için:

Kılıç, Y. (2021). Kitabiyat: Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Emin Yayınları, Bursa, 2012, 182 Sayfa, ISBN: 9786054487448. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1): 81-84.*

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: yilmazkiloc019@gmail.com

Prof. Dr. Mefail Hızlı tarafından kaleme alınan ve Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim adını taşıyan eser Emin Yayınları'na 182 sayfa olarak 2012 yılında okuyucuya sunulmuştur. İkinci baskı olan bu eser, Önsöz, İçindekiler, Tablolar, Kısaltmalar, Giriş, Dört Ana Bölüm, Sonuç ve Kaynaklar birimleri ile oluşturulmuştur. Ana bölümler, “Medrese”, “Medrese Kadrosu”, “Öğrenciler” ve “Öğretim Programları” başlıklarını taşımaktadır.

Önsöz kısmında müellif ilk olarak kitabın kaleme alınış amacını “*Osmanlıların eliyle sağlanan medrese düzeyindeki gelişmeyi Bursa ölçeğinde gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Osmanlı medreseleri üzerinde yapılmış araştırmalar sayısal bakımdan çok görünse de, medreselerin işleyişini ve eğitim-öğretim düzenini ele alan müstakil eserlere pek rastlanılmamaktadır. Bu alanda hissedilen büyük boşluk sebebi ile özellikle Osmanlılar'ın kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki Bursa medreseleri, mahkeme sicillerine dayanarak incelenmeye çalışılmıştır. Sicillerde yer alan kayıtların her biri, başlangıçtan XVI. yüzyıl sonuna, hatta daha sonrasına kadar tek tek okunmuş ve ortaya çıkan veriler doğrultusunda medreselerin işleyişi konusunda geniş sayılabilecek bir değerlendirme yapılmıştır.*” şeklinde açıklamıştır. Daha sonra ilk baskıya göre bu eserde bazı eksikliklerin giderilip tekrar okuyucuya sunulduğu dile getirilmiştir.

Yazar, giriş bölümünde işe Osmanlı Devleti'nin bilim ve eğitim-öğretim konusundaki hassasiyetine vurgu yaparak başlamıştır. Bizans döneminde yerel etkiye sahip Bursa şehri Osmanlı'nın fethi ile ciddi anlamda gelişme göstermiş ve başkent olabilecek konuma erişmiştir. Orhan Gazi tarafından Manastır ismi ile kurulan medresenin sayısı 1500'lerin sonunda 50'ye ulaşmıştır. Daha sonra Bursa Mahkeme Sicilleri'nin şehrin kültür hazinesi açısından önemine vurgu yapılmıştır. Araştırmanın hedefi medreselerin temel unsurları olan müderris, öğrenci ve ders programlarının derinlemesine incelenmesi olarak gösterilmiştir. Eserin oluşturulması aşamasında kullanılan kaynaklar, Bursa Mahkeme Sicilleri, vakfiyeler ve modern çalışmalar şeklinde ifade edilmiştir.

Müellif kitapta “Medrese” adını taşıyan birinci bölümde ilk başlığı “Osmanlı Öncesi Medrese'ye Kısa Bir Bakış” olarak atmıştır. Burada medresenin tanımı yapılmış ve günümüzün üst düzey eğitim kurumları niteliğine sahip olduğu belirtilmiştir. İslam dünyasında ilk medreseler, cami ve mescit bünyesinde faaliyet göstermekte idi. Zaman ilerledikçe ve sünni inanış yayıldıkça bu eğitim kurumları müstakil hale gelmeye başlamıştır. İslam ülkelerinde medreselerin kurulup çoğalmasında Nizamülmülk'ün tesiri anlatılmıştır. Daha sonra Orhan Gazi dönemi ile birlikte eğitim kurumunun gelişimine yer verilmiştir. “Fiziki Yapı” adlı başlık altında medreseyi meydana getiren avlu, hücre, dershane, kütüphane ve müstemilat hakkında bilgi verilmiştir. Avlu hücre sayısına göre düzenlenmekteydi ve bazen havuz bazen de şadırvan eşlik etmekteydi. Hücreler, hem talebelerin hem de öğretim üyelerinin kalması için planlanmıştır. Selatin medreselerinde her hücrede bir kişi ikamet edecek şekilde düzenleme yapılmıştır. İlerleyen sayfalarda XVI. yüzyılda Bursa medresesinde hücre ve öğrenci sayısını gösteren bir tablo okuyucuya sunulmuştur.

Tablo 1. Bursa medreselerinin hücre sayıları ve öğrenci toplamları

Hücre Sayısı	Medrese Sayısı	Medreselerdeki Toplam Oda Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı
5	1	5	5
7	4	28	29
8	2	16	16
9	1	9	9
10	9	90	93
11	3	33	32
12	6	72	71
13	1	13	Bilinmiyor
14	2	28	28
15	1	15	15
16	2	32	30
22	1	22	20
Bilinmeyen	17	-	-
Toplam	50	363	348

Dershaneler, genellikle avlunun güneyinde medresenin iki tarafındaki hücrelerin bitiminde bulunmaktaydı. Lakin Bursa'daki her medresede olmasa da bazılarında kütüphane mevcuttur. İlk medrese kütüphanesini içinde barındıran Subaşı Eyne Bey Medresesi'nde kütüphane, üst katta yer almaktaydı. Medresedeki diğer yapılardan olan tuvaletler bazen yapı içinde bazen de dışında olabilirdi. Müellifin ifade ettiğine göre, medreseler kendi amaçlarına uygun inşa edilenler ve zaviyeden medreseye dönüştürülenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu eğitim kurumları genel olarak kurucularının ait oldukları yerde tesis edilmiştir. Daha sonra yazar, bu müesseselerin kurulmasındaki prosedürü şöyle anlatmıştır. “*Medrese yaptırmayı düşünen kişi, şehrin mimarbaşı ve ustalarının izin ve yardımıyla, sahibi olduğu mülkü üzerinde gerekli müstemilatı ihtiva eden bir bina inşa ettirir. Sonra bu medresenin her türlü masrafını karşılayacak ve lüzumu halinde bakım ve onarımlarını yapacak miktarda gelir getiren vakıf kaynaklarını tespit eder. Ardından mahkemeye gelerek kadı veya naib, katipler ve diğer görevliler ile şahitler huzurunda, vakıf yapmak istediğini ve bir kişiyi de müteveli atadığını ifade eder. Sonra da yaptırdığı medresenin fiziki özelliklerini belirterek medrese görevlileri ile talebelere ne kadar yevmiye verileceğini beyan eder. Ayrıca medreseye hangi yerleri vakfettiğini, gelirlerinin ne kadar olduğunu, nerelere harcama yapılacağını ve nasıl idare edileceğini anlattıktan sonra vakfiyesinin tescilini talep eder. Tescil edilen vakfiyenin bir sureti vakfa, bir sureti mahkeme siciline, bir sureti de evkaf defterine kaydedilmek üzere İstanbul'a gönderilirdi*”. Bölümün ilerleyen satırlarında medreselerin dereceleri kuruluş dönemi, Fatih ve Kanuni dönemleri şeklinde tasnif edilerek anlatılmıştır. “Bursa'da İhtisas Medreseleri” isimli başlık altında darülkurra, darülhadis ve daruttib adlı üç müessese üzerinde durulmuştur.

“Medrese Kadrosu” isimli ikinci bölümde öğretim elemanı başlığı altında müderris, müderris, şeyh; idari personel başlığı altında mütevelli, nazır, noktacıdan bahsedilirken son başlığı diğer idari görevliler oluşturmaktadır. Medrese veya camilerde ders veren kişi olan müderris, dönemin en iyi ilim adamları arasından seçilirdi ki Nizamülmülk’ün kurduğu medreselerde görev alabilmek için zamanın seçkin bilgini olmak, vakar sahibi olmak, dindarlık ve yabancı dil bilmek gibi vasıfları taşıması gerekirdi. Osmanlı Devleti’nde Fatih döneminde yayınlanan kanunnamelere değin müderris tayinine ilişkin net bilgi olmadığı dile getirilmiştir. II. Mehmet döneminde kurulan Sahn-ı Seman ve Tetimme ile Kanuni zamanında hayata geçirilen Süleymaniye Medreseleri’nden mezun bir kimse icazet alır ki bu belge o kişinin müderrislik görevini ifa edebileceğini gösterirdi. Atama bekleyen aday ya Anadolu ya da Rumeli Kadaskeri’ne müracaat ederek mülazim olarak kayıt edilirdi. Bir süre sıra bekleyen mezun, 20 akçe ile göreve başlardı. Fatih Kanunnamesi’ne göre yevmiye artışının beşer akçe olduğu söylenmiştir. Müellif, “Müderrislerin Terfi ve Görev Süreleri” adlı başlık altında ilk olarak Fatih zamanında müderrislerin doğrudan padişah tarafından atandığını ifade etmiştir. Daha sonra II. Mehmet döneminde bir müderrisin ortalama vazife süresi üç yıl olarak belirtilmiştir. Müderrislerin uygun şartlar sağlandığında bazı medreselerde emekliliklerini sürdürebildiği veya kayd-ı hayat şeklinde çalışabildiği belirtilmiştir. Müderrislere sağlanan imkanlar hususunda ders ücreti dışında senelik veya mevsimlik luhumiye, bahariye, yaylakıye ve taamiye adlı aynı ya da nakdi yardımların yapıldığı dile getirilmiştir. İfade edildiğine göre, taammiye, pişmiş yiyeceklerin dışında hububat cinsi ödeneklerin verildiği; yaylakıye, müderrisedeki öğrencilerle tatilde çıkılan yaylak nedeniyle verildiği; bahariye, ilkbahar mevsiminde ödenen bir yardım türüdür. “Müderrislerin Birden Fazla Görev Alabilmeleri, Diğer Görevlere Geçebilmeleri, Müderrislerin Görevden Ayrılmaları ve Müderrislerin Sosyo-Ekonomik Durumları” adlı başlıklar altında müderrislerin özlük haklarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Müderristen sonra medresede talebenin derslerini müzakere ve müderrisin verdiği dersi tekrar eden kimse olan muiddin bahsedilmiştir. Bölümün ilerleyen satırlarında bir diğer öğretim elemanı şeyh anlatılmıştır. Öğretim elemanları zikredildikten sonra idari personel içerisinde mütevelli, nazır, noktacı ve diğer idari görevliler anlatılmıştır. Mütevelli, medresenin birinci derece sorumlusu iken nazır, mütevellinin vakıf şartlarına göre hareket edip etmediğini denetleyen kişidir. Noktacı, vakıfta çalışan kimselerin, öğrencilerin ve görevlilerin vazifelerindeki devamlarını kontrol eden ve gelmeyenlerin yanına nokta koyan personeldir. Belirtilen görevliler dışında katip, vekilharç, cabi, kandilci, ferraş, müstahdem, bevab ve cüzhanlar da diğer idari görevliler olarak anlatılmıştır.

“Öğrenciler”, ismini taşıyan başlık altında müellif, medreselerde eğitim gören talebelere sağlanan imkanlardan, eğitim sürelerinden, nasıl görev aldıklarından ve nasıl disipline edildiklerinden bahsetmiştir. Nizamülmülk’ün medreselerin inşası noktasındaki rolüne dikkat çeken yazar, kendisinin talebelere yatacak yer sağladığını, yiyecek-içecek temin ettiğini ve burs sağladığını dile getirmiştir.

“Öğretim Programı”, isimli dördüncü bölümde müellif, okutulan dersler, felsefenin medreselerdeki rolü hakkında, ders verme metodu ve medreselerdeki tatil düzenine ilişkin bilgiler sunmuştur. Sonuç, kısmında ise anlatılan bilgilerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Eser, kaynakça verileri takdim edilerek nihayete erdirilmiştir.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

KİTABİYAT

BOOK REVIEW

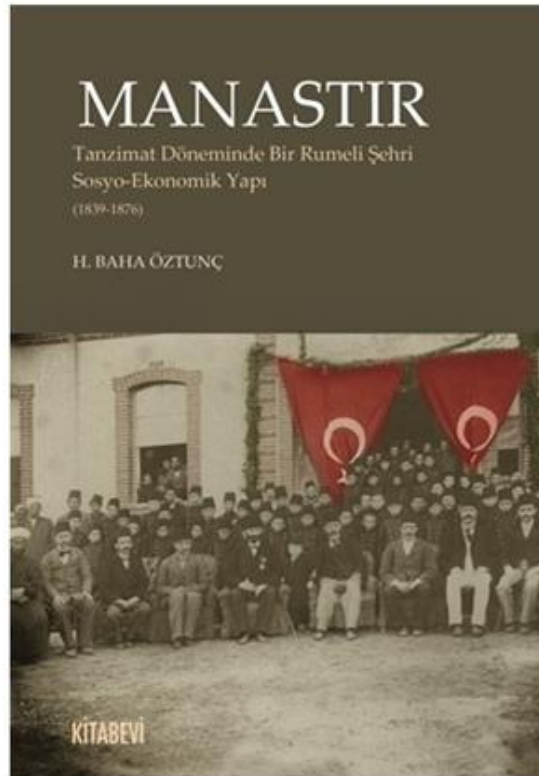
**H. Baha Öztunç, Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-
Ekonomik Yapı (1839-1876),
Kitabevi, İstanbul, 2020, 296 Sayfa, ISBN: 9786057819321**

Cansu ADATEPE*

Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 22.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.02.2021

Please cite this paper as follows/Atf için:

Adatepe, C. (2021). Kitabiyat: H. Baha Öztunç, Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876), Kitabevi, İstanbul, 2020, 296 Sayfa, ISBN: 9786057819321. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 85-91.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: adatepe171@gmail.com

Günümüzde sosyo-ekonomik tarih yazımına olan ilginin artması ve bu alandaki yazım çalışmalarına yönelmeye başlanması ile birlikte yerel tarih çalışmaları da popülerleşmeye başlamıştır. Yerel tarih, yaşanan coğrafyayı anlamlandırma ve bu coğrafya ile ilgili geçmişin izlerini günümüze taşımaya, bir yerin ekonomik, sosyal yapısını ve bunların diğer alanlara etkilerini incelememize yardımcı olmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra Batı dünyasında önemli bir çalışma sahası olan şehir tarihi çalışmaları Türkiye'de yakın bir tarihte kendini göstermeye başlamıştır. Türkiye'de şehir tarihi çalışmalarına bakıldığında kaynaklara ulaşılabilirlik açısından Osmanlı ile ilgili çalışmaların ilk sırayı aldığını görülmektedir. Osmanlı öncesi dönem ve Cumhuriyet dönemine ait şehir tarihi çalışmaları nispeten daha azdır. Osmanlı döneminin daha geniş incelemelere konu olması elbette bu dönemden itibaren kaynakların zenginleşmeye başlamış olmasıyla ilgilidir. Osmanlı klasik dönemi hakkında yapılan çalışmalarda tımar sisteminin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlanması açısından yapılan sayımlar tahrirler dönemin en önemli kaynaklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de de şehir tarihi çalışmalarının ilk örneklerinin de bu tahrirler üzerinden yapıldığını görmekteyiz. Doğrudan kaynaklara bağlı olarak gelişen bu eğilim çerçevesinde 19. Yüzyılın daha farklı bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerek idari, iktisadi ve sosyal yapısında meydana gelen birtakım değişimlerin ortaya çıkarmış olduğu yeni devlet kurumları yeni kaynakların da ortaya çıkmasına neden olmuş ve yerel tarih araştırmaları için daha geniş bir kaynak sahası açılmıştır. Bu noktada özellikle Tanzimat dönemi olarak kronolojik sınırları hemen hemen birbirine benzeyen pek çok çalışma ortaya konulmuş ve konulmaya da devam etmektedir. Tanzimat Dönemini konu alan şehir tarihi literatürüne yakın zamanda Hüseyin Baha Öztunç'un Manastır'ı konu ettiği çalışması da eklendi. 19. Yüzyıl Osmanlı Rumelisi ile ilgili daha önce Selanik (Anastassiadou, 2001), Bosna Hersek (Gölen, 2010) ve Filibe (Ersoy, 2003) ve Drama (Arslan,2010) ile ilgili çalışmalara bu şekilde Manastır da eklenmiş oldu.

Bu tanıtım yazısına konu olan eser, yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2013 yılında tamamladığı "*Tanzimat Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri*" adlı doktora tezine dayanmaktadır. Eserin "*Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*" başlığı ile basılan versiyonu ile tez olarak hazırlanan arasında bölümler, alt başlıklar, tablo, harita, şekil ve resimler açısından herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır. Eser giriş ve dört bölüm olarak hazırlanmıştır. Öztunç giriş kısmında çalışmanın kaynaklarına ve kısaca Manastır'ın tarihçesine değinmiştir. [s. 19-28]

Öztunç, çalışmanın ilk ve "*Manastır Şehri'nin İdari Yapısı ve Teşkilatı*" başlığını taşıyan bölümünü, Tanzimat'ın başlangıcında Manastır şehrinin idari yapısı, üçüncü ordu merkezi olarak Manastır, ulaşım ve haberleşme, adalet teşkilatı, konsoloslar şehri olarak beş ana başlıktan oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak Manastır'ın merkezini oluşturduğu Rumeli Eyaleti'nin idari yapısı ele alınmış, arkasından da Tanzimat'ın taşrada uygulanma sürecinde tesis edilen kurumlardan biri olan muhassıllık uygulamalarının Manastır'daki uygulanma sürecini ele almaktadır. Bu kısımda yazar muhassıllık teşkilatını, muhassıllık meclisinde görevli kişiler ve kâtiplerin maaşları gibi tablolar şeklinde göstermiştir. Bütün Manastır'ın mali programını yöneten bu kurumun ömrü çok uzun sürmemiş, muhassıllık teşkilatı 1842'de gerçekleşen yeni düzenleme ile son bulmuştur. Öztunç, takip eden başlıkta yine Manastır'ın idari yapısını incelemeye

devam ederek Manastır Eyaleti'nin 1844-1845 yıllarında lağvedilmesini ve şehrin bundan sonra mutasarrıflık olarak idare edilmesi ve 1855'te tekrar eyalet haline getirilme sürecini ele almaktadır. Manastır'ın bu idari yapısı 1864'te Tuna Vilayet Nizamnamesi ile bir kez daha değişikliğe uğrayarak şehir Selanik Vilayeti 'ne bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Bu idari yapı 1874'e kadar devam etmiş, Üçüncü Ordu'nun merkezi olan Manastır tekrar İşkodra, Prizin, Üsküp ve Debre sancaklarından müteşekkil yeni bir vilayetin merkezi haline getirilse de bu yapı da uzun sürmemiş ve Manastır 1877'de tekrar Selanik'e bağlı bir sancak haline getirilmiştir. [s. 29-38]

Yazar Manastır'ın idari yapısından sonra Tanzimat dönemi taşra idaresinde karşımıza çıkan belediye idarelerinin Manastır'daki oluşum sürecini ele almaktadır. Belediyeler kısmında buradaki görevliler ve bu görevlilere bağlı yardımcı kişiler hakkında bilgi verilmiştir. Belediyelerin vilayetlere bağlı idari yapı olarak görülmesi 1871 yılı Nizamnamesi ile olmuş ve 1876-1877 yılında da üyelere ek olarak komiser ve tahsildar da eklenmiştir. Öztunç, idare kısmında bir diğer başlıkta ise Manastır şehrine bağlı olan bazı kazaların uzaklık vb. sebeplerle Manastır'dan ayrılma taleplerini, idarecileri ve bu gibi idari sorunları ele almıştır. Takip eden başlıkta ise Osmanlı'nın Rumeli Ordusu'nun (Üçüncü Ordu) merkezinin Manastır olmasından dolayı şehirde bazı yapıların inşa süreci ele alınmıştır. Cephane ve depo inşaatlarının örnek olarak incelendiği bu kısımda şehirde uygun yerlerin bulunmamasından kaynaklanan sorunlar ortaya konulmuştur. Ulaşım ve haberleşme başlığı altında ise ilk olarak Manastır'da görülen karayolu yapım çalışmaları hakkında bilgiler verilmiş, arkasından da Selanik-Manastır demiryolu hattına ilişkin projeler ele alınmıştır. Yazar, ulaşım bahsinde haberleşme konusuna da değinerek posta teşkilatı ve bu dönemde Osmanlı şehirlerinin karşılaştığı önemli bir yenilik olarak telgraf haberleşmesinin oluşum süreci üzerinde durmuştur. Şehirdeki adli teşkilatın Manastır Ticaret Mahkemesi ve Meclis-i Tahkik başlıklarıyla ele alındığı bu kısımda Öztunç son olarak kısaca şehirdeki konsolosluklara değinmektedir. [s. 39-104]

Kitabımızın ikinci bölümünde Manastır'ın nüfusu, mahallelerinden ve dini mekânlarından bahsedilmektedir. Nüfus ile ilgili olarak; Rumeli işgalinden sonra Manastır'a yerleştirilen Türklerden, Türklerin burada 'Yürük' veya 'Evlâd-ı Fatihân' olarak adlandırılışından bahsetmiş, Yahudi, Hristiyan, Kıpti (Çingeneler) ve diğer nüfusun istatistiksel bilgilerine yer vermiştir. Aynı zamanda 15. ve 16. Yüzyılın şehir nüfusuna ait bilgilere ayrıntılı olarak değinilmiştir. Öztunç, 19. Yüzyıla ait bazı nüfus kayıtlarının kesinliği belli olmadığı için bazı yabancı kaynaklara da temkinli yaklaşılması gerektiğinin de altını çizmektedir. Genel olarak toparlayacak olursak, nüfus bölümünde 1831-1835, 1843-1844, 1843-1893 yılları arasında Manastırdaki Müslüman ve gayrimüslim nüfus sayımları incelenmiş olup, bu nüfusun oranları grafik ve tablolar ile gösterilmiştir. Nüfus sayımlarında dikkat çeken hususlardan biri gayrimüslim nüfusunun Müslüman nüfusa oranının fazla olmasıdır. Örneğin, 1881/1882-1883 yıllarına ait Manastır merkez kazasının nüfus istatistiğini incelediğimizde, 137.543 olan nüfusun yalnızca %22'si Müslümanlardan, %78'i gayrimüslimlerden (Katolik, Protestan Ermeni, Yahudi, Yabancı uyruklular) oluşmaktaydı. [s. 105-121]

Mahalleler adlı başlıkta şehrin fethinden 19.Yüzyıla kadar olan sürecindeki mahalleler ile 19.Yüzyıl mahalleleri olarak incelenmiş iki dönem arasında karşılaştırma

yapılmıştır. Mahallelerin Müslüman, Yahudi ve Hristiyan olarak ayrılmasından ve klasik dönemde yer alan bazı mahalle isimlerinin 19.YY’da ya hiç olmadığını ya da yeni isimler aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca mahalleler ve nüfusları hakkında bilgi veren tablolar gösterilmiş ve yine bu dönemde belirli bir nüfusa sahip Kıpti olarak isimlendirilen çingenelerin nüfuslarına ait bilgiler de yer verilmiş, Kıptilerin nüfusun artış ve azalışları hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Yazar, kitabın bu bölümün devamında dini mekânlara da değinmiş olup cami, medrese, tekke, zaviye, kilise, havra ve sinagoglar hakkında bilgi vermiş ve bu bilgileri tablo, resim ve rakamlarla desteklemiştir. [s. 121-132]

Eserde dini mekânlar olarak cami-mescitler, tekke-zaviyeler, kiliseler ve havra-sinagoglar incelenmiştir. Şehrin Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle şehre yerleşen Müslüman tebaanın ibadetleri için dini yapılar inşa edilmiştir. 17.Yüzyılda şehirde 70 adet cami-mescit (En eskisi Sungur Çavuş Camisi) bulunmaktaydı. Öztunç, bu bölümde tekke-zaviyelerin balkan coğrafyasında karşımıza çıkan etkin bir dini yapı olarak bahsetmiştir. Ayrıca Manastır şehri feth edildiğinde şehirde yaşayan gayrimüslimlere ait dini yapılara hakkında bilgi verilmiştir. Kaynaklara göre Hristiyanlara ait 72 kilise (İshakiye camisinin Aziz Giorgi Kilisesinden çevrildiği iddia edilmektedir) olduğu görülmektedir. 17. ve 18. Yüzyıllarda Manastır’da iki adet sinagog bulunmakta ve bu sinagoglar yeterli gelmediğinden Yahudi halk ibadetlerini gerçekleştirmek için evler kiralamışlardır. [s. 133-142]

Üçüncü bölümde Manastır’ın ekonomik yapısı hakkında (İş kolları-esnaf, ticari hayat, tarımsal faaliyetler) bilgi verilmiş ve bununla ilgili detaylar tablolar halinde gösterilmiştir. Osmanlı Devleti’nde esnaf yapılanmasını oluşturan Lonca teşkilatı önemli bir kurumdur. Manastır şehrinde de Lonca teşkilatı iş kollarının bir araya getiren, ekonomik yapının önemli taşlarından biridir. Şehirde ticari hayat, şehrin kuruluşundan itibaren hep canlı olduğu görülmektedir. “Via Egnatia” adındaki ticaret yolunun bunda payı vardır. Bu bölümde ayrıca gedik sistemi, pazar, panayır ve Selanik-Manastır arasında araba işletmek için şirket kurulmasından bahsedilmiştir. Gedik Sistemi, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’a kadar sanayi ve ticaret dallarındaki esnafın sayısını sınırlandırmıştır. Bu nedenle herhangi bir işi yapabilmek için o daldaki esnaf sayısının azalması şarttır. İşte bu sayılı kadrolar gedik adını almıştır. Bu durum yerli sanayinin büyümesini de engellemiştir. Pazarlarda tarımsal ürünler alıcısıyla buluşurken panayırlarda ise bir haftadan bir buçuk aya kadar süren yerli ve yabancı tüccarları bir araya getiren fuarlardır. Ekonomik sirkülasyonun önemli parçalarından biri olan bu panayırların içinde en büyüğü Pirlepe Panayırı’dır. Bu panayırdaki satılan ürünler, malların geldiği bölgeler ve fiyatları hakkında ayrıntılara da eserde yer verilmiştir. Pirlepe Panayırı’nın yanında Ohri, Filorina, Serfice panayırları da yapılmaktadır. Bunun yanında, iktisadi iş ve işlemler ile ilgili yapılan ihracat ve ithalat oranları, bölgelerdeki diğer şehir ve farklı ülkelerle yapılan ticarete alışverişi yapılan mallarının ortalama fiyatları, 1844 - 1845 yılları arası çalışmak için şehirden göç eden kişiler ve bu kişilerin nerelere göç ettikleri hakkında da detaylar tablolar halinde karşımıza çıkmaktadır. [s. 145-165]

Kitapta Manastır’ın ticari durumu incelenirken İngiliz Konsolos raporları da dikkate alınmıştır. Ticari hayatın sosyopolitik gelişmelere göre, o dönemde yaşanan Kırım savaşı nedeniyle, etkilenmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca İngiliz Konsolos

raporlarında yıllara göre Manastır Şehrinden yapılan ihracat gelirleri, miktarı ve ürünleri hakkında bilgilerde yer almaktadır. Bu dönemde ticari hayatın bir parçası olarak köle ticareti de karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kölelik 19.Yüzyılın ikinci yarısına (Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinin sınırlanışı 1847 yılında İstanbul köle pazarının kapatılmasıyla başlamıştır) kadar devam etmiştir. Daha sonra günümüze kadar İnsan Hakları yasalar ile güvence altına alınarak kölelik ticareti ülkeler tarafından yasaklanmıştır. 18. Yüzyılda önce İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi önemli ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Ortaya çıkan hammadde ve pazar ihtiyacı dünya ticaretini, sosyal yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, sanayileşmeye giden süreçte dönemin güçlü devletinden biryiken süreçte sonradan dahil olmuştur. Bu durumun temelinde, geleneksel ekonomik ve sosyal düzenin devamlılığını sağlamak için yapılan uygulamaların büyük bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu yüzden Osmanlı Devleti fabrikalaşma çabalarının gerisinde kalmıştır. III. Selim döneminde başlayan sanayileşme gayreti askeri kurumların ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmıştır. Bu bölümün sonunda Manastır şehrinde fabrikalaşma çabalarından bahsedilerek bölgede açılan işletmelerden örneklere yer verilmiştir. [s. 167-197]

Tarımsal faaliyetlerin incelendiği kısımda Öztunç, halkın büyük çoğunluğunun toprağa bağlı faaliyetler ile meşgul olduğunu belirtmektedir. Zira Manastır'ın kurulduğu coğrafyada bulunan "*Pelagonia Ovası*" (Makedonya) bölgenin en büyük tarımsal alanlarından biridir. Bu bağlamda eserde, bölgede hangi tahıl ürünlerinin yetiştirildiğinden, bu ürünlerin miktarlarından, tarımsal faaliyetlerin yanı sıra tarım işçilerinden, bu işçilerin kaç sınıfa ayrıldığından ve hangi alanlarda faaliyet gösterdiğinden bahsedilmiştir. Bunun yanında Manastır halkının hayvancılık faaliyetleri hakkında bilgilere değinilmiş olup Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile ekonomik kalkınmayı sağlamak için ziraat sahasında da bir takım yeni önlemler alınarak ziraatı arttırıcı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Ekonomik yapının önemli öğelerinden biri de ormanlardır. Manastır orman bakımından oldukça zengin bir bölgeydi; ancak ormanların ticari getirisi bölgenin zorlu şartları ve iskelelere uzaklığından dolayı fazla değildi. [s. 199-209]

Kitabımızın son bölümünde ise Manastır'daki eğitim ve öğretim faaliyetleri, Manastır'da meydana gelen doğal afetler ve sağlık gelişmeleri ele alınarak Manastırın sosyal hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Eğitim öğretim başlığı altında Müslüman okulları, Gayrimüslim okulları ve Yahudi okullarını tek tek ele almıştır. Müslüman okullarında medrese, sıbyan okulları, rüştiye, kız rüştiyesi, Manastır idadisi başlıkları altında bize bilgiler sunmaktadır. 1845-1846 Yıllarına ait tabloda okulların isimleri, bu okullarda görev yapan öğretmenlerin isimleri, okulların durumları ve öğretmenlerin maaşları hakkında bilgiler görmemiz bu konu hakkında bilgi sahibi olmamız açısından önem teşkil etmektedir. Zamanla artan öğrenci sayısı ile birlikte öğretmen ihtiyacı artmış yeni tayinler olmuş olan öğretmenlerin de maaşlarında azaltılmaya gidilmiş olup devletin maddi yetersizliğinden dolayı ilk ve ortaokul eğitiminin bir arada verilmesi kararlaştırılmıştır. İlk defa 1846 yılında açılan idadilerin, idari yapısı, öğretilen dersler ve öğrenci sayılarına da ulaşabilmekteyiz. Gayrimüslim okulları olarak Yahudi okulları (Bu okulların çoğu sinagoglara bağlı olup temel dersleri ise hahamlar tarafından verilen kutsal kitap içeriklidir) ve Hristiyan okullarından bahsedilmiştir. Ayrıca Hristiyan okullarında öğrenim gören öğrencilerin hangi mezhepten olduklarından, şehirdeki Katolik, Protestanlardan ve Misyonerlik faaliyetlerinden de bahsedilmiştir. [s. 213-239]

Manastır'da meydana gelen afetler de tek tek başlıklar halinde incelenmiştir. Sel başlığı altında 1847 yılında meydana gelen aşırı yağış sonucunda oluşan taşkınlarla hasar gören köprü, dükkân ve köylere ait isimler tabloda belirtilmiştir. 1844 ve 1848 yılında meydana gelen dolu da büyük hasarlar olmuş ve bu hasar neticesinde halkın vermekte olduğu vergilerin bir kısmı da affedilmiştir. Manastırda yaşanan afetlerden yangınlara ise genişçe yer verilmiştir. 1834'te bir boyacı dükkânında, 1840'ta piyade kışlası, 1846'da Manastırda bir konağın selamlık dairesinde, 1845, 1853 ve 1856 yılında Manastır'ın Eyne Bey Mahallesi'nde yangınlar meydana gelmiş ve büyük hasarlara yol açmıştır. Söz konusu olan yangınların en büyük olanı 1863 yılında meydana gelmiştir. Yangınların genellikle Yahudilerin olduğu yerlerde çıkmasından dolayı bu yangından en çok etkilenen kesim de Yahudiler olmuştur. Aynı zamanda kitapta yangında zarar görenler için Selanik'te toplanan yardımlar hakkında bilgiler yer almaktadır. [s. 241-260]

Sosyal hayatın içinde yer alan son kısım sağlık alanındaki çalışmalar hakkındadır. Sağlık başlığı altında hastane kurumlarından, aşılama faaliyetlerinden ve bölgede bulunan Ekşi Su'dan bahsedilmiştir. Şehirdeki kurulan ilk hastanenin, askeri hastane olarak hizmet verdiği görülmektedir. Sağlık hizmeti verecek yeterli hastane olmadığı için 1844 yılında *Manastır Mevki Hastanesi* adıyla yeni bir hastane hizmete girmiştir. Bunu yanında *Manastır Mevki Hastanesinin* masraflarının nereden karşılandığı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Manastır'da bu dönemde görülen önemli bir uygulamada "*Telkih-i Cederi*"ye (Çiçek hastalığı) karşı aşılanma faaliyetleridir. Yaygın bir şekilde çiçek hastalığının mevcut olmasından dolayı 1846 yılında okula giden gitmeyen herkesin aşılanması kararı alınmış ve aşılanma işlemi Yüzbaşı Süleyman Abdi Efendi tarafından yapılmıştır. Ekşi Su başlığında ise Manastır'a yarım saat mesafede bulunan bu maden suyunun sağlık alanında tedavi amaçlı kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Birçok hastalığa iyi gelmesi nedeniyle Ekşi Su bölgesine yatırım yapılarak bölge koruma altına alınmıştır. Ekşi Su'nun bulunduğu arazi şahıslara ait olduğu için burası daha sonra devlet tarafından istimlak edilmiş, idaresi *Mekteb-i Tıbbiye*'ye bırakılmıştır. [s. 261-268]

Tanzimat ile birlikte taşrada başlayan dönüşüm kendini şehircilik alanında da göstermiştir. Manastır da Rumeli'de bu düzenlemelerin ve yenileşme çalışmalarına öncülük eden şehirlere biriydi. Manastır'ın bu dönemde ön plana çıkmasının en önemli nedeni şehrin askeri bir merkez olmasıdır. 1839-1876 Arası Manastır şehri vilayet merkezi olması açısından idari anlamda; Üçüncü Ordu'nun merkezi olması nedeniyle de askeri yapısıyla öne çıkmaktadır. Pek çok milletin yaşadığı Manastır şehri aynı zamanda farklı dinleri de içinde barındırmaktaydı. Şehir üç büyük din mensubu kişileri barındırdığı için kilise, cami, sinagog gibi yapılar da iç içeydi. Manastır şehrinin gelişimi gerek mimari açıdan, gerek ulaşım ve gerekse alt yapı çalışmaları açısından çevresindeki şehirlere öncülük etmiştir. Bunun yanında Manastır Balkan coğrafyasında önemli bir ticaret merkezi üzerindeydi. Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği zaman küçük bir kasaba olan Manastır şehri, sağlanan barış ortamıyla bölgede ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Manastır'ın sosyo-ekonomik açıdan kalkınması için Osmanlı Devleti, bu bölgeye önem vermiştir. Şehirde belli zamanlarda kurulan panayırlar, bölgenin tanınması, ticari hayatın canlı kalması ve ekonominin gelişmesi için önem arz etmektedir. Kitapta yer alan, dönemin içinde meydana gelen sel, yangın gibi durumlara baktığımızda şehri ekonomik olarak zor duruma düşürdüğünü görmekteyiz. Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeler ile Manastır şehircilik alanında istenen düzeye getirilmeye çalışılmıştır.

Öztunç'un çalışması Manastır'ın Tanzimat Dönemi'ndeki hikayesini ortaya koymakta, akıcı bir dili, karşılaştırmaları ve verdiği bilgileri tablo, resim ve grafiklerle desteklemesi itibarıyla Tanzimat Dönemi Osmanlı rumelisi ile ilgili literatüre önemli katkılar yapmaktadır. Kitabı diğer yapılan çalışmalardan ayıran önemli nokta ise Manastır Nüfus Defterleri'nden istifade etmiş olmasıdır. Kitap bir dönemi şehir perspektifinden ele alarak bize akademik, sosyolojik, iktisadi ve idari alanlarla ilgili ışık tutarken aynı zamanda araştırma çalışmaları için kullanacağımız yöntemde de ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anastassiadou, M. (2001), *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arslan, İ. (2010). *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ersoy, N. (2003), *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gölen, Z. (2010). *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

KİTABIYAT

BOOK REVIEW

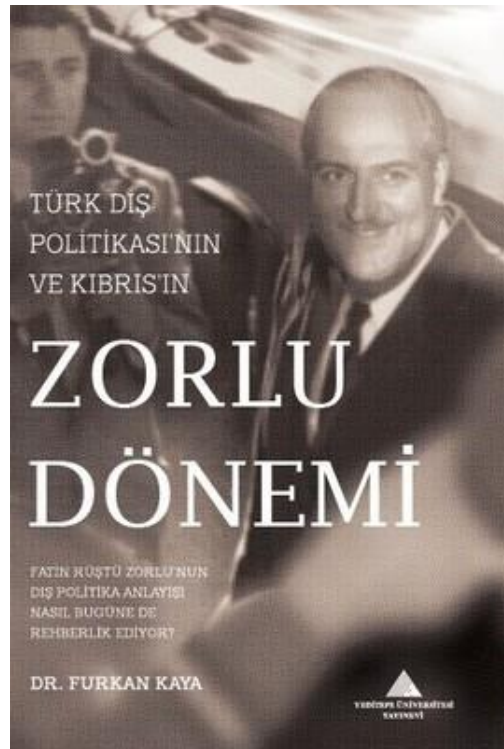
**Furkan Kaya, Türk Dış Politikası'nın ve Kıbrıs'ın "Zorlu" Dönemi,
Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2018, 259 Sayfa, ISBN: 9789753070850**

Şeyma ÇATAK DALDAL*

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 23.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 25.02.2021

Please cite this paper as follows/Atf için:

Çatak Daldal, Ş. (2021). Kitabiyat: Furkan Kaya, Türk Dış Politikası'nın ve Kıbrıs'ın "Zorlu" Dönemi, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2018, 259 Sayfa, ISBN: 9789753070850. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 93-95.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: seymacatak@gmail.com

Kıbrıs sorunu Türk dış politikasının önemli konularından biridir ve akademik çalışmalarda da önemini korumaktadır. Kıbrıs sorununu değerlendirebilmek için öncelikle 1950-1960 arası dönemin analiz edilmesi gerekmektedir. Kıbrıs sorunu, 1957 yılında dışişleri bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politika görüşünden bağımsız olarak ele alınamaz.

Furkan Kaya tarafından 2017 yılında Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü doktora programında *The Impact of Fatin Rüştü Zorlu on Turkish Foreign Policy and Cyprus Issue Between 1955-1960* başlığıyla hazırlanan tez, Türkçe'ye çevrilip kitap olarak basılarak literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. *Türk Dış Politikasının ve Kıbrıs'ın "Zorlu" Dönemi* başlığıyla basılan kitap, Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişleri bakanı olmasından sonra, 1955-1960 yılları arasında Demokrat Parti'nin dış politikasını ve Kıbrıs sorununa yaklaşımını incelemektedir. Doktora tezinden farklı olarak kitapta EOKA konusu kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Kitap, Demokrat Parti'nin dış politikasını kısıtlı bir şekilde ele almayı, Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs sorununu diplomatik yollarla çözüme kavuşturma gayretine de bir değerlendirme sunmaktadır. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini Yeditepe Üniversitesi'nde gerçekleştiren yazar Furkan Kaya, doktor öğretim üyesi olarak adı geçen üniversitenin Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Kitap, Zorlu'nun Türk dış politikasındaki rolü ve Kıbrıs meselesindeki önemi şeklinde iki ayrı çalışmaya ayrılarak incelenebilir. Kitabın ilk çalışmasında, *Fatin Rüştü'nün "Zorlu" Mücadelesi* başlıklı bölümün ardından, Bağdat Paktı, Bandung Konferansı, Ortak Pazar, Süveyş Krizi, Eisenhower Doktrini, 1958 Irak Darbesi konuları Zorlu'nun dış politika anlayışı üzerinden ele alınmıştır.

Kitabın *Kıbrıs ve Zorlu* başlığıyla başlayan ikinci inceleme alanında Kıbrıs'ın jeopolitik önemi anlatılmıştır. Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olaylarına ilişkin ayrıntılı bilgiler verilen bölümde Zorlu'nun Londra Konferansı'ndaki çabaları izah edilmiştir. Londra ve Zürih Anlaşmaları sonucunda kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Amerika'nın tepkisinden bahsedilerek dönemin dinamikleri etkin bir şekilde anlatılmıştır. Kitabın sonunda 27 Mayıs 1960 darbesi ve darbenin Kıbrıs'a etkileri ele alınmıştır. Zorlu'nun, Türk dış politikasındaki öneminden ve başarılarından bahsedilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Kitap bir bütün olarak ele alındığında, Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk dış politikasına katkıları, Kıbrıs meselesindeki çabaları ve yazarın ifade ettiği şekilde Zorlu'nun "çok yönlü dış politika anlayışı" üzerine yapılan bir çalışmadır. Bu bakımdan, içindekiler kısmının konuyu bir bütün olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Kitap, alana sunmayı iddia ettiği argümanı başarılı bir şekilde sunmuştur. Eser, tarihsel bağlamda, dönemi başarılı ile anlatmış ve kapsamlı kaynaklarla zenginleştirilmiştir. Kitabın kaynakçasında, dönemin yerel ve yabancı gazete başlıkları ve köşe yazıları, Türkçe ve İngilizce basılan alandaki önemli kaynakları, arşiv belgeleri, meclis tutanakları, dönemin beyanatları, Kıbrıs meselesi ve Fatin Rüştü Zorlu ile yakından ilgili kişilerle yapılan röportajlar görülmektedir. Kitabın sonunda yer alan albümde yazarın, Kıbrıs *politikasında* önemli bir yer edinmiş kişilerle olan fotoğrafları yazarın birincil kaynaklara ulaşma gayretini göstermektedir. Belirtmek gerekir ki kitapta ara ara yer verilen, döneme ve dönemin önemli şahıslarına ait fotoğraflar ve gazete kupürleri eseri akıcı ve ilginç kılmaktadır.

Kitabın başında içindekilere; kitabın sonunda kaynakçaya ve dizine yer verilmesi okuyucu açısından çalışmanın incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Kitapta, kısaltmalar başlığının olmaması çalışmanın eksik hususu olarak kabul edilebilir.

Yazarın Kıbrıs sorununu, *enosis*, *megali idea*, *taksim*, *EOKA*, *Türk Mukavemet Teşkilatı* kavramları üzerinden açıklaması konunun daha açık şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Nitekim çalışmada, *EOKA* bölümü ile *enosis* propagandası kapsamlı biçimde izah edilmiştir. Kitap siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi ve tarih bölümleri üzerine akademik çalışmalar yapan ya da 1950-1960 arası döneme ilgi duyan ve bilgi edinmek isteyen alan dışı kişilere hitap etmektedir. Kitabın yalın bir dille yazılması nedeniyle eser, alan dışı kişiler tarafından rahatlıkla okunup anlaşılabilir.

Yazara göre Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasında başlıca iki neden vardır. Bunlardan birincisi İngiltere'nin, Kıbrıs'a ekonomik bakımdan yatırım yapmaması ve Ada'yı bir askeri üs olarak görmesi; ikincisi ise İngiltere'nin Kıbrıs'ı sömürge toprağı olarak görmesidir. 1954 yılında İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmeye karar vermesi ve Süveyş Kanalı'ndaki üslerini Kıbrıs'a taşıması Yunanistan'da memnuniyetsizlik ile karşılanmıştır. Kitapta Londra Konferansı, Kıbrıs sorunu için bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Yazarın aktardığı bilgiye göre, *Londra Konferansı birbirlerine ittifak bağları ile kenetli üç ülkenin Kıbrıs üzerindeki görüş ayrılıklarını nasıl düzeltebileceklerinin araştırılması için düzenlenmiştir.*¹ Londra Konferansı boyunca Zorlu, Kıbrıs'a ilişkin görüşlerini jeopolitik değerlendirmelere dayandırmış, Kıbrıs'ta statükonun korunması gerektiği, statükonun korunmaması durumunda Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yazar, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansı'nda kazandığı diplomatik başarının 6-7 Eylül olaylarının gölgesinde kaldığını*² vurgulamıştır.

Kitapta aktarılan bilgiye göre; Fatin Rüştü Zorlu'nun gözünde ABD, Türk dış politikası için domino taşı olmakla birlikte, Sovyetler Birliği ile de ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmiştir. Nitekim 1959 yılında sonuna doğru Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yakınlaşmalar başlamıştır.

Kitaba ilişkin olumsuz eleştiri olarak yazarın, Fatin Rüştü Zorlu'ya karşı objektif görüşten uzaklaşarak Zorlu'yu daimi olarak kahramanlaştırması ileri sürülebilir. Yazarın kitabın her bölümünde Zorlu'ya övgüler dizmesi kitabı objektif bir akademik çalışma olmaktan çıkarmıştır. Kitabın başında, Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişleri bakanı olmasından önce Demokrat Parti'nin Kıbrıs'a bakışı sunulması döneme dair önemli ayrıntılar vermesi ve kitapta, Kıbrıs sorununa dair İngiltere ve Yunanistan'ın kapsamlı görüşlerinin sunulması eserin güçlü yönü olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, alandaki diğer kitaplarla karşılaştırıldığında Kıbrıs meselesinin dönemin dışişleri bakanının politika görüşleri üzerinden değerlendirilmesi, kitabın literatüre bir katkısı olarak kabul edilebilir.

¹ s. 137.

² s. 149.

YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda MS Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde 12 punto olarak yazılmalıdır.
2. Başlık, 14 punto, bold ve büyük harf olmalıdır. Ortadan hizalı olmalıdır. Hemen altında öz yer almalıdır. Öz 9 punto olmalıdır ve paragraf girintisi olmamalıdır. Sonrasında İngilizce başlık 14 punto, bold ve sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Hemen altında abstract 9 punto olarak paragraf girintisi olmadan yer almalıdır. Öz 150-200 kelime arasında olmalıdır. Anahtar kelimeler 9 punto ve ilk harfleri büyük olmalıdır. Metinde ana ve ara başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar 12 punto, büyük harf ve koyu olarak ortalanmış; ara başlıklar 12 punto, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük yazılmalıdır. Başlıklar ve paragrafların arasında (önce ve sonra) 6 nk aralık bırakılmalıdır. Metnin tamamı tek satır aralığında olmalıdır.
3. Yazar adı ve soyadı, ana başlığın (Türkçe) hemen altında 6 nk boşluk bırakıldıktan sonra 12 punto, bold ve sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar isminin sonunda vereceği sembol dipnotla bilgilerini girmelidir. Burada hiyerarşik olarak üniversite/fakülte/bölüm, şehir ve ülke sıralamasına riayet etmeli ve ayrıca unvan kullanılmamalıdır.
4. Metin, 12 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Paragraf aralığı önce ve sonra 6 nk, satır arası tek olmalıdır.
5. Kaynağa yapılan gönderiler, metin içerisinde gösterilmelidir. (Yazar Soyadı, Eser Yılı; Eser Sayfası) şeklinde olmalıdır.
6. Her yazının sonuç ve değerlendirme kısmından sonra yazar, makale yazımında kullandığı eserleri kaynakça oluşturarak belirtmelidir. Kaynakça yazımında, yazar soyadına göre ve alfabetik olarak verilmesi erişilebilirlik açısından daha uygundur.
7. Yazarlar dergimizin makale yazım şablonunu [buradan](#) indirerek makalelerini düzenleyebilirler.
8. Kaynakça APA (6.0) sistemine göre yapılmalıdır. Aşağıda bir örneği bulunmaktadır. Ayrıca linkte detaylı bilgiler yer almaktadır. <https://apastyle.apa.org/>

KAYNAKÇA GÖSTERİMİ

Tek yazarlı kitap: Soyadı, A. (Yıl), Kitabın Adı (İtalik). Şehir: Yayınevi.

Örnek: Borton, H. (1970), *Japan's Modern Century*. New York: The Ronald Press Company.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Borton, 1970; p. 25)

Birden çok yazarlı kitap: Soyadı, A., Soyadı, A., ve Soyadı, A. (Yıl), Kitabın Adı (İtalik). Şehir: Yayınevi.

Örnek: Nivision, D., Wright, A., and Bary, W. (1959), *Confucianism in Action*. Stanford: Stanford University Press.

Metin içi: (Soyadı, Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Nivision, Wright and Bary, 1959; p. 25)

Kitap bölümü: Soyadı, A. (Yıl), Bölüm Başlığı. Kitabın Adı (İtalik). (Hazırlayan), Şehir: Yayınevi, sayfa aralığı.

Örnek: Watson, J.(1998), *Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. (edt. Reccie Poppy), Surrey: Japan Library, 103-125.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Watson, 1998; p. 113)

Dergi makalesi: Soyadı, A. (Yıl), Makalenin başlığı, Derginin adı (İtalik), Cilt(Sayı), syf.

Örnek: Holmes, S. (2004), An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated, *London Review Journal*, 59(1), 83-119.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Holmes, 2004; p. 90)

İnternet Alıntısı: Soyadı, A. (Yıl), Başlık (İtalik), internet adresi, erişim tarihi.

Örnek: Narangoa, L. (2000), *Japan's Modernization: The Iwakura Mission to Scandinavia in 1873*, www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Erişim Tarihi: 23.05.2019

Metin içi: (Soyadı, yılı) (Narangoa, 2000)

Anonim İnternet Kaynağı: Web Adresi, Erişim Tarihi.

Örnek: www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Erişim Tarihi: 25.04.2009.

Metin İçi: (Web Adresi) (www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com)

Arşiv Kaynağı: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı, Dosya No: 25, Gömlek No: 3885.

Metin İi: (BOA, HR.SYS., 25/3885)

WRITING RULES

1. Manuscripts should be typed in Times New Roman font 12 point in MS Word compatible program in A4 custom size page structures.
2. The title must be 14 pt, bold and uppercase. It must be aligned. It should take place directly underneath. The abstract must be 9 pt and should not be a paragraph indent. Afterwards the English title should be 14 pt, bold and only capitalized. It should be placed immediately below the abstract 9 pt without paragraph indentation. The abstract should be between 150-200 words. Keywords should be 9 pt, bold. Main and intermediate headings can be used. Main titles are centered in 12 pt, capital letters and bold; intermediate titles should be 12 pt, lower case and centered. Between headings and paragraphs (before and after) 6 nk intervals should be left. The entire text should be in single line range.
3. Author name and surname must be written in bold and on the right side with bold font after leaving 6 nk blank space under heading (English). A footnote should be given below the page with a special footnote sign, and the title, work address and e-mail information should be written.
4. The text should be 12 pt and justified. Paragraph spacing must be between 6 nk, before and after the line.
5. Submissions to the source must be shown in the text. (Author's Last Name, Year, Page Number).
6. After each article's outcome and evaluation section, the author should indicate the works he/she use in writing the article by creating a references.
7. Authors can arrange the article after download writing example from [this](#).
8. Bibliography should be prepared according to APA 6th Edition. You may find an example below. You can click on the link for the format. <https://apastyle.apa.org/>

BIBLIOGRAPHY NOTATION

Book with a single author: Family name, N. (Year), Book title (Italic). City: Publisher.
Example: Borton, H. (1970), *Japan's Modern Century*. New York: The Ronald Press Company.

In text: (Family name, year, number of pages) (Borton, 1970; p. 25)

Book with more than 1 author: Family name, N., Family name, N., and Family name, N. (Year), Book title (Italic). City: Publisher.

Example: Nivision, D., Wright, A., and Bary, W. (1959), *Confucianism in Action*. Stanford: Stanford University Press.

In text: (Family name, Family name and Family name, year, number of pages) (Nivision, Wright and Bary, 1959; p. 25)

Chapter: Family name, N. (Year), Chapter Title. Book title (Italic). (Editor), City: Publisher, pages.

Example: Watson, J. (1998), Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, *The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. (edt. Reccie Poppy), Surrey: Japan Library, 103-125.

In text: (Family name, year, number of pages) (Watson, 1998; p. 113)

Journal article: Family name, N. (Year), Article title, Journal name (Italic), Volume(Issue), pages.

Example: Holmes, S. (2004), An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated, *London Review Journal*, 59(1), 83-119.

In text: (Family name, Year, number of pages) (Holmes, 2004; p. 90)

Internet source: Family name, N. (Year), Title (Italic), Web address, Date accessed.

Example: Narangoa, L. (2000), *Japan's Modernization: The Iwakura Mission to Scandinavia in 1873*, www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Date Accessed: 23.05.2019.

In text: (Family name, Year) (Narangoa, 2000)

Internet source with anonymous author: Web address, Date accessed.

Example: www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Date Accessed: 25.04.2009.

In text: (Web Address) (www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com)

Archival sources: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı, Dosya No: 25, Gömlek No: 3885.

In text: (BOA, HR.SYS., 25/3885)

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'ndeki yayın süreci, nitelikli bilginin tarafsız, etkili ve saygın bir şekilde gelişmesine ve okuyucularına dağıtılmasına yardımcı olmaktadır. Bu amaçla yürütülen süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların yapmış oldukları çalışmalara doğrudan etki etmektedir. Hakemli çalışmalar, bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu yüzden süreç içinde yer alan her unsurun (yazar, okuyucu, araştırmacı, yayıncı, hakem ve editör) etik ilkelere uyması ve etik sorumluluğu üzerlerinde hakkıyla taşıması çok önemli olmaktadır. Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi yayın etiği kapsamında yukarıda saydığımız unsurların aşağıdaki etik sorumluluklara azami ölçüde dikkat etmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki etik görev ve sorumluluklar, Yayın Etiği Komitesi (COPE) tarafından hazırlanan kılavuz ve politikalar ışığında yazılmıştır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne çalışma gönderen yazarların aşağıdaki etik şartlara uyması beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen çalışmaların özgün olması gerekmektedir.
- Yazarların başka çalışmalardan yararlanmaları veya başka çalışmaları kullanmaları durumunda eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.
- Çalışma oluşturulurken çalışmanın içeriğine entelektüel anlamda katkı sağlamayan kişiler yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazarlar kullanılan verilerin kullanım haklarına, araştırma/analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını veya deney yapılan deneklerin rızasının alındığını gösteren belgeye sahip olmalıdır.
- Yazarların yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Başka bir dergide yayınlanmış bir çalışma Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilemez.
- Yazarlar, çalışmalarını aynı anda birden fazla dergiye gönderemez. Önceki başvuru sona ermeden yeni bir başvuru yapılamaz.
- Değerlendirme süreci başlamış bir çalışmanın yazar ekleme, yazar sırası değiştirme, yazar çıkartma gibi yazar sorumluluklarının değiştirilmesi teklif edilemez.

Editörlerin Etik Sorumlulukları

Editörler, Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan her makaleden sorumludur. Editörler, bu sorumluluk bağlamında aşağıdaki etik sorumluluklara uymak zorundadırlar.

- Yazarların ve okuyucuların bilgiye olan ihtiyaçlarını gidermeye çabalamak
- Sürekli olarak derginin gelişimine katkı sağlamak
- Dergide yayınlanan çalışmaların kalitesinin nasıl daha iyi olabileceği üzerine kafa yormak
- Düşünce özgürlüğünü desteklemek ve düşünce özgürlüğüne sınır getirmemek
- Akademik açıdan bütünlüğü sağlamak
- Fikri mülkiyet hakları ve etik standartlardan taviz vermeden iş süreçlerini devam ettirmek
- Düzeltilme, açıklama gerektiren konularda yayın açısından açıklık ve şeffaflık göstermek

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınların nesnel ve bağımsız olarak değerlendirilmesini ve yayın kalitesini doğrudan etkileyen kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazarlara iletilir. Bu bağlamda Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi için çalışma değerlendiren hakemlerin aşağıdaki etik sorumluluklara sahip olması beklenmektedir.

- Sadece uzmanlık alanlarına uygun olan çalışmaların hakemliğini almak
- Değerlendirmelerini tarafsızlık ve gizlilik içerisinde yürütmek

- Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek, dergi editörünü bilgilendirmek
- Gizlilik ilkesi dolayısıyla inceledikleri çalışmalarını değerlendirdikten sonra imha etmek ve inceledikleri çalışmaların sadece nihai biçimlerini çalışmalar yayınlandıktan sonra kullanmak
- Değerlendirmeyi nesnel bir şekilde sadece çalışmanın içeriği ile ilgili olarak yapmak ve milliyet, cinsiyet, dini inançlar, siyasi inançlar ve ticari kaygıların değerlendirmeye etki etmesine izin vermemek
- Değerlendirmeyi nazik ve yapıcı bir üslupla yapmak; düşmanlık, hakaret, iftira içeren öznel yorumlardan sakınmak
- Değerlendirmeyi kabul ettikleri çalışmayı zamanında ve yukarıdaki etik sorumlulukları baz alarak gerçekleştirmek

Yayıncının Etik Sorumlulukları

Kar amacı gütmeyen bir dergi olan Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, bu alanda yayınladığı çalışmalarla bilim dünyasına katkılar sunmak ve okuyucuların nitelikli yayınlarla buluşmasına olanak sağlamak amacıyla çıkartılmaktadır. Bu bağlamda, Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi aşağıdaki etik sorumlulukların bilinciyle hareket etmektedir.

-Editörler, Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen çalışmaların tüm süreçlerinden sorumludur. Bu çerçevede ekonomik ya da politik kazançlar göz önüne alınmaksızın karar verici kişiler editörlerdir.

-Dergi, bağımsız editör kararı oluşturulmasını taahhüt eder.

- Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanmış her makalenin mülkiyet ve telif hakkını korur ve yayınlanmış her kopyanın kaydını saklama yükümlüğünü üstlenir.

-Dergi, editörlere ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atıf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen alinterisosyalbilimler@gmail.com adresine e-posta yoluyla bildiriniz.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

The publication process at Alinteri Journal of Social Sciences is the basis of the improvement and dissemination of information objectively and respectfully. Therefore, the procedures in this process improves the quality of the studies. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. At this point, it is of utmost importance that all parties included in the publication process (authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors) comply with the standards of ethical considerations. Alinteri Journal of Social Sciences expects all parties to hold the following ethical responsibilities.

The following ethical duties and responsibilities are written in the light of the guide and policies made by Committee on Publication Ethics (COPE).

Ethical Responsibilities of Authors

The authors who submit their manuscripts to Alinteri Journal of Social Sciences are expected to comply with the following ethical responsibilities:

- Author(s) must submit original studies to the journal. If they utilize or use other studies, they must make the in-text and end-text references accurately and completely.
- People who have not contributed to the study at the intellectual level should not be indicated as author.

If the manuscripts submitted to be published are subject of conflicting interests or relations, these must be explained.

-During the review process of their manuscripts, author(s) may be asked to supply raw data. In such a case, author(s) should be ready to submit such data and information to the editorial and scientific boards.

-Author(s) should document that they have the participants' consent and the necessary permissions related with the sharing and research/analysis of the data that are used.

-Author(s) bears the responsibility to inform the editor of the journal or publisher if they happen to notice a mistake in their study which is in early release or publication process and to cooperate with the editors during the correction or withdrawal process.

-Authors cannot submit their studies to multiple journals simultaneously. Each submission can be made only after the previous one is completed. A study published in another journal cannot be submitted to Alinteri Journal of Social Sciences.

-Author responsibilities given in a study (e.g.: adding an author, reordering of author names) whose review process has begun cannot be changed.

Ethical Responsibilities of Editors

Editors are responsible for every article published in Alinteri Journal of Social Sciences . Editors must abide by the following ethical responsibilities in the context of this responsibility.

- Striving to meet the information needs of authors and readers

-To contribute to the development of the journal continuously

-Reflecting on how the quality of the studies published in the journal can be better

-Supporting freedom of thought and not limiting freedom of thought

-To ensure academic integrity

-Continue business processes without compromising intellectual property rights and ethical standards

-To show clarity and transparency in terms of publication in matters that require correction and explanation

Ethical Responsibilities of Reviewers

The fact that all manuscripts are reviewed through "Blind Review" has a direct influence on the publication quality. This process ensures confidentiality by objective and independent review. The review process at Alinteri Journal of Social Sciences is carried out on the principle of double blind review. Reviewers do not contact the authors directly, and the reviews and comments are conveyed through the journal management system. In this process, the reviewer views on the evaluation forms and full texts are assigned to the author(s) by the editor. Therefore, the reviewers doing review work for Alinteri Journal of Social Sciences are supposed to bear the following ethical responsibilities:

Reviewers must

-Agree to review only in their subject of expertise.

-Review in an unbiased and confidential manner.

-Inform the editor of the journal if they think that they encounter conflict of interests and decline to review the manuscript during the review process.

-Dispose the manuscripts they have reviewed in accordance with the principle of confidentiality after the review process. Reviewers can use the final versions of the manuscripts they have reviewed only after publication.

-Review the manuscript objectively and only in terms of its content and ensure that nationality, gender, religious and political beliefs, and economic apprehension do not influence the review.

-Review the manuscript in a constructive and kind tone, avoid making personal comments including hostility, slander and insult.

-Review the manuscript they have agreed to review on time and in accordance with the ethical rules stated above.

Ethical Responsibilities of the Publisher

Alinteri Journal of Social Sciences , which is a non-profit journal, is published in order to contribute to the world of science with the studies it publishes in this field and to enable readers to meet with qualified publications. In this context, the Alinteri Journal of Social Sciences acts with the awareness of the following ethical responsibilities.

Editors are responsible for all processes of the work submitted to the Alinteri Journal of Social Sciences. In this context, the decision makers are editors, regardless of economic or political gains.

The journal undertakes to make an independent editorial decision.

-The publisher protects the property and copyright of every article published in the Alinteri Journal of Social Sciences and undertakes the obligation to keep a record of each published copy.

-The journal has the responsibility to take all kinds of scientific misconduct, citation fraud and plagiarism related to editors.

If you encounter any unethical behavior or content other than the above-mentioned ethical responsibilities and other unethical behavior or content in the Alinteri Journal of Social Sciences, please report it to alinterisosyalbilimler@gmail.com

